

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ELAZIĞ FEVZİÇAKMAK, ESENTEPE VE YILDIZBAĞLARI
MAHALLELERİNDE OTURAN TUNCELİ GÖÇMENİ
ALEVİLERDE HALK İNANIŞLARI VE BUNLARA BAĞLI
UYGULAMALARDAKİ DEĞİŞİMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN
Sümeyye GÜLBAYKÜÇÜK

ELAZIĞ-2012

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİLERİ ANABİLİM DALI

ELAZIĞ FEVZİÇAKMAK, ESENTEPE VE YILDIZBAĞLARI
MAHALLELERİNDE OTURAN TUNCELİ GÖÇMENİ ALEVİLERDE HALK
İNANIŞLARI VE BUNLARA BAĞLI UYGULAMALARDAKİ DEĞİŞİMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Y. Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN

Sümeyye GÜLBAY KÜÇÜK

Bu tez tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**

2.

3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler

Sümeyye GÜLBAY KÜÇÜK

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Elazığ – 2012, Sayfa: VIII + 82

Bu araştırma, adından da anlaşıldığı gibi Elazığ İli Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde yaşayan Tunceli göçmeni Alevilerin halk inançları ve bunlara ilişkin pratiklerde meydana gelen değişimlerin sosyolojik bir incelemesidir. Bu incelemelerde din sosyolojisinin metod ve tekniklerini kullanmak suretiyle Elazığ İli Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerin halk inançları ve bunlara ilişkin pratiklerde meydana gelen değişimleri açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada genellikle, görüşme, gözlem ve belgesel kaynak taramanın yanında, yerinde ve katılarak gözlem, mülakat ve fotoğraflama gibi saha araştırmaları teknikleri bir arada kullanılmıştır. İncelemeler sonucunda bu mahallerde yaşayan Alevilerin inanışlarının eski Türk inanışlarıyla olan benzerliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, Alevilik, Eski Türk İnanışları, Ziyaret Yerleri, Kült.

ABSTRACT

Master Thesis

**Elazığ Fevziçakmak, Esentepe And Immigrants Alevi Tunceli Which Public
Yıldızbağları Neighborhoods Beliefs And Practices Together Its Variations**

Sümeyye GÜLBAY KÜÇÜK

The University of Fırat

The Institute of Social Science

Department of Philosophy and Religious Studies

Elazığ – 2012, Sayfa: VIII + 82

In this research, as the name says the examination of Fevziçakmak Elazığ province, Esentepe and Tunceli immigrants Alevi are living in neighborhoods Yıldızbağları their folk beliefs and practices related to the sociological changes that occurred. In these observations, by the using methods and techniques of the region sociology, in the province of Elazığ Fevziçakmak, Esentepe and Tunceli immigrants living in neighborhood Yıldızbağları Alevi folks beliefs and practices related to the changes that occurred are aimed. In this study, generally; the interview, observation and documentary source scan, the on-site and participating in the observation, interviewing and photographing using a combination of techniques such as field research are used together. The aim is to demonstrate the similarities between Alevi beliefs and Turkish old beliefs.

Key Words: Elazığ, Old Turkish Beliefs, Visiting places, Cult, Alevism

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖN SÖZ	VIII

GİRİŞ

I.ARAŞTIRMANIN DESENİ.....	1
I.1.Araştırmanın Konusu	1
I.2. Amacı.....	1
I.3. Metodu	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ	3
1.1.Elazığ İsmi ve Tarihçesi.....	3
1.2. Coğrafi Yapı ve Yerleşim Durumu	4
1.3. Sosyo- Kültürel Yapı.....	5
1.4. Sosyo-Ekonomik Yapı	8

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEMEL KAVRAMLAR	11
2.1. Alevilik.....	11
2.2. Dede	13
2.3. Kirvelik	15
2.4. Musahiplik.....	15
2.5. Düşkünlük	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMİ İNANÇ VE UYGULAMALARI	20
3.1. Doğum.....	20
3.1.1. Doğum Öncesi	20
3.1.1.1. Kısırlığı Giderme	21
3.1.1.2. Cinsiyet Tayini.....	29
3.1.2. Doğum Esnası.....	31
3.1.2.1. Doğumu Kolaylaştırma.....	31
3.1.2.2. Alkarısı(Albasma).....	33
3.1.2.3. Çocuğa Ad Verme	35
3.1.2.4. Yaşamayan Çocuk	37
3.1.3 Doğum Sonrası	39
3.1.3.1. Nazardan Korunmak	39
3.1.3.2. Kırk Çıkarma	41
3.1.3.3. Diş Hediği	43
3.1.4.4. Sünnet ve Kirvelik	43
3.2. Evlenme.....	45
3.2.1. Evlilik Öncesi	46
3.2.1.1. Kısmet Açma	46
3.2.1.2. Dünürcü Yollama.....	48
3.2.1.3. Söz Kesme	49
3.2.1.4. Nikâh.....	50
3.2.1.5. Nişan	50
3.2.2. Evlilik Esnası.....	50
3.2.2.1. Düğün Merasimi	50
3.2.3. Evlilik Sonrası	53
3.3. Ölüm.....	55
3.3.1 Ölüm Öncesi	55
3.3.2. Ölüm Esnası.....	56
3.3.3. Ölüm Sonrası	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR.....	61
4.1. Cin ve Şeytanla İlgili Olanlar	61
4.2. Keklik, Geyik, Tavşan ve Diğer Hayvanlarla İlgili Olanlar	62

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.TABIAT OLAYLARI İLE DAĞ, AĞAÇ VE SU, OCAK VE ATEŞ GİBİ UNSURLANRLA İLGİLİ OLAN İNANÇ VE UYGULAMALAR.....	64
5.1. Yağmur Yağması, Ay Ve Güneş Tutulması	64
5.2. Dağ, Ağaç ve Su İle İlgili İnanışlar	65
5.3. Ocak ve Ateş İle İlgili İnanışlar	69
SONUÇ	72
BİBLİYOGRAFYA	74
EK1. MÜLAKAT SORULARI.....	79
ÖZGEÇMİŞ	81
CURRUCULUM VITAE	82

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.mk.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev	: Çeviren
D.İ.A	: Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: Sahife
s.	: Sayı
S.A.V	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
Vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayını

ÖN SÖZ

Yapılan bu araştırma Elazığ İli Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde yaşayan Tunceli göçmeni Alevilerin halk inançları ile bu inanışların eski Türk inanışları ile olan benzerliklerini ortaya koymaktadır. Günümüzde hala geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan ve bu mahallelerde yaşayan Tunceli'den bir ya da iki kuşak önce göç etmiş olan Aleviler eski inanışları ve gelenekleri ile Elazığ ili içerisinde kendi içlerinde bir bütünlük arz etmektedir. Bu nedenle araştırmanın adı geçen mahallelerde yapılmış olması tezin amacını yerine getirmiştir.

Tez, beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma alanının genel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise temel kavramlar olan; Alevilik, dede, kirvelik, musahiplik ve düşkünlük ile ilgili genel bir bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, doğum, evlenme, ölüm ve bunlarla ilgili uygulamalardan ve inanışlardan bahsedilmiştir. Bu uygulamaların eski Türk inanışları ve Türk kültürüyle olan benzerliklerini ve bağlantıları ortaya konmuştur. Doğum başlığı, doğum öncesi, doğum esnası, doğum sonrası alt başlıklarından, evlenme, evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası alt başlıklarından, ölüm ise ölüm öncesi, ölüm esnası ve ölüm sonrası alt başlıklarından oluşmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde ise hayvanlara ilişkin inanışlar ve uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin beşinci bölümünde tabiat olayları ile dağ, ağaç ve su, ocak ve ateş gibi unsurlarla ilgili olan inanç ve uygulamalar hakkında bilgi verilmiş ve bu inanışların eski Türk inanışları ile bağlantıları açıklanmıştır.

Bu çalışmada emeğini ve desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Y. Mustafa Keskin'e teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

I.ARAŞTIRMANIN DESENİ

I.1.Araştırmanın Konusu

Araştırma, adından da anlaşıldığı gibi Elazığ İli Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde yaşayan Tunceli göçmeni Alevilerin halk inançları ve bunlara ilişkin pratiklerde meydana gelen değişimlerin sosyolojik bir incelemesidir.

I.2. Amacı

Araştırma; din sosyolojisinin metot ve tekniklerini kullanmak suretiyle Elazığ İli Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerin halk inançları ve bunlara ilişkin pratiklerin eski Türk inanışları ile olan benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

I.3. Metodu

Bu çalışmada, istenilen bilgiye ulaşabilmek ve sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için kullanılacak yöntem ve tekniklerin seçimi üzerinde önemle durulmuştur. Bunun sonucunda, inceleme konusu yaptığımız toplumun, sosyo-kültürel değişim ve dönüşüm sürecine paralel olarak, dini inanç sahasında meydana gelen değişimleri en iyi anlayıp açıklayabileceğimiz metodun alan çalışması olduğuna karar verdik. Bilindiği gibi bu metotta, genellikle anket, görüşme, gözlem ve belgesel kaynak taramanın yanında, yerinde ve katılarak gözlem, mülakat ve fotoğraflama gibi saha araştırmaları teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Gözlem “bir şeyi anlamak için onun kendi kendine meydana çıkan türlü belirtilerini gözden geçirmektir”. Daha açık bir deyişle, gözlem “belli bir kimse, yer, olay, nesne, durum ve şarta ait bilgi toplamak için” belirli hedeflere yöneltilmiş bir bakış ve dinleyiştir.¹

Gözlemci ile gözlenen arasındaki fiziki yakınlık ve ilişkilere göre, iki türlü gözlem vardır. Bunlar:

- Dışarıdan gözlem
- Katılarak gözlem'dir.

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, 2008, s.156.

Dışarıdan gözlemde, gözlenenin gözlemciyi görme olanağı yoktur. Araştırmacı ya da gözlemci gözleyeceği olayın ya da grubun dışında kalmaya özen gösterir. Bununla beraber olayın tamamen dışında kalmak gözlem yapma olanaklarını sınırlar. Hatta bazı koşullarda gözlem yapabilmeyi olanaksız hale getirir.² Bu nedenle araştırmamızda yöntem olarak katılarak gözlem uygulanmıştır.

Katılarak gözlemde, gözlemci, gözlenen ile birlikte olup, onlardan biri gibi davranır; ideal olarak, onun bir gözlemci olduğu da bilinmez.³

Uygulanan bir diğer yöntem görüşmedir. Görüşme(“interview”, mülakat), sözlü iletişim yoluyla veri toplama (soruşturma) tekniğidir. Görüşme, çoğun yüz yüze yapılmakta ise de, telefon ve televizyonlu telefon gibi anında ses ve resim iletiler de olabilir.⁴

Görüşme ya da mülakat, görüşme cetveli ve görüşme anahtarı çerçevesinde yapılan karşılıklı bir konuşmadır. Daha önce hazırlanmış soruların görüşmeci tarafından sorulması ve cevapların görüşmeci tarafından kayıt edilmesi işlemidir. Bu teknikle bilgi toplanacak kişilerle yüz yüze ilişki söz konusudur.⁵

² Birsen Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara, 1992, s.98.

³ Karasar, a.g.e., s.158.

⁴ Karasar, a.g.e., s.165.

⁵ Gökçe, a.g.e., s.102.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1.Elazığ İsmi ve Tarihçesi

Elazığ'ın eski çağlardan bu yana yerleşim alanı olduğuna ilişkin güçlü kanıtlar vardır. Birçok höyükten çıkarılan önemli tarihsel kalıntılar, yörede taş döneminden beri yerleşimler olduğunun kanıtıdır. Bakırtaş, İlk, Orta ve Son Tunç dönemi kalıntıları Elazığ müzelerindedir.⁶ Elazığ ve yöresinin yazılı tarihinin Hitit tabletlerindeki bilgilerle aydınlatıldığı görülmektedir. M.Ö. 2000'lerde yörenin İşuva adıyla anıldığı belirlenmiştir. M.Ö. 12. ve 7. yüzyıllar arasında yöreye merkezi Van (Tuşpa) olan Urartular hâkim olmuştur.

Urartu dönemi ile ilgili olarak, Harput Kalesi başta olmak üzere, Altınova Norşuntepe'de ortaya çıkarılan Urartu yerleşmesi, Palu Kalesi, Karakoçan (Bağın) ve İzoli (Kuşsarayı)'ndaki çivi yazılı kitabeler yöredeki Urartu hâkimiyetini açıkça ortaya koymuştur. Daha sonra bölgede Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Arapların değişik dönemlerde egemen oldukları görülmektedir. Büyük Selçuklu hakimiyetinin Anadolu'ya kayması ile Harput'un Türk Yurdu olmasında en önemli savaşın Malazgirt Meydan Muharebesi olduğuna şüphe yoktur. 1085 yılında Çubuk Bey tarafından fethedilen Harput'ta Çubukoğulları Beyliği kurulmuştur. Türkler tarafından alınmasına kadar sadece müstahkem bir kale hüviyetinde kalan Harput, Türklerle beraber büyüyen bir şehir haline gelmiştir.

Çubukoğulları Beyliği'nin ömrü uzun sürmemiş, 1110 yılında Artuklu Belek Behram Harput ve yöresini ele geçirerek Artukoğulları dönemini başlatmıştır. Belek Gazi, Haçlı seferlerine karşı büyük mücadeleler vermiştir. Artuklu hanedanına, 1234 yılında I. Alaaddin Keykubad tarafından son verilmiş, Harput bu tarihten itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir.

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Harput, 1243'te İlhanlılar tarafından zaptedilmiş, 1363'te Dulkadiroğullarının, 1465'te Akkoyunluların ve nihayet Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1516 yılında Osmanlıların eline geçmiştir. Coğrafi konumu itibariyle tarihin hemen her döneminde önemli bir yerleşim merkezi olan Harput, 1834'te doğu eyaletlerini ıslah etmek üzere görevlendirilen Reşid Mehmed Paşa, ovada yer alan

⁶ Komisyon,"Elazığ", *Yurt Ansiklopedisi*, C.4, Ankara 1982, s.2557.

Agavat Mezrası'nı merkez haline getirince, Elazığ Vilayeti'nin merkezi buraya taşınmıştır. Yeni kurulan şehir önceleri eyalet ve bilahare vilayet merkezi olmuş, bir ara Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı bir sancak haline gelmiştir. 1875'te müstakil mutasarrıflık, 1879'da tekrar vilayet olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Malatya ve Dersim sancakları da buraya bağlanmış, 1921'de bu iki sancak Elazığ'dan ayrılmıştır.⁷

Harput'un 1834'te Elazığ'a taşınmasıyla birlikte, Elazığ'da oturan insanlar Harput'a yukarı şehir demeye başlamışlardır. Elazığ'ın Osmanlı Dönemindeki ilk adı "Mezra"dır. Sultan Abdulaziz zamanında bayındırlaştırılması nedeniyle, Aziz'in yaptırdığı kent anlamına gelen "Mamuret'ül Aziz" ismiyle anılan şehir daha sonra, söylenmesi daha kolay olan "Elaziz" olarak isimlendirilmiştir. 17 Kasım 1937'de Elaziz'e gelen Atatürk, şehrin adının "Elazık" olmasını istemiş; bunun sonucunda, Bakanlar Kurulu kararı ile "Elaziz"ismi "Elazık" olarak değiştirilmiştir. Azık diyarı anlamına gelen bu kelime, söyleniş zorluğu nedeniyle, 10 Aralık 1937 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile tekrar değiştirilerek, bugünkü söyleniş şekliyle kabul edilmiştir.⁸

1.2. Coğrafi Yapı ve Yerleşim Durumu

Elazığ doğudan Bingöl, batıdan Malatya, kuzeyden Tunceli, güneyden Diyarbakır ve kısmen Malatya Vilayeti ile çevrili, 9151 Km² yüzölçümlü bir Doğu İlimizdir.

Elazığ rakımı 1020m. olup, tarihi eserleri ile meşhur Harput'un ise 1230 m.'dir.

Elazığ, yollar bakımından doğu vilayetlerini yurdun diğer muhtelif bölgelerine bağlayan bir kilit noktasıdır. Birinci sınıf yollarla çok ilimizle bağlantı kurmuştur. Bu durumun Elazığ'ın iktisaden gelişmesinde çok önemli rolü olmuştur.

İç ve dış Toroslar arasında yer alan şehrimiz, etrafını kuşatan dağlar ortasında, büyük, küçük birçok ovalar, akarsularla parçalanmış düzlükler veya engebeli bir takım arazi şekilleri halinde kendini gösterir.

Murat Suyu ile Fırat Nehri'nin teşkil ettiği bir nevi yarımada içerisinde, az çok dağlık fakat çok yüksek ve çetin arızalı olmayan bir mıntıkada yer yer belirli sahalar içerisinde bir takım ovalar uzanır.

Elazığ İli'ndeki ovalar, çöküntü alanlarının akarsularca taşınmış maddelerle dolması sonucu oluşmuş, küçük ovalardır. Genellikle alüvyal topraklarla kaplı bu

⁷ <http://www.elazig.gov.tr/p309-elazigin-tarihi.html>.24.09.2011.

⁸ Elazığ İl Yıllığı 1992, Ankara 1992, s.24.

verimli ovaların başlıcalar arasında; Elazığ Ovası, Uluova, Kuzuova, Behramaz Ovası, Palu Ovası sayılabilir.⁹

İçinde Elazığ Şehrinin bulunduğu ovaya Elazığ veya eski adıyla Harput Ovası yahut da sadece Mezre denilir.¹⁰

Elazığ'da vadi oluşumlarının özel bir önemi vardır. Bir çöküntü alanı üzerinde bulunan Elazığ İl topraklarında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan pek çok vadi oluşu yer almaktadır. Bu vadilerin önemlileri Murat, Fırat ve Karasu vadileridir.

Elazığ akarsu kaynakları açısından Hazar Gölü'nün güney kesimi dışında bütünüyle Fırat Havzası içinde kalmaktadır. Fırat Havzası, Basra Körfezi Havzası'nın bir parçasıdır. İlin önemli akarsuları Fırat, Murat ve Peri'dir.

İl'de, bir doğal göl olan Hazar'dan başka, Türkiye'nin en büyük barajı olan Keban Barajı da yer almaktadır. Elazığ İli'nde karasal iklim egemendir. İlde kışlar soğuk ve sert, yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir. Merkez İlçe'de yıllık sıcaklık ortalaması 13°C; yıllık yağış ortalaması ise 433,2 olarak saptanmıştır. Nüfusu fazla gelişmemiş olan Elazığ nüfusu 1980'de 440.808 kişi idi. Bu nüfus varlığıyla Elazığ nüfus büyüklüğü açısından 67 il arasında 42. Sırada bulunuyordu. İl nüfusunun ülke toplam nüfusu içindeki payı binde 10'du.¹¹

1.3. Sosyo- Kültürel Yapı

Tarihsel süreçte birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapan Harput, kültürel mirasa uygun olarak bu özelliğini günümüzde de önemli bir ölçüde devam ettirmektedir. Bu mirasta en belirgin karakter Türk karakteridir. Öyle ki, Orta Asya'dan kopup gelen Türk insanı, beraberinde getirdiği bilgi birikimi, gelenek ve görenekleri ile mahalli kültürlerden istifade ederek orada, Türk medeniyetinin en hassas, en sevimli ve en yüksek örneklerini meydana getirmek suretiyle, Harput'u mamur bir şehir haline getirmiştir.

Artukoğulları'nın, Harput'un kültür tarihi üzerinde önemli bir yeri vardır. Osmanlılar gibi Kayı boyundan olan Artuklular döneminde Harput, bugüne kadar ulaşan Türk-İslam eserleriyle süslenmeye başlamıştır. Bu dönemde ticaret ve el sanatları son derece gelişmiştir. Nitekim 1185 yılında yapılan Ahi Musa Mescidi'nin varlığı, Harput'taki Ahi Teşkilatı'nın temellerinin çok öncelerden atıldığını ortaya koymaktadır.

⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2487.

¹⁰ Elazığ İl Yıllığı, Elazığ,1973, s.11.

¹¹ Yurt Ansiklopedisi, s.2487-2488.

Artuklular döneminde Harput bir bilim, kültür, sanat ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Tarihi boyunca bir sınır bölgesi ve ihtilaf hudut olarak kalan Harput, 1465'te Akkoyunlular'ın eline geçmiş, Akkoyunlularla Osmanlılar arasında sınır olmuştur. İtalyan gezgini Barbora'ya göre bu dönemde Harput, göz kamaştırıcı bir kentti. Akkoyunlular zamanında Harput'ta para basılmış, kültür ve sanatta önemli hamleler yapılmış, çok sayıda din ve bilim adamı sanatkâr yetişmiştir.¹²

Osmanlılar döneminde Harput, tam bir kültür merkezi haline getirilmiş; medreselerinde çok sayıda vasıflı âlim ve sanatkâr yetişmiştir. Bunun sonucunda, medrese kültürü ile kır kültürü birbirini yakından etkilemiş; aydın-halk tezadı önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. XVI. yüzyılda Harput'ta 11 camii, 11 mescit, 15 medrese, 10 teke ve zaviye, 3 kilise mevcuttu. Bu dönemde, şehrin nüfusu (1566 tarihi itibarıyla) 13437 olup, bu nüfusun 7247'si Müslüman, 6190'ı ise Hıristiyan'dı.¹³

Osmanlıların son zamanlarında Batılılar Harput'a özel bir önem vermişlerdir. Nitekim bu dönemde Harput'ta, Amerikan, Alman ve Fransız kolejleri kurulmuş, bu okullara daha çok, yörede yaşayan fakir ancak, zengin Hıristiyan çocukları kabul edilmiştir. Bu okullar, adeta birer misyoner kuruluşları olarak çalışmak suretiyle, Harput'un sosyal yaşam biçimlerini etkilemişlerdir. Bu nedenle, Harput halkından önemli sayılabilecek bir miktarı Amerika'ya gidip gelmiştir.¹⁴

XIX. Yüzyılda şehirde 2675 ev, 843 dükkân, 10 camii, 10 medrese, 8 kütüphane, 8 kilise, 12 han ve 9 hamam bulunmakta olup, şehrin başlıca zirai ürünleri; buğday, arpa, mısır, pirinç, fasulye, nohut, afyon, pamuk, tütün, üzüm, dut, badem, ceviz, üzüm şarabı ve pekmezden oluşmaktaydı. Yine aynı dönemde, şehirde madencilik (Keban ve Maden ilçelerinde) ve dokuma sanayii, dönemine göre oldukça gelişmiş bir durumdaydı. O dönemde, ilin dokuma sanayisinin önde gelen mamullerini; kilim, pamuklu bez, mavise kumaşı, ipekli dokumalar, başlıca ihraç mamullerini ise afyon yaprağı, pamuk, keçi ve karaca derisi, ipek ve pamuklu bezer, bal ve balmumu, şarap ve kereste gibi mamuller oluşturmaktaydı.¹⁵

Elazığ'da geleneksel ve çağdaş yaşam biçimleri bir arada görülür. İl merkezinde eğitim, basın, müzik ve folklor gibi çağdaş kurumlar görülür.

Köyden kente göç olayında Keban Barajı özel bir etken olmuştur. Kırsal

¹² Elazığ İl Yıllığı 1992, s.23-24.

¹³ Y. Mustafa Keskin, *Kentleşme Sürecinde Alevilik*, Aralık 2009, s. 56.

¹⁴ Elazığ İl Yıllığı 1992, s.72-73.

¹⁵ Keskin, a.g.e., s. 56.

kesimde, güç yaşam koşulları etkisini sürdürmüştür.

Yerli aileler çağdaş yaşama koşullarına bir ölçüde uymakla beraber geleneksel özelliklerini de sürdürmektedir. Büyük aile tipi azalmıştır. Kırsal kesimde erkek çocuğa verilen önem, akraba evlilikleri, kız kaçırma yer yer sürmektedir. İmece, ağalık, şeyhlik-dedelik kurumları kan ve ahret kardeşliği gibi gelenekler sürmektedir. Elazığ'da güçlü bir töresel yapı görülmektedir. Şeyhler, dedeler dinsel ve siyasi yetke olarak kırsal kesimde etkilidir. Doğal olaylarla, sağlıkla, bereketle, doğum ve ölümle, günlerle ilgili inanışlar vardır. Yağmur duası bunlardan biridir. Ayrıca bereketle ilgili törenler yapılır. Çocuk olması için de kimi inançlar vardır. Hastalıklara yazı, muska, birtakım sular önerilmektedir. Çoğu Harput çevresindeki "Ziyaret yerlerinden de değişik yararlar umulur. Evlenmeler görücülük yoluyla olur. Görücü gitme, nişan, düğün aşamalarından sonra evlenilir.¹⁶

Günümüzde, Elazığ iline bağlı 10 ilçe, 14 bucak ve 547 köy bulunmaktadır. Yerleşim durumu itibariyle nüfusunun çoğunluğunun şehir ve kasabalarda yaşadığı Elazığ şehrinin adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına göre 2007 yılındaki toplam nüfusu, 541.251'dir. Toplam nüfusun 266.284'ü erkek, 274.974'ü ise kadın olup; bu nüfusun 389.774'ü şehir, 151.484'ü ise köy nüfusudur. Sayım sonuçlarına göre, ilin en kalabalık nüfusuna sahip ilçeleri; Keban, Karakoçan, Palu, Maden ve Baskil'dir.¹⁷

2010–2011 Öğretim yılı itibariyle il genelindeki toplam okul sayıları; okul öncesinde 26, ilköğretimde 334, ortaöğretimde 65, olmak üzere toplam 425'dir. Aynı tarih itibariyle, il genelindeki toplam öğrenci sayısı 139.454 olup bunun 11.049'u okul öncesine, 84.147'si ilköğretimde, 44.258'i ortaöğretimde eğitim- öğretim görmektedir. Aynı dönemde İl genelindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin toplam sayısı 6.626 olup, bunun 406'sı okul öncesinde, 3.956'sı ilköğretimde, 2.264'ü ortaöğretimde görev yapmaktadır.¹⁸

11 Nisan 1975 yılında kurulan Fırat Üniversitesinde 2009 yılı itibariyle 10 fakülte, 2 yüksek okul (4 yıllık), 6 meslek yüksek okulu ve 1 devlet konservatuarı mevcuttur. Bu birimlerde, 191'i profesör, 163'ü doçent, 333'ü yardımcı doçent, 90'ı öğretim görevlisi, 70'i okutman, 37'si uzman, 587'si araştırma görevlisi ve 1'i de çevirmen olmak üzere toplam 1.472 akademik personel görev yapmaktadır.¹⁹

¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, s.2578.

¹⁷ Keskin, a.g.e., s. 57.

¹⁸ <http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php>. 27.09.2011.

¹⁹ Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, 2009 yılı İstatistik verileri.

1.4. Sosyo-Ekonomik Yapı

Elazığ Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden biridir. İl toprakları ülke yüzölçümünün %1,2'sini, 541.251 kişilik nüfusu da ülke nüfusunun % 1'ini oluşturur. Orta Anadolu'yu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde olan Elazığ aynı zamanda bölgenin bir ticaret merkezidir. 1950'lerden beri bölgede yapılan devlet yatırımları büyük ölçüde Elazığ'da yoğunlaşmıştır. Elazığ'ı çevre illere göre gelişkin tutan etmenlerin başında kamu yatırımlarının ilde sanayi sınırlı da olsa geliştirmesi; krom ve bakır üretiminde yoğunlaşan madencilik faaliyeti; ilin bölgede önemli bir elektrik enerjisi üretim merkezi olması ve kamu kuruluşlarının bölge merkezlerinin Elazığ'da bulunması sayılabilir. İlde gelir düzeyi çevre illere göre yüksek, ama Türkiye geneline göre oldukça düşüktür. 1978'de ilde kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla Türkiye ortalamasının ancak % 79,9'u kadardı. Aynı yıl ilin Türkiye gayri safi yurtiçi hâsılası içindeki payı binde 8 dolayındaydı. Elazığ ovası verimli topraklarıyla Osmanlı Devleti Dönemi'nde de verimli bir tarım alanıydı ve doğu-batı yönünde uzanan doğal ulaşım yolları üzerindeydi. Bugün Elazığ Kenti'nin bulunduğu yerde bir yerleşim merkezi yoktu; ancak buranın kuzeyindeki Harput, özellikle XVII. ve XIX. yy. da verimli ovalara yakınlığı, coğrafi konumunun savunmaya elverişliliği ile önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi. XIX. yy.ın sonlarında kentsel yerleşim Elazığ Ovası'na doğru yöneldi. Önce resmi kurumların, sonra da halkın taşınmasıyla Elazığ Kenti oluşmaya başladı. Bu taşınma süreci 1960'lara değin sürdü.²⁰

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Elazığ ekonomisine hemen hemen tümüyle kapalı bir yapı gösteren tarım kesimi egemendi. Ergani'deki bakır, Guleman'daki krom üretimi, ilin bir başka önemli ekonomik faaliyetini oluşturuyordu. Bu dönemde il ekonomisinde en çok dikkati çeken oluşumlardan biri 1929'da Elazığlı tüccar ve müteahhitlerin bir yerel banka olan Elazığ İktisat Bankası'nı kurmalarıydı. İlin ekonomik yapısı 1950'lere değin durağanlığını korudu. 1950'lerde devletin ilde sanayi yatırımlarına girişmesi, ekonomik yapıyı bir ölçüde canlandırdı. Öte yanda şeker fabrikasının kurulması tahıl gibi geleneksel ürünlerin yanı sıra şeker pancarı üretiminin de yaygınlaşmasını sağladı. Elazığ ekonomisi 1960'larda çok daha önemli bir canlanma süreci yaşadı. İldeki elektrik enerjisi üretim tesislerinin önemli bir bölümü 1960'larda işletmeye açıldı. Ama ilin toplumsal yapısındaki gelişimi etkileyen asıl olgu, Keben Barajı'nın yapımıdır. Keban Barajı il tarımını olumsuz yönde etkiledi ilin en verimli

²⁰ Yurt Ansiklopedisi, s.2511.

toprakları (Uluova) baraj gölünün altında kaldı ve ekim alanları daraldı ilde modern girdi kullanımının sınırlı ve teknolojik düzeyin yetersiz oluşu tarımsal faaliyetlerde önemli ölçüde doğal koşullara bağımlı kalınmış, dolayısıyla tarım alanlarının daralmasıyla tarımsal üretimde gerilemeye neden olmuştur.²¹

DPT tarafından 2003 yılında yapılan “İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” araştırması sonuçlarına göre Elazığ,-0,10131 puan ile sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 36. Sırada yer almaktadır.²²

TÜİK tarafından belirlenen 2001yılı “İller İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” sıralamasına göre GSMH’ den aldığı kişi başına 1.704\$ değer ile 81 il içerisinde 36. Sırada yer almaktadır.²³

Sosyal Güvenlik kapsamında istihdam edilen nüfus 96.204 kişidir.(SGK İl Müdürlüğü) İş beklentisiyle 13.709 kişi Elazığ İŞKUR’a kayıt yaptırmış olup, buna göre ilimizdeki işsizlik oranı %12,4 olarak hesaplanmıştır. Ancak ülkemizde işsizlik oranları, TÜİK anketleriyle belirlenmektedir ve TÜİK tarafından 2009 yılında açıklanan son verilere göre ilimizdeki işsizlik oranı %18,1 olarak belirlenmiştir.²⁴

Elazığ İli, ticarî yapısı özellikleriyle, organize sanayi bölgeleriyle, küçük sanayi sitelerinin etkin faaliyetleriyle, bölge genelinde önemli bir yere sahiptir. Elazığ ili ve çevresi, özellikle metalik maden yatakları açısından Türkiye’nin en önemli bölgelerinden bir tanesidir. Bölgedeki başlıca endüstriyel hammadde ve metalik maden yatakları başta krom ve mermer olmak üzere, bakır, kurşun, çinko, demir, manganez, şelit, florit ve kireçtaşı olarak sayılabilir.²⁵

26 milyon ton olan (%20Cr2O3ve üzeri) Türkiye krom potansiyelinin %45’lik bölümü Guleman bölgesinde bulunmaktadır. Elazığ, endüstriyel hammadde açısından da başta Alacakaya ilçesindeki Elazığ vişnesi olarak adlandırılan mermer olmak üzere önemli oluşumlara sahiptir. Mermer dışında ildeki diğer endüstriyel hammaddeler florit ve kireç taşıdır.²⁶

Elazığ’da ihracat, özellikle son yıllarda mermer ocakları ve mermer işleme tesis sayısının artması ile birlikte önemli bir yükseliş göstermiştir. Yapılan ihracatın 2010 yılı

²¹ Yurt Ansiklopedisi, s.2511.

²² Bülent Dincer, **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)**, DTP, Nisan, 2004, s.162.

²³ Elazığ valiliği, Sayılarıyla Elazığ 2011, s.56.

²⁴ Elazığ valiliği, Sayılarıyla Elazığ 2011, s.60.

²⁵ Elazığ valiliği, Sayılarıyla Elazığ 2011, s.65.

²⁶ Elazığ valiliği, Sayılarıyla Elazığ 2011, s.71.

miktarı 35.518.000\$'dır. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) açıklamış olduğu bu rakam, Elazığ'dan yapılan direk ihracatı kapsamakla birlikte, şirket merkezi Elazığ dışında bulunan ve büyük bir ihracat potansiyeline sahip olan Ferrokrom Tesisleri'nin ihracat rakamı 106.577.658\$ civarındadır. Elazığ Çimento ve Elazığ Şarap fabrikalarının ihracat rakamları ile birlikte Elazığ'dan yapılan toplam ihracat 170.000.000\$ civarındadır.²⁷

²⁷ Elazığ Valiliği, Sayılarıyla Elazığ 2011, s.73.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Alevilik

“Alevi”, kelime olarak Arapça’da “Ali’ye²⁸ mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye “Alevi” denir.²⁹ Bu sevginin normal ve makul ölçüde olanı yanında, derece derece Hz. Ali’yi Tanrılığa ulaştıracak kadar marazi şekilleri mevcut bulunmuş ve bulunmaktadır. Bu sevgi ve saygı, çok hallerde “Ehl-i Beyt” sevgi ve saygısı ile bir arada yürümektedir. Ehl-i Beyt, “ev halkı” demek oluyor. “Ev”den kastedilen, Hz. Muhammed ailesi, ocağıdır. Rivayete göre, bir gün Hz. Muhammed, kızı Hz. Fatıma’yı, amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali’yi, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i hırkasının, abasının altına alarak, şefkat ve himaye eder tarzda sağ elini abanın üzerine koymuş.

²⁸ Ali: Ebû'l Hasen Alî b. Ebî Talib el-Kureşî el Hâşimî; Babası Hz.Peygamberin amcası Ebû Talib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Talib'in en küçük oğludur. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-i Râşidîn'in dördüncüsüdür. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz. Peygamber'in yanında ve himayesinde büyümüştür. Hz. Peygamber'le birlikte ilk namaz kılan kişi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensâr arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât sırasında Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin ikinci yılında da onu, kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Hz. Peygamber'in torunları olan Hz. Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin ile Zeynep ve Ümmü Külsüm'ün babasıdır. Hz. Fâtımâ'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır. Bedir, Uhut, Hendek başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, büyük yararlılıklar ve kahramanlıklar göstermiş, Peygamber Efendimizin sancaktarlığını yapmıştır, daha sonraları bunlar menkıbevî bir üslûpla rivayet edilegelmiştir. Tebûk Gazvesinde Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmıştır. Hz. Ali Hz. Peygamberi'nin kâtipliğini ve vahiy kâtipliğini de yapmış, Hudeybiye Antlaşmasını o yazmıştır. Dördüncü Halife olarak seçildikten sonra başta Hz. Osman'ın katillerini bulup cezalandırması olmak üzere kendisini bekleyen birçok problem ile karşı karşıya kaldı. Hz. Âişe'nin önderliğindeki ordu ile tarihe Cemel vakası olarak geçen savaşta galip geldi. Muaviye ile Sıffin'de karşı karşıya geldi. Tam galip geleceksen Mısır Fatihî Amr b. Âs'ın ortaya attığı 'hakem' olayının bir hile olduğu hususlarındaki ikazlarını ordusuna dinletemedi. Halkın bir kısmının Hz. Ali'yi bir kısmının da Muaviye'yi halife olarak tanıması sebebiyle ikili bir iktidar ortaya çıktı. Bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından, sabah namazında, zehirli bir hançerle yaralanmış ve iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40 (26 veya 28 Ocak 661) da, Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine verilen “Ebû Tûrâb”, “el- Murtazâ” ve “Esedullahi'l Gâlib” gibi lakapları da vardır. Onun, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık, cesaret gibi yüksek ahlâki ve insânî vasıflar bakımından müstesna bir yeri olduğunu, Kur'an ve Sünneti en iyi bilenlerden biri olduğunu, hemen hemen bütün Sünni ve Şii kaynaklar ittifakla belirtirler. Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali” *D.İ.A.*, C.II, Ankara-2002, s.371.

²⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir, 2004, s.239.

Kendisi ile beş kişi olan ocak mensupları, aile üyeleri, “Ehl-i Beyt” adıyla anılır olmuş.³⁰

Türk kültüründe Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ve saygısı bütün canlılığı ve ihtişamı ile yaşamasına rağmen siyasi bir fırka hüviyetinde olan “Şia”³¹ itibar görmemiş ve taraftar bulamamıştır.³²

Göçebe Türklerin İslam anlayışı üzerinde dururken bu noktaların dikkate alınması gerekmektedir. İşte bu günkü Alevi ve Bektaşî düşüncesinin bir anlamda ilk dönemini teşkil eden göçebelik ortamında yaşayan ahali, mevcut hayat şartlarının zaruri bir sonucu olarak basit ve yüzeysel bir İslam anlayışa ulaşmış ve bunu uygulamaya çalışmıştır. Şehirlerde yerleşik hayat yaşayan kimseler bu dini asli ve kitabi karakterine göre algılayıp yaşarken, söz konusu zümrelerin bu tür bir yönelimden uzak kalmasını belli ölçüde tabii karşılamak gerekir.³³

Tarihî arka planı bir tarafa, Anadolu’daki Alevi-Bektâşi topluluklarını ifade etmek üzere birtakım terimler kullanılmış olmakla birlikte günümüzde en yaygın olanları Alevîlik, Kızılbaşlık ve Bektâşîlik’tir.³⁴ Tezimizin konusu teşkil eden zümreleri ifade etmek üzere günümüzde en çok kullanılan terim Alevîlik’tir. Ancak bu kavramın ülkemizde ortaya çıkışı XIX. Yüzyıla doğrudur. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde IX. yüzyıldan önce “Alevî” deyimine rastlanmamaktadır. Daha önceki dönemlerde bu gruplar başka isimlerle anılmaktadır.³⁵ Kızılbaşlık ismi, Osmanlı kaynaklarında ve bugün bile halk arasında fevkalade yanlış ve menfi anlamda kullanılan bu kelime, aslında, bizim tarihimizde kırmızı börk veya başlık giyen Sünni Alevi bütün Türkmen

³⁰ Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevilik Bektaşîlik*, İstanbul, 1976, s.33.

³¹ Şia, Arapçada (şy’a) kökünden gelme bir kelimedir ve yaygın olarak “taraftar, yardımcı, fırka” anlamlarına gelir. Kur’an-ı Kerim’de muhtelif yerlerde “fırka, bölük” ve “taraftar, birbirine uyan ve yardım eden” anlamında kullanılmıştır. Terim olarak Şia, Hz. Peygamber (s.a.s)’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nass ve tayinle “meşru” halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur. Ancak “Şia”, Şia’nın fırka olarak zuhuru kadar, “taraftar” anlamında, Arap dilinden sık sık kullanılmış bir kelimedir. Genel anlamdaki bu kullanım, Hz. Hüseyin’in 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde Kerbela’da hunharca şehit edilişinden sonraya kadar devam etmiştir. Bu hadiseden kısa sayılabilecek bir müddet sonra, Şia, bir terim olarak, Emevilere karşı Hz. Hüseyin’in intikamını almak ve bu arada Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun soyuna yardım etmek için toplananları ve onlara taraftar olanları ifade etmeye başlamıştır, denilebilir. Bu aynı zamanda ilk Şii fırkaların, siyaset sahnesinde yavaş yavaş vucud bulmaya başlamalarının de en erken tarihidir. Bkz. Fırlı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s.115.

³² Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*, Ankara, 1990, s.8.

³³ İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul, 2008, s.19.

³⁴ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 7–15.

³⁵ İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), İstanbul, 1998, s.321.

boylarına verilen bir isimdir. Nitekim Türkmen boyları arasında Karakalpak, Kızılbörek, Kızılbaş, Karabörek, Yeşilbaş, Akbaş ve benzeri birçok isme rastlanmaktadır.³⁶

Kızılbaş, Türkmen boylarının Osmanlıya karşı isyanlarında kızıl börk giyenlerin yoğunlukta olmaları dolayısıyla siyasal olarak Osmanlı aleyhtarı demektir. Kızılbaş Şah İsmail'in bu Türk boyları arasında Şiiliği yayma faaliyetleri sonucu, Osmanlı aleyhtarı, dedelik kurumuyla Hz. Peygamber soyuna kendisini bağlayan, Hz. Ali ve diğer on iki imama Şiilikten farklı mistik misyon yükleyen, Pir veya Dede/Baba gibi kimselerin önderliğinde talip mürşit ilişkisi içerisinde dini bir yaşam sürdüren Şah İsmail taraftarı Müslüman Türk topluluklarının genel adı olmuştur. Bugün Anadolu'da Alevi zümreler içerisinde Kızılbaş olarak varlıklarını devam ettiren kesim, sözünü ettiğimiz bu grubun devamıdır. Ancak daha sonraları, Tacik, Afgan, İran ve diğer milletlerden Safeviler'e destek veren topluluklar ve İsmaililer için de Kızılbaş denilmiştir. Günümüzde bu topluluk Kızılbaş kelimesine, tarihi süreç içerisinde olumsuz anlamlar yüklendiği için Alevi olarak isimlendirilmeyi tercih etmektedirler.³⁷

Bu kelimenin karşıtı gibi gösterilmek istenen "Sünni" kelimesi de "sünnet" kelimesi ile aynı köktendir. Sünnet, Peygamberimiz Efendimiz Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V) nın yolu demektir. Sünni ise, bu yolun yolcusu olan anlamındadır.³⁸

2.2. Dede

Anadolu Aleviliğinin sosyal ve dini yapılanması içinde en önemli kurumların başında Dedelik gelmektedir. Anadolu'daki Alevi köylerinde dini-sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan Dedeler, cemaatin sosyal ve dini lideri olup, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan ve kutsallıklarına inanılan farklı ocaklara bağlıdırlar. Bu şekilde ocaklara bağlı olan dedelere "Ocakzade" veya "Ocakoğlu" denilmektedir. Bunların, Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri kabul edilmekte ve bu nedenle "Seyyid" adıyla da isimlendirilmektedirler.³⁹

Tarihî süreçte kendi içerisinde organize bir topluluk haline gelen Alevîlerin yönetim işini öteden beri "Dede" üstlenmiştir. Öteden beri Dede, Alevî toplumunda birey ve ailelerden oluşan cemaat üzerinde otoriter bir kişiliğe ve konuma sahiptir. Dedeler, Alevîlerde sadece, sözlü bir geleneğe dayanan bilginin kaynağı değildir.

36 Fırlalı, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, s.9.

37 Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara, 2006, s. 152.

38 Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, Ankara, 1990, s. 47.

39 Y. Mustafa Keskin, *Kırsal Kesim Aleviliği (Elazığ Sünköy Örneği)*, Ankara, 2004, s.27.

Alevî toplumlarda Dedeler çoğu zaman dinî-sosyal ve ailevî yaşamın yönü üzerinde de belirleyici olmuşlardır. Nitekim Alevî topluluklar, Cumhuriyet öncesinde Anadolu'da, çoğu yerde daha çok Sünnîlerden ayrı kırsal bölgeleri yerleşim alanı olarak seçmiş ve kendi içlerine dönük ve oluşturdukları bir sisteme bağlı organize bir topluluk olarak Sünnîlerden ayrılmışlardır. Daha çok Sünnîlerden ayrı farklı bölgelerde ve köylerde kendi başlarına bir toplum olmuşlardır. Özellikle iletişimin az olduğu ve Sünnî toplumlarla kaynaşma ve birlikte yaşama şansının ve imkânın çok az olduğu dönemlerde Alevîler, bir bilgi kaynağı ve bir otorite olarak Dedelere daha bir önem vermiş ve onlara saygıyla bağlanmışlardır. Çoğu zaman Dede'nin ağzından dökülen sözcükler onların yaşamında ahlâkî bir değer halini almıştır. Dedeler, Alevî cemaat içerisinde bilgi, kültür, liyakat ve ehliyet gibi bir liderde araması gereken özelliklerinden dolayı seçimle de bu görevi üstlenmemektedir. Dedelik, soydan gelen bir özelliktir. Diğer bir deyişle Alevîlikte “*dedelik*”, sonradan kazanılan ya da ilim ve irfan öğrenerek belirli aşamalardan sonra bireysel çabalarla elde edilebilen sosyal bir statü de değildir. Alevî dedesi olabilmek için öncelikle Ehl-i Beyt soyundan gelme şartı vardır. Bu uygulamanın kökeni ise Şamanizm'e kadar uzanmaktadır.⁴⁰ Dede ve baba ile kam⁴¹ arasında birçok benzerlikler vardır. Seçiliş şekillerinde, kılık kıyafetlerinde, gördükleri hizmetlerde, itibar ve mevkilerinde, dualarında, zaman ve mekanın tahrir edici tesirine rağmen, şaşırtıcı bir benzerlik vardır.⁴²

Anadolu Aleviliğinde Dedelik Kurumu üçlü hiyerarşik yapıya sahiptir. Bunlar: Pir, Mürşit ve Rehberdir. Rehber Pir'e, Pir de Mürşide bağlıdır. Dolayısıyla burada Mürşit dini-sosyal hiyerarşinin en üst makamında yer almaktadır. Dede, talibe mürşitlik eder, mürebbidir.⁴³

⁴⁰ Mehmet Kenan Şahin, “*Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı*”, *Kelam Araştırmaları*, S.9, 2011, ss.274.

⁴¹ Şaman ve baskı kelimeleri yerine, Kam kelimesini kullanmak daha doğrudur. Prof. Abdülkadir İnan'a göre şaman kelimesini Türkler ve Moğollar bilmezler. Bunu şöyle açıklar: “Avrupa ilim dünyasında XVII. Yüzyılın sonlarına doğru kabul edilmiş olan şaman terimi Rusların Kuzey Sibirya'da Tonguzlar'dan öğrendikleri kelimedir. Bu kelimenin etimolojisi son zamanlara kadar bilginler arasında tartışma konusu olmuştur. Bkz. Eröz, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s.12.

⁴² Eröz, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s.12-13.

⁴³ Eröz, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s.106.

2.3. Kirvelik

Kirvelik bölgede yaşayan Alevilerin günlük hayatlarını etkileyen en önemli konulardan biridir. Kirvelik Sünnilerde de var olmasına karşın Alevilerde önemli bazı farklılıklar görülmektedir.

Kirve sünnet olacak çocuğu sünnet esnasında tutmakla görevli bulunan ve sünnetten önce birtakım kıstaslarla belirlenen kişidir. Erkek çocuğunu sünnet ettirmeye karar veren aile kendi arasında bir kişiyi kirve olarak belirler ve belirlenen kişiye “ kirvemiz olur musun” şeklinde teklif götürülür. Eğer teklif kabul edilirse artık kirve belirlenmiş olur. Kirve seçilirken dikkat edilen kriterlerin başında kirvenin alevi olması ve aile tarafından sevilip sayılan birinin olması gelir. Kişi kirveliği kabul ettikten sonra iki aile arasında sık sık ziyaretler olur. Bu ziyaretler sünnetten sonra ölüncüye kadar devam eder.⁴⁴

Kirvelik hususu gerçekleştikten sonra aileler arasında dikkat edilmesi gereken belli başlı hususiyetler söz konusudur. Özellikle bu hususların başında ilgili ailelerin yedi nesil boyunca birbirleriyle evlenmemesi konusudur. Eğer bu hususun aksi bir durum ortaya çıkarsa bu ayıplanmayı ve toplum tarafından dışlanmayı gerektirir ki bu duruma “düşkünlük” denilir. Ayrıca kirve bayramlarda ve önemli günlerde ilk ziyaret edilen evlerin başında gelir. Eğer şehir dışından ziyaret için geliniyorsa ilk gidilen evlerden biri de kirvenin evidir. Çok yakın akraba gibi kirvenin evinde günlerce kalınabilir. Kirvenin hastalığında aile her türlü yardımı gösterir. Eğer kirve ile komşuluk durumu söz konusu ise kirveyi rahatsız etmemek için her türlü özen gösterilir. Eğer altlı üstlü oturuluyorsa üst katta yavaş dolaşılır ki kirvenin başına toz dökülmesin. Buradan da anlaşılacağı gibi kirveye karşı gösterilen saygı, sevgi ve özen oldukça fazladır.⁴⁵

2.4. Musahiplik

Kardeş tutmak, kardeş ilan edilmek anlamına gelen musahiplik, terim olarak Alevilikte evli iki çiftin birbiriyle yol kardeşliği kurması demektir. Bunu eski Türk inanç ve adaletleriyle ilişkili arka planı bulunmakla birlikte, aynı zamanla İslami bir boyuta da sahiptir. Söz konusu kesimler geçmişte göçebe ve yayla kültürünün bir gereği

⁴⁴ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

⁴⁵ Abdulkadir Yokuş, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu.

olarak uyguladıkları “kardeşliği” İslami dönemde Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla harmanlamışlardır.⁴⁶

Alevi/ Bektaşî geleneğinde ise, daha önce ikrar vermiş olan veya kan bağı da taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakk’a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan manevi kardeşliği ifade eder.⁴⁷

Aleviliğin temel kaynağı olan *Buyruk*’taki ifadesiyle; “*pir sözünü bilip Tanrı’sını tanıyan ehl-i kâmil katında bir talip ile musahip olmakla marifet kardeşi olunur*. Başka bir deyişle musahiplik, evlilik ya da soy ağacı dışında sanal olarak oluşturulan bir akrabalık olup ülkemizdeki Alevi-Bektaşî çevrelerde yüzyıllardan beri yaşatılıp günümüze getirilen önemli bir kurumu ifade eder. Musahipliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında dayanışmayı hedeflediği için *yol kardeşliği*, ayrıca bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve musahibine karşı kişinin yaptıklarından, öte dünyada sorumlu tutulacağı için de bazı yörelerdeki ifadesiyle, *âhiret-ahret kardeşliği can kardeşliği gibi isimler* de verilir.⁴⁸

Alevilikte musahip ve musahiplik kurumu çok önemlidir. Aleviliğe kabul töreni olarak algılanan eş meydanı ya da nasip meydanında, yola giren talip kefil olarak musahibini seçer.⁴⁹ Musahip olmaya karar verip ön anlaşma yapanlar önce dedeye haber verirler. Dede musahipliğin yükümlülük ve kurallarını anlatır, ardından bunu kabul edip etmediklerini sorar. Onlar kabul ettiklerini söylerlerse dede gülbank okur: “Bism-i Şah. Allah! Allah! Yüzüm terde, özüm darda. Dar-ı Mansur’da ellerim gani dergâhında. Erenlerin hak hayırlısı şey’en dilerim. Allah! Eyvallah, hu dost!” Bundan sonra eşlerin bir yıl beklemesi gerekir. Bir yıllık sınama sonunda birbirleriyle anlaşabileceklerine hükmederlerse musahiplik erkânı uygulanarak bu canlar “yol kardeşi” olurlar.⁵⁰

Alevi halkı arasında bilinen adıyla musahiplik, sağdıçlıktır. Musahip düğünden önce tıpkı kirve gibi belirlenen evli, alevi ve ailesinde mutlu olan kişilerden seçilir. Musahip nişandan başlayarak düğünden önceki tüm merasimlerde, düğünde ve düğünden sonra damadın yanında hazır bulunur. Bu süreçte damada maddi ve manevi

⁴⁶ Üzüm, a.g.e., s.161-162.

⁴⁷ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yay, 1. B askı, İstanbul, 1993, s.253.

⁴⁸ Abdulbahri Bilişmek, *Alevilikte Ayinler*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.), İstanbul, 2006, s.70.

⁴⁹ Esat Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, İstanbul, 2007, s.31.

⁵⁰ Üzüm, a.g.e., s.162.

destek olur. Musahiplikte tıpkı kirvelik gibi düğünden sonra da ilişkinin koparılmadığı ve bazı pratikleri beraberinde getiren bir husustur. Musahip ve evlenen çiftin, çocuklarından başlanarak, dört kuşak birbiriyle evlenemez. Aksi durum gerçekleştiğinde alevi toplumu tarafından bu davranış günah olarak addedilip, toplumdan dışlanmayı gerektirir. Böyle kimseler “düşkün” olarak vasıflandırılır

Alevi-Bektaşî geleneğinde musahipliğe çok önem verilmiş olup, adeta inancın temellerinden biri şeklinde kabul edilerek saygın bir kurum olarak görülmüştür. Zira bu gelenekte önceleri musahibi olmayanın yola giremediği ve ceme katılmadığı, musahip kurbanından da yiyemediği bilinmektedir. Bektaşilikte tarikata gönül veren her kadın erkek, evli ya da bekâr her fert, tek başına “nasip alır”, Bektaşî olur, böylece Bektaşî topluluğuna girebilir. Aleviler'de ise, her şeyden önce Alevi bir ana babadan doğmuş olmak şartıyla genellikle de evlendikten sonra, başka evli çiftle musahip olarak topluluğa katılabilir. Bektaşilik'teki tek tek "giriş, intisap" yerine, Alevilik'te iki çiftten oluşan dört kişinin erkâna girmesi söz konusudur. Buna karşılık musahiplik, Bektaşiler dışındaki Alevi zümrelerde son derece önemlidir, özellikle Tahtacılar'da inancın temel niteliklerinden birini oluşturur.⁵¹

Alevi toplumunun doğal bir üyesi olmaktan, gerçek bir üyesi olabilmeye geçmek ve toplum içerisinde sosyal bir mevki elde edebilmek için kişinin musahipli olması gerekir. Gerçi musahipli olmadan önce de kişi, doğuştan Alevidir ve o topluluğun mensubudur. Fakat asıl mensubiyet, evlendikten ve kendilerine musahip olarak başka bir evli çift bulduktan sonradır. Bu yüzden ülkemizde bazı yörelerde musahiplik cemi, *ikrar verme cemi* diye de anılır. Bu çerçevede *Hataî mahlaşlı* olan Şah İsmail (930/1524)'e ait olan şu dörtlük Alevi/Bektaşî çevrelerde sık sık okunur.

*“Yol oğlundan bağçenizi sakınman
Yen yedin yemişiniz koruman
Musahipsiz yedi adım yürümen
Musahibi olmayan anda yorulur.”*⁵²

Musahiplik, iki sufinin, bu yolla iki ocağın kıyamete kadar kardeşliğidir. Musahiplik Ali ile Muhammet'ten kaldığı için, musahiplik andı içenler, Ali-Muhammet

⁵¹ Bilişmek, a.g.e., s.70.

⁵² Bilişmek, a.g.e., s.71.

yoluna girmiş sayılır. Hakk'a yürüme ya da dargınlık, ayrılık gibi nedenlerle bu andın koşulları sürekli ya da geçici ortadan kalkarsa bile bir daha yapılmaz.⁵³

Kim kiminle musahip olur;

Bir musahip emsalini bulmak durumundadır. Musahiplikte üç ortak nokta vardır:

- Dil ortaklığı; musahip olacakların aynı dili konuşuyor olmaları gerekir.
- Aile durumu, yaş ve düzey eşitliği; evlenmemiş biriyle evli birinin musahip olması doğru değildir.
- Yaşama yeri birliği; musahip olanların aynı kentte, aynı köy ya da mahallede oturuyor olmaları gerekir.

Hız. Ali ile Hız. Muhammet'in musahip olma kutsal söylencesi, ' geriye dönüş tapımı' yoluyla insanlığın yaradılış söylencesiyle bütünleşir.⁵⁴

Musahiplik cemi, Alevi geleneğinde oldukça önemli, önemli olduğu kadar da görkemli ve ayrıntılı bir âyindir. Bu âyinden sonra her iki aile, birbirinin dünya ve ahirette musahibi ve kardeşi olur, hatta birbirlerini kardeşten de üstün görürler. Bu yüzden musahiplik kan kardeşliğinden daha önemlidir. Bu durum ülkemizde değişik yörelerde, "yol kardeşi, bel kardeşinden daha ileridir" sözüyle ifade edilmektedir. Bu tören gelenek içinde aynı zamanda, "yeniden doğuş, topluluğa giriş" anlamına gelmektedir. İçerdiği anlam ve beraberinde getirdiği sorumluluklar açısından da zor bir durum ve süreci ifade eder.⁵⁵

Birbirinin musahibi olan iki aile, ömür boyu birbirlerinden sorumlu olurlar. Namus, mal ve mülk dışında hemen her şeyleri ortak sayılır. Musahip olan erkeklere *kardeş*, kadınlara *bacı* denir. Musahip olanlar, hayatları boyunca birbirlerine destek olurlar; acı ve sevinçleri birlikte paylaşırlar. Birbirlerinin evine öz kardeşlerinin evine girer gibi teklifsiz, habersiz, gayet doğal bir şekilde girebilir ve yemeğini yine aynı şekilde yiyebilirler. Arasında asla senlik-benlik olmaz. Birbirlerine karşı sorumluluğu, ölünceye kadar sürer. Eğer taraflardan biri ölürse, diğeri ölenin eşi ve çocuklarına bakma sorumluluğunu üstlenir. Yine birinin başına bir felaket gelse, sözgelimi tarlasını sel alıp götürse, hayvanlarını kaybetse ya da düğün yapacak olursa, kan bağı olan kardeşinden önce musahibi onun yardımına koşar, imkânına göre ona yardımcı olur ve böylece sevincine ortak olduğu gibi acısına da ortak olur. Musahibin, imkânı olduğu halde yol kardeşine yardım etmemesi alevi toplumunda iyi karşılanmaz ve bu durum

⁵³ Korkmaz, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu, s.31.

⁵⁴ Korkmaz, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu, s.32-33.

⁵⁵ Bilişmek, a.g.e., s.71.

büyük bir günah olarak değerlendirilir. Musahipler, birbirlerinin gidişatını, çocuklarının hal ve hareketlerini sürekli kontrol ederler. Gençlerin, kötü yollara sapmaması için göz kulak olurlar. Musahip olanlar, kendi çocuklarına karşı üstlendikleri yükümlülükleri, diğerinin çocuğuna karşı da yüklenmelidir, bu yüzden çocuklarını birbirinden ayırmamalıdır. “Dolayısıyla musahip olanlar, hayatlarının her safhasında birbirlerine yardımcı olmak durumundadırlar. Ekonomik anlamda yardımlaşma, musahipliğin temel niteliklerinden biri olup musahiplik, toplumsal dayanışmayı sağlar. Böylece birbirine kenetlenmiş bir toplum oluşturur, dayanışma ve ortak sorumluluk bilincini yerleştirir. Bu çerçevede musahiplik, Anadolu Aleviliğinin en özgün dayanışma kurumudur.” Musahipli ailelerin çocukları da birbiriyle yedi kuşak boyunca evlenemezler. Birbirine musahip olan iki kişi öz kardeş gibi kabul edildiğinden her iki aile çocukları da kardeş olarak kabul edilir. Bu yüzden musahiplerin çocukları arasında evliliğe kesinlikle izin verilmez. Türk toplumlarında kardeş çocukları evlenebilmesine karşın, musahip olanların çocuklarının evlenmemesi, musahip kardeşliğinin ne kadar etkili ve köklü bir kurum olduğunun göstergesidir. “Ayrıca musahip olanlar, yapmış olduktan kabahat ve kötülüklerin hesabını da birlikte verirler. Bu yüzden eğer biri hata yaparsa diğeri, onu uyarmakla yükümlüdür; bundan dolayı biri, düşkün olursa diğeri de düşkün sayılır. Bu şekilde kişilerin birbirlerini hem eğitmeleri, hem de birbirlerini tamamlamaları beklenir. Böylece musahipler, birbirlerinin yapabilecekleri kötülüklerle karşı sorumlu olacakları için de, Alevi toplumu içerisinde musahiplik, yüzyıllardır bir sosyal kontrol mekanizması işlevini de yerine getirmektedir.”⁵⁶

2.5. Düşkünlük

Düşkünlük Kurumu, Alevi-Bektaşî topluluklarında hukuk düzeni olup, sosyal kontrol mekanizması olarak, toplumun sürekliliğini sağlamak, onun her türlü tehlike, yozlaşma ve kokuşmalardan korumak gibi önemli toplumsal işlevlere sahip bir kurumdur. Düşkün olan kimse Cem’e alınmaz ve ilişkilerde dışlanır. Benzeri töre, Bektaşîlerde de vardır. Bektaşîlikte ağır suç olarak görülen büyük günahları işleyenler ayinlere alınmazlar. Bu günahlar; cinayet, zina, livata, hırsızlık ve herhangi bir suç olmaksızın karısını boşamak gibi fiillerdir.⁵⁷

⁵⁶ Bilişmek, a.g.e., s. 71,72,73.

⁵⁷ Keskin, Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği, s. 137.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMİ İNANÇ VE UYGULAMALARI

3.1. Doğum

Doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Doğum, toplumda ana ve babaya duyulan saygıyı artırır. Dünyaya gelen her çocuk sadece ana babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu sopu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların sayısını arttırmaktadır. Özellikle küçük topluluklarda aileler nüfuslarının çokluğuyla kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. “Çocuk ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını bize açıkça göstermektedir. Çağlar boyu doğurma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine bir takım geçiş töreleri ve törenleri eşlik eder. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak birtakım adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğumun çevresini yüzlerce adet, inanç, dinsel ve büyüsel özlü işlemlerle örülü olduğunu görüyoruz. Doğumla ilgili adet, inanma ve bunlara bağlı pratikler günümüzde de sürmektedir. Yeni kuşak bir yönden adetlere uyarken diğer yönden de tıbbın sağladığı her türlü imkândan yararlanmaktadır.⁵⁸

Geleneksel doğum çerçevesinde gelişen uygulamalar morfolojik özellikleri bakımından üç evredir. Bunlar:

- Doğum Öncesi
- Doğum Sırası
- Doğum Sonrası⁵⁹

3.1.1. Doğum Öncesi

Bu dönem, çocuk sahibi olmaya karar vermeden başlayarak, doğum olayının başladığı döneme kadar olan bölümü içermektedir.

Yaşamın birinci evresi olan doğum, dünyadaki bütün topluluklarda mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Evli kadının doğurması ilgiyle ve heyecanla karşılanmaktadır. Doğum sadece anne ve babayı değil, komşuları ve akrabaları da

⁵⁸ Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, İstanbul 2005, s.126.

⁵⁹ Artun, a.g.e., s.127.

sevince boğmaktadır. Doğum yapan her kadın sürekli çevresindeki insanlardan saygı görmüş, korunmuş ve kollanmıştır.⁶⁰

3.1.1.1. Kısırlığı Giderme

Evlilikten bir süre geçtikten sonra çocuk olmuyorsa birtakım çarelere başvurulur. Genellikle kadının çocuk sahibi olamadığı düşüncesi hâkimdir. Bundan dolayı tedaviye önce kadından başlanır. Çocuğu olmayan kadınlara kısır, zürriyetsiz, kör ocak isimleri verilmektedir. Çocuğu olmayan erkeğe ise genel olarak zürriyetsiz denir.⁶¹

Birçok toplumda olduğu gibi Alevi toplumlarda da aile ve çocuk neslin devamlılığı açısından oldukça önemsenmekte ve bu noktada karşılaşılan sorunlar çeşitli yollarla aşılmaya çalışılmaktadır. Bu yönde yapılan uygulamaları birçok ağızdan farklı yorumları ile birlikte aktarmak mümkündür. Elazığ ili Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yapılan görüşmelerde konu ile ilgili en önemli unsur, ailenin devamlılığı için evlilik ve bunun sonucunda doğumun oldukça önemsenmesidir. Bu önem düğünün ilk günü uygulanan çeşitli sembolik ritüeller de kendini göstermektedir. Örneğin düğün günü gelin eve girdikten sonra kucağına küçük bir çocuğun oturtulmasının anlamı gelinin kısa zamanda çocuk sahibi olmasının istenmesidir. Kadın evlendikten sonra çocuk sahibi olamadığında halk arasında çeşitli uygulamalara gidilmektedir.⁶²

Bölgede kısırlığı gidermek için yapılan birçok uygulama bulunmaktadır. Yapılan görüşmeler neticesinde kadınlar bizzat kendi uygulamaları hakkında bilgi ve görüşlerini aktardılar. Günümüzde her ne kadar kısırlığı gidermek için doktor tedavisi revaçta olsa da hala halk arasında yapılan uygulamalar devam etmektedir.

Kısırlığı gidermek için yakın zamanlara kadar doktordan ziyade halk arasında yetişen, çoğunlukla tıbbi bir eğitim almamış köyün ya da yörenin ebeleri bu işlere daha yetkin görülen kimselerdi. Ebeler bölgede yetişen bitkilerden yaptıkları ilaçları kadınlara uygularlardı.⁶³ Erkekler üzerinde herhangi bir uygulama yapılmamaktaydı. Şimdi ise sorun kadınlarda arandığı kadar erkeklerde de aranmakta ve modern tıptan yararlanılmaktadır.⁶⁴

⁶⁰ Artun, a.g.e., s.126.

⁶¹ Artun, a.g.e., s.126-127.

⁶² Handan Karakaya, "*Elazığ ili Fevzi Çakmak Mahallesi'nde Oturan Alevilerde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları*", Fırat Ün. Sos. Bil. Ens. Yüksekisans semineri, Elazığ 2007, s.1.

⁶³ Şirin Kılınç, 55 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁶⁴ Zülfiye Köse, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

Bu ebeler, geleneksel çeşitli tedavi yöntemlerini de uygulayabildikleri için bir nevi jinekolog olarak değerlendirilebilirler. Örneğin, kısır olan kadınların göbek etrafına ısırğan otu ve buna benzer otlarla hazırlanan karışımlar sürülmektedir. Bu tedavi siteminin çeşitli zaman dilimlerinde uygulandığı anlatılmaktadır. Ayrıca “küp çekme” denilen bir yöntemin uygulandığı anlatılmaktadır. Ancak bu yöntemin tam olarak nasıl uygulandığı hakkında net bir bilgiye ulaşılmamakla beraber, kadının beline ısıtılmış küplerin yerleştirerek bir süre bekletildikten sonra ebe tarafından kaldırıldığı ve bunun birkaç defa tekrar edildiği ifade edilmektedir.⁶⁵

Ebelerin uyguladığı bir diğer yöntemse bel çekme ve kasık kaldırmadır. Bu uygulamayı ancak işin ehli ve tecrübeli kimselere; ayrıca halk arasında bu işi yapmada nam salmış kimselere yaptırırlar. Bu yöntemden sonra çocuk sahibi olduğunu söyleyen birçok kadına rastlanmıştır.⁶⁶

Bu bölgelerde yaşayan Alevilerin doğum öncesi kısırlığı gidermede en sık görülen uygulamalarından biri de çocuğu olmayan kadını “buğuya oturtmak”tır. Suyun içinde saman kaynatılarak “saman buğusu” yapılır ve çocuğu olmayan kadın bu buğunun üzerine oturtulur.⁶⁷ Bazen de sütün kaynatılmasıyla oluşan “süt buğusu”, “ebegümece buğusu” kısırlığın tedavi edilmesinde bu bölgede uygulanan yöntemlerdendir.⁶⁸

Saman, süt ve ebegümece buğusu dışında yumurta ve keçi kılının bir kapta dövülüp macun haline getirilerek yapılan karışım çocuğu olmayan kadının karnına çekilir (sürülür).Bazen de tavuk pisliği yedirilir.⁶⁹

Tunceli'nin Ovacık İlçesinden getirilen Munzur Suyu da şifalı su olarak içirilir. Bu suyun her derde deva olduğu inancı vardır. Efsanesinde de anlatıldığı gibi Munzur adındaki çobanın kovalarından dökülen ya da topuğunun değdiği yerlerden çıkan sütün bugün bir nehir haline geldiği inancı o kadar kuvvetlidir ki bu suya saf niyetle maya katılınca yoğurt olabileceğine inanılır.⁷⁰

Bu mahallelerde yaşayan Tunceli göçmeni Aleviler göç etmeden önce köy yaşamlarında ve göç ettikten sonra şehir yaşamlarında da devam ettirdikleri en önemli uygulama hayat içerisinde karşılaşılan zorluklar, önemli olaylar, sevinçler ve

⁶⁵ Karakaya, a.g.e., s.3.

⁶⁶ Gülen Duman, 49 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁶⁷ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

⁶⁸ Türkan Akyol, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁶⁹ Servet Beyaz, 65 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

⁷⁰ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

mutluluklar için ziyaretlerden yardım istemek ve kurban kesmektir. Kısırlığın giderilmesinde de aynı uygulama gözlenmektedir.

Kısırlıktan kurtulmak için gidilen en önemli ziyaret Düzgün Baba (Şah Haydar) dır. Nazmiye’de bulunan bu ziyarete genelde kısır kadınlarla erkek çocuğu olmayan ve sakat kişiler gitmektedir.⁷¹

Yöredeki inanca göre Düzgün Baba (Şah Haydar), Hacı Bektaş’ın görevlendirdiği dört imamdan biri olup, Seyyid Mahmud Hayrani’nin de oğludur.⁷²

Efsaneye göre, Zeve mezarı yakınlarındaki Zargovit tepesinde yaptığı evinde, hayvanlarını otlatıp onlarla ilgilenmektedir. Yaz-kış hayvanlarını en iyi şekilde beslemektedir. Bu durum babası Hayrani’nin dikkatini çeker ve “ Hele bir bakayım kışın ortasında hayvanlara ne yediriyor” diyerek, hayvanların bulunduğu yere gelir. Bu sırada Şah Haydar, elindeki çubuğunu kuru meşe ağaçlarına dokundurmuştur. Çubuğun değdiği her ağaç yeşillenmekte ve hayvanlarda bu taze yaprak ve sürgünleri yemektir. Hayrani, sessizce geri dönmek ister ancak, o sırada bir keçi aksırmaya başlar. Şah Haydar ise keçiye dönerek, “Ne oldu Babam Derviş Mahmud’u mu gördün” der ve gitmeye çalışan babasını görür. Babasına ismiyle hitap ettiğinden dolayı çok utanır ve Düzgün Baba dağı denilen tepeye çıkar. Burada yaşamaya başlayan Şah Haydar’ın eve gelmemesinden şüphelenen annesi, durumu babasına bildirir. Hayrani müritlerinden bazılarını O’nu aramaya gönderir. Müritler onu bu tepede bulurlar ve durumunun iyi olduğunu babasına bildirirler. Bundan dolayıdır ki Şah Haydar, Düzgün Baba adını almıştır.⁷³

Düzgün Babayla ilgili anlatılan diğer bir rivayet şöyledir: Kureyş denen büyük zat, Düzgün Baba’nın babasıdır. Bir gün Düzgün Baba babası ile tartışır ve ona küserek şimdi ikamet ettiğine inanılan sarp kayaların üzerinde yaşamaya başlar. Aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen Düzgün Baba’dan herhangi bir haber alınamaz. Bunun üzerine Kureyş, kızı Haskar’ı ondan haber getirmesi için gönderir. Haskar, Düzgün Baba’nın yaşadığı dağa tırmanmaya başlar, tırmandıkça yorulur. Belli bir noktadan sonra çıkacak dermanı kalmaz. Çok susadığını hisseden Haskar su diler. Rivayete göre, kayaların içinde kâse biçimde bir su birikintisi oluşur. Haskar, bu sudan kana kana içer ancak, yolun geriye kalanına devam edemez, orada kalır ve ömrünün geri kalanını orada tamamlar. İnanışa göre söz konusu su çok az kalmasına rağmen, Haskar’ın ölümünden

⁷¹ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

⁷² Ertuğrul Danık, *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar taşları*, Ankara 1993, s.42.

⁷³ Danık, a.g.e., s.43.

sonra tükenmemiş ziyarete gelenlerin su ihtiyacını gidermeye devam etmektedir. Nitekim anlatılanlara göre, Haskar ana ziyaretinin olduğu yerde kâse şeklindeki su, ziyaret esnasında binlerce kişinin içmesine rağmen bitmemiştir. Yöre insanı birçok dileğin gerçekleşmesi için bu ziyaretlere gider. Ancak, çocuğu olmayanlar daha çoğunluktadır. Bu amaçla ziyarete gelip dilek tutan çiftler, dileklerinin gerçekleşmesinden sonra tekrar buraya gelip, durumu iyi olanlar kurban keserken; maddi durumu iyi olmayanlar lokma adıyla anılan çeşitli yiyecekleri (gömme, yağlı ekmek vb.) oraya gelenlere dağıtırlar. Çocuklarının kız olması halinde Haskar, erkek olması durumunda ise, Düzgün isimleri en çok verilen isimlerdir. Bu bağlamda ziyaretle ilgili bir diğer uygulama da kirvelik bağlamında ki pratiklerde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki ziyaret neticesinde doğduğuna inanılan erkek çocukları, sünnet esnasında buraya getirilerek Düzgün Baba'yla kirve yapılır ki bu uygulama yörede en sık rastlanan uygulamalardan bir diğeridir.⁷⁴

Kısırlığın tedavisi için gidilen diğer bir önemli ziyaret ise Feti Ahmet Baba'dır.⁷⁵ Elazığ'ın İlçesi olan Harput'ta bulunan Feti Ahmet Baba ziyareti, bölgede yaşayan hem Aleviler'in hem de Sunniler'in kısırlıktan kurtulmak için gittikleri bir ziyarettir. Aleviler bu ziyarete gittiklerinde ilk olarak mum yakıp çocuk olması için dilek dilerler. Maddi durumu elverişli olanlar bir koç keser, maddi durumu elverişli olmayanlar ise bir horoz keser. Ziyarete gittikten sonra çocuk olursa çocuğun ismini erkekse "Feti", kızsaa "Fetiye" koyarlar.⁷⁶

Yine ziyaret olarak gidilip kurban kesilen ve dilek dilenen bir diğer ziyaret Sultan Hıdır/ Üryan Hıdır ziyaretidir.⁷⁷ Çocuğu olmayan çift bu ziyarete gidip kurban kestikten ve dilek ağacına çaput bağladıktan sonra çocukları olursa doğan çocuğa erkekse "Hıdır" ismi, kızsaa "Sultan" ismini koyarlar. Bu nedenle Aleviler arasında Hıdır ismi oldukça yaygındır.⁷⁸

Ziyaretle ilgili kısaca bilgi verecek olursak; Pertek İlçesi, Dorutay (Zeve) köyünde aynı adla anılan ziyarette mezarı olduğu düşünülen, Sultan Hıdır, Hacı Bektaş'ın Düzgün Baba(Nazmiye), Munzur Baba(Ovacık)ve Hasan Halife (pertek) ile birlikte görevlendirdiği dört kişiden biridir.⁷⁹

⁷⁴ Karakaya, a.g.e., s.1-2.

⁷⁵ Kıymet Kaplan, 48 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, aşçı.

⁷⁶ Şirin Kılınç, 55 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁷⁷ Kıymet Kaplan, 48 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, aşçı.

⁷⁸ Mehmet Ali Akyol, 40 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, lise mezunu, memur.

⁷⁹ Danık, a.g.e., s.35-36

Efsaneye göre, Zeve köyü yakınlarında Sultan köyü civarında konaklayan padişah ve askerleri ilerilerde bir yerde bir ışık görürler ve iki atlı gönderip kontrol ettirirler. Işığın bulunduğu yere gelen askerler bir çadır ve yaşlı bir adamla karşılaşır. İhtiyara “Kimsin” diye sorduklarında “Adım Sultan Hıdır, bir toprak güvecim, bir kilimim bir de atıma yedirmek için bir miktar arpam vardır” yanıtını alırlar. Askerler bu yaşlı adamı padişahın huzuruna götürmek isterler. Sultan Hıdır gitmek istemediğini ancak, padişahın kabul etmesi durumunda onu ağırlayabileceğini söyler. Askerler böyle bir yanıtı şaşırıp, “Gelecek olan koskoca bir padişah, yanında komutanları, vezirleri ve askerleri olacak. Sen onları nasıl ağırlar, nasıl doyurursun.” derlerse de Sultan Hıdır, gayet sakin bir şekilde “Tanrı misafiri umduğunu değil bulduğunu yer. Hele bir gelsinler biz yedirecek bir şeyler buluruz” der. Askerler çaresiz, durumu padişaha anlatırlar. Sultan Hıdır’ı merak eden padişah ertesi gün yanında komutanları, vezirleri ve askerleri ile Sultan Hıdır’ı ziyarete gelirler. Padişahı karşılayan Sultan Hıdır, oturması için kilimini padişaha verir. Padişah kilime oturursa da yan tarafı boş kalır, sırasıyla komutanlar ve vezirler de oturmaya başlar ama her oturanın yanı boş kalmaya devam eder. Padişah durumu öğrenmek için, herkesi ayağa kaldırır. Herkes kalkar, bakarlar ki küçük bir kilim, tekrar oturduğunda ise, herkesin kilim üzerinde oturduğunu görür. Padişah ve yanındakiler şaşkınlıklarını gizleyemeden; Sultan Hıdır, toprak güveç içinde bir miktar yemeği önlerine koyar. Padişah “ Bunu hangimiz yiyeceğiz” dediğinde, “Hele bir besmeleyle başlayın herkese yeter” yanıtını alır.⁸⁰

Yemeğe başlanır ve herkes doyduğunda yemek bitmemiştir. Yemekten sonra Sultan Hıdır, dilerse atlara da yem verebileceğini söyler ve içinde arpa bulunan bir torba gösterir. Arpa bütün atlara dağıtılsa da torbadaki arpa bitmez. Bütün bu kerametlerden sonra padişah bu yöreyi Sultan Hıdır’a bırakarak yoluna devam eder.⁸¹

Halen insanların gitmekte olduğu Sultan Hıdır ziyaretine daha çok; kısır olanlarla erkek çocuğu olmayanlar gitmektedir.⁸²

Kısırlığı gidermede ziyaretlere olan ilgi, ziyaret olarak kabul edilen yerlerde kurban kesilmesi ve ya ziyaretlerin yanında ya da farklı yerlerde bulunan ağaçlara dilek dilemek için bağlanan bezler eski Türk inanışlarıyla büyük benzerlikler göstermektedir.

Evlilik hayatının meyvesi olan çocuğun doğumu ve ad verme törenleri iptidai Şamanizm’in büyük ölçüde muhafaza edildiği uygulamalardır.

⁸⁰ Danık, a.g.e., s.36

⁸¹ Danık, a.g.e., s.36-37

⁸² Danık, a.g.e., s.37

Yakutlar Tanrıdan çocuk, bilhassa erkek çocuk isterken, ak şamana (aui oyun'a) başvururlar. Ak şaman, ayısıt hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan (magan sılhılah) tanrıya dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. Bu tanrılara ıdık olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binmez. Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde. “yer sahibi” (an daydı iççite)ne yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlar.⁸³

Kırgızlar'da Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları İslamlaştırılmış ve “evliya”ların türbeleri olmuştur. “Manas” destanında Yakup Han hatununun kısırlığından şikâyet ederek diyor ki: “Bu Çırıçı'yı alalı on dört yıl oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor” diyor. Kırgız- kazakların “şeriata aykırı” adetlerinden şikâyet eden Molla Gazi Hoca” kadınları kısır olursa sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip Şamanistlerin “kutlu ağaç” yanında yaptıkları şaman ayininden ancak ismiyle ayrılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinden birinde bir hatun erkek evlat istediği zaman kuru kuru çayırlara sücü (şarap) döktüğünü, kara giyimli dervişlere nezirler verdiğini” söylüyor. Bu sözlerde çay (su) kültü yahut Yakutlar'daki gibi “yer sahibi” kültü, pek açık görülmektedir.⁸⁴

Görüldüğü gibi kısırlığın tedavisi için ziyaretlere gitmek, adaklar adamak, şifalı sular içmek, ağaçlara bez bağlamak, kurban kesmek ya da lokma denilen yiyecekleri dağıtmak; benzerleri ya da aynılılarıyla eski Türklerde de görülmektedir.

Kısırlığın tedavisinde ve diğer ihtiyaçlar için gidilen ziyaret yerlerinde kesilen kurbanlar ve ağaçlara bağlanan bezler gösteriyor ki; eski Türk inanışlarından gök kültü, su kültü ve ağaç kültüyle büyük benzerlikler göstermektedir.

Ağaç kültü, Türk mitolojisinde önemli bir yer tutar. Özellikle İslam öncesi inanç sistemini tanımak açısından önemlidir. Kaldı ki, İslam öncesi dediğimiz pek çok unsurun şu veya bu şekilde günlük hayatımıza girdiği de bir gerçektir. Ağaç, özellikle de kayın ve çam ağaçlarına ilahi bir gözle bakılmıştır. Uygur Türklerinin türeyiş efsanesinde; iki ağaç arasına gökten bir ışığın inmesi ile beş çocuğun ortaya çıkması, çevrede ki halkın onlara ana-babalarını sorduklarında ise, o iki ağacı göstererek,

⁸³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972, s.167.

⁸⁴ İnan, a.g.e., s.168.

ağaçların önünde diz çökerek yeri öpmeleri, oradaki insanlar tarafından han seçilmeleri ve çoğalmaları anlatılır. Oğuz destanında da, Oğuz Kağan'ın "gölün ortasındaki bir tek ağacın kovuğunda ki tanrı kızı ile evlenmesi" anlatılır. Bir Altay efsanesinde de yerin yaratılışı "...Dalsız, budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı Tanrı gördü ve "dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin" dedi. Ağaçlara dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi:"Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun" şeklinde anlatılır.⁸⁵

Yukarıda sunduğumuz örnekler, Türk dünyasındaki ağaç kültürünün, en eski çağlardan beri var olduğunu göstermektedir. Türk kültüründe bunların dışında da ağaç ile ilgili pek çok motif vardır. Mesela, Doğu Türkistan'ın Müslüman kamları hastayı efsunla tedavi ederken, çevrelerinde kayın ağacının bulunmasını isterlermiş.⁸⁶ Bu durum, İslam öncesi inancın ne kadar güçlü olduğunu gösteriyor." Son yıllara kadar şamanlığı muhafaza eden Altaylı, Sagay, Şor, Koç, Televüt ve başka ulusların kamları, kayın ağacı bulundurmadan ayin yapmazlarmış. Kayın ağacı burada yalnız ayin törenine katılan bir unsur değil fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlık olmuştur.⁸⁷ Benzer durumlar, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra, Anadolu'da da çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ağacın metafizik bir güç olarak kabul edilmesinin yanı sıra, kendisine tapınılan maddi bir varlık olarak da ortaya çıkması enteresandır. Bu maddi varlığa saygının temelinde yaratılış ve ecdada saygı duygularının yatması muhtemeldir.⁸⁸

Eski Türklerde tek ağaçlara kutsallık verildiği dibi bazı kuru ve ormanlar da kutsal sayılmışlardır. Zamanla ağacın yerini bir sırık ya da direk alır. Bu direk ve sırık yükselmenin, göğe tırmanışın simgesi ve aracıdır. Gök'e kurban kesilirken ve şaman gök gezintisine çıkarken sırıklardan yararlanır. Kurban edilen hayvanın ruhu, ağaç ve sırıkların çizdiği yolu izleyerek Gök'e ulaşır. Çadırın içine yerleştirilmiş ve tepesi çadırın duman deliğinden çıkan bir ağaç ya da sırık yardımıyla gökyolculuğuna çıkar.⁸⁹

Eski Türklerde kayın ağacı kutsal kabul edilir ve tedavi törenleri sırasında Baksılar yanlarında yeşil yapraklı kayın ağacı bulundururlardı. Altaylar, kayının Umay

⁸⁵ Hasan Ülker, "Karaçay-Malkar Türklerinde Ağaç Kültü", *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S.34, Ankara 1991, s.735.

⁸⁶ Ülker, a.g.mk., s.734.

⁸⁷ İnan, a.g.e., s.7,

⁸⁸ Ülker a.g.mk., s.736.

⁸⁹ Piri Er, "Türlerde Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevi İnancındaki İzleri", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, S.30, Ankara, 1996, ss. 61.

Tanrıçayla birlikte gökten indiğine inanırlar ve kayın ağacına kurban sunarlar. Çocuğu olmayan Yakut kadını karaçam ağacına gider, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederdi. Türklerde ardıç ağacının dumanıyla tütsü yapmak herhangi bir nesneyi maddeten ve manen temizlik anlamına gelirdi.⁹⁰

Anadolu Alevi-Bektaşî topluluklarının inancında ağaç kültürünün varlığını koruduğunu görüyoruz. Dinsel törenleri olan Cemlerde, Dedenin elinde taşıdığı (alaca değnek, tarik, erkân) vb. adlar verilen üç boğumlu ya da çizgili bir değnek vardır. Erkan denilen bu değneğin, kişinin günahını biçebilecek kadar kutsiyet taşıması, Alevi-Bektaşî inancında ağaç kültürünün izlerinin hala varlığını koruduğunu göstermektedir. Değneğin üzerindeki üç boğum Alevilikteki üçlemeyi (Allah-Muhammed- Ali) temsil etmektedir. Dedenin elindeki bu değnek bir yandan Musa'nın esasını andırırken, bir yandan da Şaman'ı gökyüzüne çıkararak sıırığın minyatürüdür sanki. Alevi dedesini elinde bulunan alaca değnek-tarik, çoğu dinde ortak olan ağaç kültürünün bir sentezidir. Ağaç kültürünü ya da ağaca kutsallık verilmesi olayını bir tek külte ya da dine bağlamak, bir tek kaynaktan beslendiğini söylemek mümkün değildir. Ancak bu inanç, her dinde ya da kültürde kendine yer bulmuş ve Şamanizm'den, İslamiyet'e uzayan çizgide varlığını sürdürmüştür.⁹¹

Bölgede yaşayan Alevi halkın kısırlığın giderilmesi için ziyaretlere gitmesi ve bu ziyaretlerden medet umması eski Türk inanışlarından atalar kültü ile benzerlikler göstermektedir.

Türklerde atalara ait hatıralar kutlu sayılırdı. Ölmüş büyüklere saygı duyulurdu. Bu saygı, "baba hukuk"unun" inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir.⁹²

Ölmüş atalara tazim, onlar için kurbanlar kesilmesi (pederşahi aile) de baba hâkimiyetinin inanç sahasındaki belirtisi sayılmaktadır. Telakkiye göre, baba umumiyetle atalar, öldükten sonra dahi, ruhları vasıtasıyla, aile efradını korumaya devam ettiklerinden, onlara karşı duyulan minnet hissi türlü şekillerde ortaya konmaktadır. Din tarihi araştırmacıları ve etnologların, sosyal ve ekonomik şartları dolayısıyla, eski Orta ve Kuzey Asya kavimlerinde atalar kültürünün bulunabileceği hakkındaki düşünceleri Türkler yönünden tarihi kayıtlarla da kuvvet kazanmıştır. Asya Hunlarında her yılın mayıs ayı ortalarında atalara kurban sunulurdu. Atalara ait hatıraların kutlu sayılması, mezarlara yapılan tecavüzlerin ağır şekilde

⁹⁰ Er, a.g.e., s.62.

⁹¹ Er, a.g.e., s. 63.

⁹² Kemal Göde, *Türk-islam Kültür ve Medeniyet Tarihi*, Isparta, 1997,s.203.

cezalandırılmasından da anlaşılıyor. Avrupa Hun tarihinde Atilla'nın ikinci Balkan seferinin sebeplerinden biri olarak Hun hükümdar aile kabirlerinin Margos (Belgrad civarında Tuna üzerinde şehir-kale) Piskopos tarafından açılarak soyulması gösterilmektedir(...). Çünkü Türkler öbür dünyada ikinci bir hayatın varlığına inanıyorlardı. Eski Türkçede (Gök-Türk, Uygur) ruh, can manasında “tin” kelimesi kullanılıyordu. Bu, aynı zamanda “nefes” demektir. Ölümü nefesin kesilmesi, ruhun bedenden çıkıp uçması şeklinde tasavvur ediyorlar, böylece bazen “öldü” yerine “uçtu” diyorlardı. Ruhların öbür dünyaya göçen ataların orada rahatsız edilmemeleri, iyi yaşamaları lazımdı. Ayrıca ataların tasvirlerinin yapıpı saklandığına dair kayıtlar da görülmektedir.⁹³

Yukarıda bahsedilen Munzur suyunun kutsal sayılması ve içildiğinde ya da ziyaret olarak bu suyun yanına gidildiğinde kısırlığın tedavi olacağına inanılması eski Türk inanışlarından su kültü ile bağdaştırılabilir.

Arap gezgini İbn-i Fadlan'ın verdiği bilgidir Başkurt'ların inandıkları on iki Tanrı'dan birinin “su” olduğu anlaşılıyor. Öyle anlaşılıyor ki Türkler suyu yaşamları boyunca varlıklarının temel unsuru saymış ve kutsallığına inanmışlardır. Şamanist Kırgızların ve nehir boylarında yaşayan Kıpçakların suyu Tanrı edinmeleri ve İrtiş ırmağına tapmaları bunu gösteriyor. Ayrıca, Altayların ve diğer kimi Türk boylarının özellikle (Hintli ve İranlılardan) esinlenerek oluşturdukları “Dünya ve İnsan Yaratılışından söz eden efsaneleri vardır. Bu efsanelerde “Su” ile birlikte balık, yılan vb. yaratıkların adlarına ve rollerine yer verilmiştir.⁹⁴

3.1.1.2. Cinsiyet Tayini

Doğacak çocuğun kız mı, erkek mi olduğu konusunda yapılan tespit cinsiyet tayinidir. Cinsiyet tayin etmek için bu mahallelerde yaşayan Tunceli göçmeni aleviler ve Elazığ halkının büyük kısmı tıbbın gelişmesiyle daha çok doktora başvurumaktadırlar. Bunun yanı sıra geleneksel halk inanışı olarak kendini gösteren bazı tahmin yöntemleri de bulunmaktadır.

Gebelik sırasında, doğacak çocuğun cinsiyeti önemli bir noktadır. Kadının hamileliği ile birlikte ana-baba ve çevre çocuğun cinsiyetini öğrenmek ister. Geleneksel kültürümüzde erkek çocuk beklentisi daha fazladır. Bu nedenle, özellikle doğacak

⁹³İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1980, s.46,47.

⁹⁴Ziya Başar, “Şifalarına İnanılan Kutsal Sular”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, 23–25 Kasım, 1988, s.49.

çocuğun erkek olması için birtakım pratikler uygulanır. Kız çocuğunun daha hayırlı olduğu söylenmekte ancak yine de erkek çocuğu isteği ağır basmaktadır. Bu da “kız el aşıdır, elin ocağını tüttürür ” biçiminde ifade edilmektedir. Gebelik sırasında bebeğin kız mı erkek mi olacağı üzerine gebe kadının fiziki değişiklikleri gözlenir ve bazı pratikler uygulanarak tahmine çalışılır.⁹⁵

Bunlardan bazıları; hamile kadının haberi olmadan oturacağı yerlerin altına önceden makas ve bıçak konulur, hamile kadın makasın üzerine oturursa doğacak çocuğun kız, bıçağın üzerine oturursa doğacak çocuğun erkek olacağına kanaat getirilir.⁹⁶

Yine hamile kadının haberi olmadan başının üzerinde bir kaptan tuz tutulur ve beklenir hamile kadın bu zaman zarfında elini göbeğinden yukarıda vücudunun herhangi bir yerine sürer, kaşır ya da gezdirirse doğacak çocuğun erkek; göbeğinden aşağıda vücudunda herhangi bir yerine dokunursa doğacak çocuğun kız olacağına inanılır.⁹⁷

Bebeğin anne karnındaki hareketleri de cinsiyeti hakkında bilgi verdiği inanılır; Anne karnındaki bebek ilk olarak sağ taraftan oynarsa erkek, sol taraftan oynarsa kız olacağını gösterir.⁹⁸

Bir diğeri ise erkek çoğunun anne karnında erken hareketlendiği, kız çocuğunun ise daha geç hareketlendiğidir.⁹⁹

Cinsiyet tespitinde dikkate alınan bir diğeri unsur ise hamile kadının karın yapısıdır. Hamileliğin ileriki dönemlerinde karının belirginleşmesi halk arasında bebeğin cinsiyeti hakkında yorumlara sebep olmuştur. Hamile kadının karnı sivri ve daha dik görünümlü olursa bebeğin cinsiyetinin erkek; karın daha yayvan ve kalçalar dolgun görünümde ise bebeğin cinsiyetinin kız olduğu söylenir.¹⁰⁰

Kadın hamilelik boyunca güzelleşir, yanakları kızarır, teni parlaklaşırsa doğuracağı çocuğun erkek, kadında bir değişikliğin gözlemlenmemesi durumunda ise çocuğun kız olacağına inanılır.¹⁰¹

Bir diğeri uygulama da hamile kadın ziyarete gederek ziyarete bir gece uyur.

⁹⁵ Artun, a.g.e., s.130.

⁹⁶ Zülfiye Köse, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

⁹⁷ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

⁹⁸ Mazife Kırıkçı, 80 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar değil, ev hanımı.

⁹⁹ Kıymet Kaplan, 48 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, aşçı.

¹⁰⁰ Emine Yüksel, 50 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁰¹ Fatma Dursun, 70 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

Saf ve temiz niyetle dilek dilenerek uyunursa gece rüyasında doğacak çocuğun kız mı erkek mi olduğu evliyalar tarafından bildirileceğine inanılır.¹⁰²

Halkımızın doğum evveli inançlarını; çocuklarının olması, doğacak çocuklarının kız veya erkek olmaları, ölmeyip yaşamaları, istenilen bir mesleğe sahip olmaları şeklinde sıralamak mümkündür. Bu münasebetle; yatırlardan, yatırların su veya topraklarından medet beklenir. Bazen incelik kutsal makamların kutsiyetinden istifade edilmek istenilmesindedir. İslamiyet'teki Veli Kültünün derinliklerinde Türklerin Türkistan'dan taşıdıkları inançların da izleri vardır. Esasen Veli türünden kutsal kabul edilen kimselerden hayatta ve ölümlerinden sonra yardım beklemek sadece doğum evvelinde değil, hayatın muhtelif sahalarında ve farklı ihtiyaçlar için de geçerlidir.¹⁰³

3.1.2. Doğum Esnası

Gebe kadının doğum sırasındaki güçlüklerini gidermek, onun kolay doğum yapmasını sağlamak için birçok inanma ve pratik vardır. Bunlar doğumun kolay geçmesi amacına yöneliktir.

Gebe kadının sancısıyla birlikte doğum hazırlıklarına başlanır. Biyolojik bir olay olan doğum, hayatın geçiş evrelerinden biridir. Doğum olayının gerçekleşmesi sırasında doğum odasında ve doğum anında birçok adet ve inanma uygulanır. Uygulanan pratiklerde doğumun kolay olabilmesinin amaçlanmasının yanında doğacak çocuğun ve annesinin tehlikelerden korunması ve kutsanması gerekmektedir.¹⁰⁴

3.1.2.1. Doğumu Kolaylaştırma

Doğum tüm kadınlar için oldukça güç, zahmetli ve tehlikeli bir olaydır. Bunun için doğum anında doğumu kolaylaştırmak için birçok yöntem uygulanmıştır. Her ne kadar son zamanlarda normal doğum yerine sezaryen tercih edilse de normal doğum yapanlarda azımsanmayacak kadar çoktur. Normal doğumda Elazığ'da Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde yapılan mülakatlar gösteriyor ki günümüzde hem teknolojiden hem de halk inanışlarından yararlanılmaktadır.

Eğer hamile kadın doktora gitmediyse doğumu genellikle belli bir eğitim almamış halk arasında "ebe" diye tabir edilen kişiler yaptırır.¹⁰⁵ Ancak bu uygulama

¹⁰² Miyese Bıkmaz, 71 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, ev hanımı.

¹⁰³ Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnanışları*, Ankara 1996, s.6.

¹⁰⁴ Artun, a.g.e., s.133.

¹⁰⁵ Türkan Seçkin, 50 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

günümüz itibariyle oldukça nadir görülmektedir. Mahallede oturanlar Elazığ merkeze göç etmeden önce “köy ebesi “olarak bilinen kişilerin doğum yaptırmada oldukça etkin oldukları bilinmektedir. Ancak imkânların artması ve teknolojinin gelişmesi gibi etkenlerle bu uygulama günümüzde fazla görülmemektedir.¹⁰⁶

Hamile kadının doğumunu kolaylaştırmak için çok yürütülür ve fazla kilo alması önlenmeye çalışılır.¹⁰⁷

Sıcak su kaynatılarak hamile kadın üzerine oturtulur.¹⁰⁸

Ayrıca eskiden eğer doğum kış aylarına denk gelirse ocak yakılır, doğum anında kadının sırtı bu ocağa döndürülerek ovalanırmış. Böylece doğumun daha kolay olduğu söyleniyor.¹⁰⁹

Kadın, doğum sancıları çekerken en çok yapılan uygulama kadının belinin dualarla ovulmasıdır.¹¹⁰ Bu ovma esnasında, Aleviler arasında en çok okunan dua şu cümlelerle ifade edilmektedir:”Elim, ana Fatma’nın eli olsun”, “Ana Fatma elinden tutsun” . Bu uygulama ile kadının doğumunun daha kolay olacağına inanılır.¹¹¹

Araştırma yapılan mahallelerde doğan çocuğun doğum şekli de önem arz etmektedir. Doğan çocuk bir deri parçasına dolanmış şekilde doğarsa çocuğa “perdeli doğdu” denilir ve bu çocuğun ileride ana-babasına saygılı edepli olacağına inanılır.¹¹²

Bu konuyla ilgili benzer inanışınlar eski Türk inanışlarında da mevcuttur.

Türk hayatında olağanüstü hususiyetlere sahip “Alp” tiplerinin, doğum halindeki fiziki yapı ve davranış özelliklerini, normal çocuklara nispetle çok daha farklı olduğu inancı yaygındır. Nitekim “Gök Tanrı’ya” olan borcunu cihan hâkimiyeti idealini gerçekleştirdiğine inanarak ödeyen Oğuz Kağan, anasından ilk sütü emdikten sonra, konuşmaya ve çiğ et istemeye başlamıştı. Manas doğduğu zaman eti ak, kemiği bakır rengindeydi ve elinde ise kan pıhtısı tutuyordu. Aynı inanç Moğollarda da tespit olunmuştur. Dolayısıyla yörede yaşayan bu inançların ve pratiklerin asıl menşei bu eski Türk inançlarına dayanmaktadır.¹¹³

¹⁰⁶ Gülen Duman, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁰⁷ Servet Beyaz, 65 yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁰⁸ Emine Yüksel, 51 yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁰⁹ Nurcan Haydaroğlu, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹¹⁰ Nurcan Haydaroğlu, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹¹¹ Karakaya, a.g.e., s.5.

¹¹² Gülen Duman, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹¹³ Rıfat Araz, *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara, 1995, s.97.

3.1.2.2. Alkarısı(Albasma)

Halk inanışlarında yeni doğum yapmış kadın kırk gün boyunca “kırklı” denilir. Yeni doğum yapmış kadına ve bebeğe kırk gün boyunca bazı kötü varlıkların zararının dokunacağına inanılır. Bu kötü varlıkların anne ve bebeğe zarar vermemesi için de doğumdan sonra kırk gün boyunca anne ve bebek yalnız bırakılmaz.

Alkarısı denilen varlığın bölgede kullanılan diğer bir ismi de “Elik”tir. Elik denilen varlığın elinin bereketli olduğu inancı vardır. Gören kişi eğer cesaretli davranır da eliğe bir iğne ya da çuvaldız batırırsa elik artık görünür olur. Görünürlük kazandığı eve eliğin bereket getirdiği “elinin bereketli” olduğuna inanılır.¹¹⁴

Bölgede yaşayan Alevilerden alkarısını gördüğünü iddia edenlerden öğrenildiği kadarıyla alkarısı; uzun tırnaklı, uzun ve dağınık saçlı, yaşlı, eski püskü siyah elbiseler giyinmiş, eli yüzü kirli, ucube, yüzü maymuna benzeyen bir kadın olarak tasvir ediliyor.¹¹⁵

Bu mahallelerde yaşayan Aleviler, alkarısının genellikle geceleri geleceğine inandıkları için doğum yapan kadının yattığı odada üç gün boyunca ışıkları yanık bırakırlar.¹¹⁶

Alkarısının bebeğe ve anneye ciddi zararlar verebileceği ve verdiği inancı yaygın olarak günümüzde de devam etmektedir. Alkarısı denilen varlığın bebeği kaçırıp götürüleceğine, yerine başka bir bebek getireceğine ya da bebeği tanınmayacak derecede suretini değiştireceğine inanılır. Alkarısının uzun tırnaklarıyla annenin ya da çocuğun ciğerlerini sökeceğine böylelikle ikisinin de öleceğine inanılır.¹¹⁷

Alkarısını gören annenin dili kilitlenir, bağırılmaz ve etrafındakilerden yardım isteyemez.¹¹⁸

Alkarısı anne ve bebeğin yanına yalnızlarken yaklaşabilir, yanlarında bir başkası olduğunda anneye ve bebeğe zarar veremez bu nedenle anne ve bebek kırk gün yani “kırkları çıkıncaya” kadar yalnız bırakılmaz. Doğumun üzerinden kırk gün geçtikten sonra tehlike geçmiş demektir.¹¹⁹

Bebeği ve anneyi alkarısı denilen kötü varlığın vereceği zararlardan korumak için genellikle annenin ve bebeğin yastığının altına iğne, çuvaldız, süpürge çöpü ve

¹¹⁴ Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, emekli.

¹¹⁵ Şazimet Kara, 66 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

¹¹⁶ Nurcan Haydaroğlu, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹¹⁷ Miyese Bıkmaz, 71 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹¹⁸ Ümmühan Tuncer, 67 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ev hanımı.

¹¹⁹ Ayşe Tuncel, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

bıçak malzemelerinden bir veya bir kaç konulur. Ayrıca annenin ve bebeğin başucunda alkarısını savdığına inanılan soğan, sarımsak ve bir parça ekmek bulundurulur. Bu mahallelerde yaşayan Aleviler Sünnilerden farklı olarak alkarısından korunmak için annenin veya bebeğin başucunda Kur'an bulundurmazlar.¹²⁰

Alkarısı yeni doğum yapmış olan bir kadına ve bebeğine zarar vermek için geldiğinde cesaretli olan biri alkarısına demirden bir iğne, çuvaldız veya kesici bir madde batırırsa alkarısı kaçamaz ve görünmez olmaktan çıkıp görünür olur. Görünür olduğu evde yaşamaya başlar.¹²¹ Ev sahiplerinin hizmetinde çalışır. Alkarısı denilen varlık çok güçlüdür; öyle ki bir dut ağacını yerinden sökebilir.¹²² Epey bir zaman bu ev için çalışır; tüm zor işler ona yaptırılır. Sonra “Bizim insimizden cinsimizden uzak ol” denilir. Eğer alkarısı bunu kabul ederse serbest bırakılır ya da bir hafta, on gün kadar çalıştığı evde alkarısı “Beni göle bırakın, eğer gölün dibindekiler beni kabul etmezse gölün üzerine kan dolar anlarsınız. Eğer gölün dibindekiler beni kabul ederse onlara, o meleklerle katılır giderim” der. Böylece insanların arasından çeker gider.¹²³

Türk inanç sisteminde normal çocuklara nispetle farklı özellikler taşıyarak doğan çocukların, ileride büyük işler başaracaklarına inanılırdı. Ayrıca doğumu zorlaştırıp engellemeye çalışan, doğum olayını müteakip, anaya ve çocuğa çeşitli fenalıklarda bulunup hastalıklar veren, ruhlarını çalarak karanlık âlemlere götüren bir takım gizli güçlerin varlığına dair inançlar mevcuttu. Bunun yanında hamilelik ve doğum sırasında olduğu gibi, ana ve çocuğunu bir ömür boyu koruyup gözetken himayeci güçlerde vardı.¹²⁴ Günümüz Orta Asya ve Sibiryaya Türk kavimleri arasında çocukların ve loğusa kadınların koruyucu iyisi olarak fonksiyonunu sürdüren Umay, bu yörelerde de aynı adla anılmaktadır.¹²⁵

Türk toplulukları, “Ayısıt”, “İmay”, “Umay”, “Umay Ana”, “May-Ene”, “İmay-ice”, “Dyayık” gibi adlar verilen ve doğuma yardım eden, dünyaya gelen çocukları koruyan, bolluk ve bereket getiren bu dişi hami ruhu güncelleyerek günümüze kadar yaşatmışlardır. Yakutlara göre “Ayısıt” adı verilen bu dişi hami ruh, doğuma yardım etmek amacıyla kimselere görünmeden hamile kadının başucuna inmekte ve üç gün

¹²⁰ Gülşen Sungur, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

¹²¹ Türkan Seçkin, 50 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹²² Şazimet Kara, 66 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

¹²³ Şirin Kılınç, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹²⁴ Araz, a.g.e., s.96-97.

¹²⁵ Kalafat, a.g.e., s.27.

boyunca orada kalmaktadır.¹²⁶

Alkarısı; Türk dünyasının hemen her yerinde görülen ve günümüzde de tüm etkinliğini sürdüren bu iye, adeta Umay koruyucu iyесinin zıddıdır. Üremenin ve çoğalmanın düşmanı gibidir. Daha çok yeni doğum yapan loğusa kadınlara ve yeni doğan çocuklara musallat olduğuna inanılır. Türk dünyasında bu iye, muhtelif adlarla anılır: Albastı, Alkarısı, Al, Albıs, Almış gibi. Kimi Türk boylarında ise, bu iye, kara albastı ve sarı albastı şeklinde farklı iki iye olarak tasavvur edilir.¹²⁷ Uygurlar, “Albastı” yerine “kara basma” tabirini kullanırlar.¹²⁸ Bu inanca göre, yeni doğum yapan kadınların ciğerlerini söküp atan sarı albastı imiş. Doğum yapan kadının veya yeni doğan çocuğun ciğerlerinin sökölüp suya atılmasını önlemeyi ve geri yerine takılmasını sadece kamlar ve ocaklılar başarabilirmiş. Kamlar ve Ocaklılar, bunu, sarı albastıyı korkutarak veya kandırarak gerçekleştirirmiş. Kırgız ve kazak Türkleri, sarı albastıyı sarışın bir kadın şeklinde düşünür. Kara albastının ağırbaşı, sarı albastının ise hoppa tabiatlı bir iye olduğuna inanırlar. Bunlar, tüfek sesinden, demircilerden, kamlardan ve ocaklılardan başka, hiç kimseden korkmazlarmış. Kamlar onları afsun okuyup koyun ciğeri ile aldatmış ve ellerinden lohusanın veya yeni doğan çocuğun ciğerini alıp dönerlermiş.¹²⁹

Görölmüştür ki alkarısı ya da albastı ile ilgili olan inanışlar eski Türk inanışlarında bulunan “koruyucu iyeler” ve” kara iyeler”ile paralellik göstermektedir. Hatta alkarısına olana inanç, alkarısının tasviri ve alkarısından korunma yolları eski Türklerden bu yana değişmeden devam eden inanışlardır.

3.1.2.3. Çocuğa Ad Verme

Ad verme anne ve babanın en önemli görev ve sorumluluklarından biridir. Ad verirken ismin aileye, toplumun genel kültürüne ve inanılan dini inanca uygun olması ise dikkat edilen hususların başında gelir.

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler çocuklarına isim verirken Hz. Ali’ye ve ailesine bağlılıklarını göstermek için genellikle Ali, Hasan, Hüseyin gibi Ehlibeyt (kısaca “ev halkı” demektir,

¹²⁶ Pervin Ergün, “Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine”, *Milli Folklor*, S.89, Ankara, 2011, ss.137.

¹²⁷ Kalafat, a.g.e., s.32.

¹²⁸ Harun Güngör, “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Adet ve İnanışları”, *Milli Folklor* . S.14, Ankara, 1992, ss. 7.

¹²⁹ Kalafat, a.g.e., s.3-33.

“ev”, Hz. Muhammed (s.a.s)in evi, ailesi ve ocağıdır)¹³⁰ isimlerini tercih ediyorlar. Bununla beraber eğer çocuk doğmadan önce kısırlık tedavisi ya da başka nedenlerden herhangi bir ziyarete gidilmişse bu ziyaretin ismini çocuğa vermede öncelik gösterirler. Anne hamileyken gitmediği ancak aile için önemli görülen bir ziyaretin ismi de çocuğa konulabilir.¹³¹

Elazığ’ın Tunceli’ye yakın olması sebebiyle bu mahallelerde oturan Tunceli göçmeni aleviler çocuklarına isim koyarken Tunceli’de bulunan ziyaretlerin isimlerini tercih ediyorlar.¹³² Bu ziyaretlerin başında “kısırlığı giderme” başlığı altında bahsettiğimiz, “Sutan Hıdır” ziyareti gelmektedir. Bu ziyaretin varlığı sebebiyle ismi geçen mahallelerde “Hıdır” ismi oldukça yaygındır. Bir diğer ziyaret ise “Düzgün Baba” ziyareti ve yaygın olarak kullanılan Düzgün ismidir. Munzur isminin çokça kullanılması ise “Munzur suyu”nun kutsal sayılması ve “Munzur Ziyareti”nin varlığı nedeniyledir.

Ziyaretler dışında İmam, Ekber, Zeynel Abidin, Devrim, Çağdaş, Fatma, Haydar, Veli isimleri çok tercih edilen isimlerdendir.¹³³

İsim verilmeden önce aile büyüklerine ve dedeye danışılır. Onların söylediği isim genellikle çocuğun ismi olur. Eğer çocuk erkekse babanın veya annenin babasının ismi konulur. Bu mahallelerde yaşayan Alevilerin hiç tercih etmedikleri isimlerde vardır; bunlardan bazıları: Osman, Ebubekir, Ömer isimleridir.¹³⁴ Sevgili Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin, Muharrem ayında Yezid’in askerleri tarafından şehit edilmiştir. Son derece üzücü bu olay, bütün Müslümanları derin üzüntüye boğmuştur. Yaşanan bu talihsiz ve dramatik hadise ile ilgili, çok sayıda edebi eserler yazılmıştır.¹³⁵ İşte bu hadise nedeniyle olayın müsebbibi olarak görülen Yezid’in ismi Aleviler arasında ve bu mahallelerde yaşayanlar tarafından asla konulmamakta, ismin telaffuzu dahi hoş karşılanmamaktadır.

İsim koyma zamanı genellikle doğumun ilk günüdür. İsim koyulurken, sunilerdeki gibi kulağa ezan okunmaz.¹³⁶ Çoğunlukla tercih edilen diğer isimler ise gün, ay, ağaç ya da yer isimleridir. Bu tür isimlerin verilme nedeni ise bazı gün ve ayların,

¹³⁰ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik.*, s.233.

¹³¹ Hayrettin Tuncer, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen

¹³² Emine Yüksel, 51 yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹³³ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

¹³⁴ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

¹³⁵ Sönmez Kutlu, *Alevilik- Bektaşilik Yazıları*, Ankara, 2006, s.175.

¹³⁶ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

ağaç ve yer isimlerinin kutsal olarak görülmesidir. Bazen de çocuk nerede dünyaya gelmişse o yerin ismi çocuğa isim olarak konulur.¹³⁷ Yeni doğan çocuğa isim koyulurken yer, akarsu, ya da ziyaret denilen yüksek tepe isimlerinin verilmesi eski Türk inanışları ile büyük benzerlik göstermektedir. Örneğin “ Kazaklar’da isim verilirken babası hangi işle uğraşıyorsa, o anda elinde bulunan alet ismi de verilebilir.¹³⁸ Eski Türklerde çocuklara doğduğu sırada, çevrelerinde gördükleri eşyalardan, beğendikleri insanlardan veya o sıralarda olan olaylardan birinin adını verirlerdi. Örneğin güneşin doğduğu sırada dünyaya gelenlere Gündoğmuş, Güngördü, Akkoyaş, Akgün gibi isimler verilirken; kurtların köyleri bastığı sıralarda doğan çocuklara Kurt, Kurtgeldi, Kurtbağ, Börübay gibi isimler verilirdi.¹³⁹

İslam’dan önceki dönemlerde her Türk boyunda ad verme ile ilgili değişik uygulamalar oluyordu. Türk destanlarının en eskisi Oğuzname’de Oğuz Han’ın kendi adını bizzat aldığı yazılıdır. Oğuz Han daha beşikte iken konuşmaya başlamış ve “Benim adım Oğuz’dur” diyerek herkesi şaşırtmıştır. Manas Destanı’nda da Manas doğunca babası Yakup Han Ziyafet veriyor ve bu ziyafet sırasında çocuğa ad veriliyor.¹⁴⁰

3.1.2.4. Yaşamayan Çocuk

Anadolu’ da çocuk sahibi olmak, soyun devamını sağlamak evliliğin yegâne amaçlarından biridir. Bu nedenle çocuk sahibi olmak toplum için de önem arz eder. Ancak bazen ya kısırlık dolayısıyla çocuk sahibi olunamaz ya da çocuk anne karnında doğmadan veya doğar doğmaz ölür. Doğar doğmaz, anne karnında ölen veya düşük yapma sonucunda ölen çocuk; yani yaşamayan çocuk için Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler “teba-tebe” terimini kullanırlar. Çocuğu yaşamayan anneye ise “tebalı” ya da “tebeli” denilir.¹⁴¹ “Teba” ya da “tebe” kelimesi aynı anlamda Divanü Lugat’it Türk’de geçmektedir. Divanü Lugat’it Türk’de: “kınamak, ayıplamak” anlamlarına gelen “tabamak” kelimesindeki “tabala” fiilinin,¹⁴² zamanla değişikliğe uğramış bir biçimi olarak kabul edeceğimiz “tebe” kavramı yörede aynı anlamını korumaktadır.

¹³⁷ Hatun Sungur, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹³⁸ Güngör, a.g.mk., s.7.

¹³⁹ Artun, a.g.e., s.133.

¹⁴⁰ Artun, a.g.e., s.139.

¹⁴¹ Şirin Kılınç, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁴² Araz, a.g.e., s.92.

Tüm yörelerde olduğu gibi bu mahallelerde yaşayan Alevilerde tebalı- tebelı kadını tedavi etmek için birçok farklı pratikler uygularlar. Bunlardan bazıları şöyledir:

Bebeği doğduktan sonra ölen ve çocuk sahibi olamayan anne “teba bileziği” denilen özellikle demirden yapılan bir bilezik takar. Böylece çocuğun yaşaması umulur.¹⁴³ Bu bilezik bazen çocuk doğmadan önce bazen de doğduktan sonra takılır. Bebek doğmadan önce teba bileziğinin takılmasının sebebi anne olacak kadının daha öncesinde doğurduğu veya doğuracağı bebeğin ölmüş olmasıdır. Bebek doğduktan sonra da yine bebeğin yaşaması için bu bilezik takılır.¹⁴⁴

Alevilerde “dede” denilen kişiler bu mahallelerde aynı zamanda “hoca” diye anılmaktadırlar.¹⁴⁵ Hocalar çocuğu yaşamayan tebalı kadına dualar okuyarak çocuk sahibi olması için yardımda bulunurlar.¹⁴⁶ Bölgede sıkça kullanılan “yer-gök dua üstüne durur”¹⁴⁷ sözü duanın ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Şamanizmde de bu duayı “kam” denilen din adamları gerçekleştirirdi. Ad veren ihtiyar gerek Şamanistlerde ve gerek Müslüman Türkler’de şu alkışı (duayı) söyler:

*“Adın Yaşar olsun! Beşik bağıın berk olsun
Arkanda küçük, önünde büyük kardeşlerin olsun!
Beşik bağıın kopmasın! Arka eteklerini davar, at sürüleri bassın!
Benim gibi aksakallı, sarı dişli ol! Ak dişlerin sararsın! Kara saçların ağarsın!”*

Bu dua sonunda Müslüman Türkler “âmin”, Şamanist Türkler ateşe yağ atarak “opkuruy” derler.¹⁴⁸

Çocukları doğduktan sonra ölen ve hiç çocuk sahibi olamayan aile, bir çocuk sahibi olduklarında bu çocuğu da kaybetme korkusu yaşarlar. Bu nedenle bu çocuğu da kaybetmemek için çocuğa yeni elbiseler alınmaz ve giydirilmez; yedi yaşına gelinceye kadar başkasının elbiseleri giydirilir.¹⁴⁹ Bu sayede çocuk sanki o evin değil başka bir evin çocuğuymuş gibi gösterilerek çocuğun ölmesi engellenmiş olduğuna inanılır.

Ayrıca yedi yaşına gelinceye kadar çocuğun saçları kesilmez.¹⁵⁰ Çocuğun o eve

¹⁴³ Türkan Akyol, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁴⁴ Sultan Sungur, 36 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁴⁵ Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, emekli.

¹⁴⁶ Fatma Dursun, 76 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁴⁷ Şirin Kılınç, 55 yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁴⁸ İnan, a.g.e., s.175.

¹⁴⁹ Hatun Sungur, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁵⁰ Mustafa İlbey, 1936 Tunceli doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

değil de başka bir eve ait olduğu ve anne ve babasının farklı kimseler olduğu gibi davranılarak çocuğun ölmesin önleme uygulaması eski Türklerde de yapılan bir uygulamadır.

Anadolu’da çocuğun yaşaması için yapılan işlemler İslamiyet öncesi Türk topluluklarının uyguladığı işlemlerdir. Doğumdan sonra çocuk sokağa veya cami önüne bırakılır. Oradan komşulardan biri alır, gider. Ana ve baba, çocuğu onlardan yalancıkdan satın alır. Çocuk böylelikle geçici olarak ana-baba değiştirmiş olur.¹⁵¹

Alınan diğer önlemlerse çocuğu dişi bir kurdun rahminden yapılmış ortasında bir delik açılmış bir deri parçasının içinden geçirmektir. Siyah bir eşeğin sütü bir kâseye konularak bebeğe içirilmekte diğer bir önlemdir.¹⁵²

3.1.3 Doğum Sonrası

Doğum sonrası, çocuklar için bebeklikle başlar, gençlik dönemine doğru uzanan bir süreçle devam eder.¹⁵³

Eski, Türk hayatında kadının hamilelik dönemi ve onun doğum hadisesi ne derece önemli ise, doğumdan sonra geçen belli zamanda dilimi de o derece önemliydi. Zira durmak bilmeyen zaman; korumaya, beslenmeye ve büyütülmeye muhtaç olan çocuk için anaya, büyük görev ve sorumluluklar yüklemişti.¹⁵⁴ Yörede de kaynağını bu inanç ve pratiklerden alan birçok uygulama gözlenmektedir.

3.1.3.1. Nazardan Korunmak

Al karısı ve Albastı’da olduğu gibi yeni doğum yapmış kadına ve bebeğine bazı kötü varlıkların zarar vereceğine inanılır. Al karısı ve albastı dışında halk arasında “nazar“denilen olgu anneye ve bebeğe zarar veren bir diğer durumdur.

Nazar kelimesi, insan, hayvan ya da eşyaya zarar veren “kötü bakış” manasında kullanılmaktadır. Araplarda “elayn” ya da “isabet-i ayn” ,Amerikalılar ve İngilizler’de “evil eye” ,Almanlar’da “böser blick” Yunanlılar’da “matisma”,İranlılar’da “bed nezer”, Hintliler’de “sihi” diye adlandırılan bu inanış, Türkiyede: nazar, göz değmesi, kem göz ve kötü göz” gibi isimler alır.¹⁵⁵

Nazardan korunma yöntemleri tüm Türk toplumunda bulunduğu gibi Elazığ

¹⁵¹ Artun, a.g.e., s.141.

¹⁵² Türkan Akyol, 1962 Tunceli doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanım.

¹⁵³ Kalafat, a.g.e., s.9.

¹⁵⁴ Araz, a.g.e., s.92.

¹⁵⁵ Keskin, Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği, s.172.

Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler’de de görülmektedir.

Mavi boncuğun nazara karşı kişileri koruduğuna inanılır.¹⁵⁶ Bu inanış çok yaygındır. Bu nedenle özellikle bebekleri nazardan korumak için mavi camdan yapılmış boncuk bebeğin sağ omzuna takılır.¹⁵⁷ Aynı zamanda omuza bölgede “dardağan ağacı” denilen ağacın dalından küçük bir parça koparılıp bir iğneye geçirilerek bebeğin omzuna takılır, bunun nazara karşı koruyucu olduğuna inanılır.¹⁵⁸ Bu inanış Eski Türk inanışlarında bulunan ağaç ve ağaca verilen kutsallığın ve koruyuculuğun bir tezahürü olarak görülebilir. Hemen birçok dinde tütsü, ister günnük, öd ağacı v.s. ile olsun kullanılmakta, onun kötü ruhlardan koruyucu, temizleyici eski vasfı hatırlanmadan ayinlerde yer almaktadır.¹⁵⁹

Bebeklerin kulak arkalarına ve iki kaşlarının arasına ocakta yemek pişirilen kararmış tencerenin karası işaret parmağı ile sürülür. Böylece bebeklere nazar değmeyeceğine inanılır.¹⁶⁰

“Ocaklama” denilen uygulamada nazara karşı koruyucu bir yöntem olarak uygulanan bir pratiktir. Ocaklamayı herkes yapamaz.¹⁶¹ Bazı insanların nazarı saldığına, nazara karşı iyi geldiğine inanılır.¹⁶² Bu kişilere “ocakçı” denilir. Nazarı savmak için yaptıkları uygulamalara da “ocaklama” denilir.¹⁶³ Ocakçı adı verilen kişiler kendilerinden önceki ocakçıdan “el almış” kişilerdir.¹⁶⁴ Ocakçılar nazar değmiş bebeklerin avuç içlerine ve ayak diplerini parmaklarını katlayarak eklem yerleriyle yukarıdan aşağıya doğru bastırılarak ovarlar. Böylece nazar değmişse nazarın yok olacağına, geçeceğine ve nazardan dolayı rahatsızlanan bebeklerin iyileşeceğine inanılır.¹⁶⁵

Nazara karşı koruyucu olarak, “Penezit” denilen altın bileziğe benzeyen ama demirden yapılmış olan takı da nazar için bebeklere ve annelerine takılır.¹⁶⁶

¹⁵⁶ Hatun Sungur, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁵⁷ Gülen Duman, 1972 doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁵⁸ Sultan Sungur, 1975 Tunceli doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar. Ev hanımı

¹⁵⁹ Hikmet Tanyu, “*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*”, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1976, s. 131.

¹⁶⁰ Ümmühan Tuncer, 67 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ev hanımı.

¹⁶¹ Zülfiye Köse, 1942 doğumlu, Tunceli’nin Pertek İlçesinde ikamet Etmekte, İlkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁶² Nurcan Haydaroğlu, 1972 doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁶³ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

¹⁶⁴ Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, emekli.

¹⁶⁵ Fazlı Özdemir, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, serbest meslek.

¹⁶⁶ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

Elazığ ve Tunceli’de çok yaygın olarak yetişen “dardağan” ağacının dalının da nazara iyi geldiği bilinir. Bu ağacın dalından küçük bir parça koparılıp iğne ile bebeklerin omuzlarına takılır.¹⁶⁷

Hayvan kemiği, köpek pisliği, leylek pisliği gibi maddeler bir beze sarılarak bebeklerin omuzlarına takılırsa nazara karşı koruduğu söylenir.¹⁶⁸

Nazar değmiş olduğuna inanılan kişilere “kurşun” dökülür. Kurşun dökme olayı özellikle Çarşamba günleri gerçekleştirilir.¹⁶⁹ Nazar geçmezse üç Çarşamba arka arkaya kurşun dökülür.¹⁷⁰ Kurşun dökme; bir kapta eritilen kurşunu kalburun içine konulan bir kâsedeki soğuk suya aniden dökülerek gerçekleştirilen bir uygulamadır.¹⁷¹ Kurşun soğuk suyun içine dökülünce kurşunun aldığı şekle göre kimin nazarının değdiği belirlenmeye çalışılır.¹⁷² Nazar değdiğine inanılan kişinin üzerine bir çarşaf tutulur sonra başının üstünde kurşun dökme olayı gerçekleştirilir. Böylece nazarın yok olduğuna inanılır.¹⁷³

3.1.3.2. Kırk Çıkarma

Bebek doğduktan kırk gün sonra kırk çıkarma denilen bir pratik uygulanır. Bebeğin kırk gün boyunca bilinmeyen bazı kötü varlıklardan zarar görebileceği ölebileceğine inanılır.¹⁷⁴ Bu nedenle bebek ve anne kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz, evden çıkmasına izin verilmez. Ancak kırk gün geçtikten sonra artık anne de bebek de evden dışarı çıkabilir ve yalnız bırakılabilir.

Özellikle kırk sayının önemli olması birçok şekilde açıklanabilir.

Kırk rakamı İslam öncesi Türk geleneklerinde de çok yer tutan bu sayı Muhammed’in kırk yaşında Allah’tan ilk vahyini alması, Allah’ın Adem’in çamurunu kırk gün yoğurduğuna inanılması, Mehdi’nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması, diriliş esnasında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağı ve dirilişin kırk yıl süreceğini ifade eder. Doğum ve çocukla ilgili birtakım geleneklerin uygulanmasında, bu kırk günlük süre önemli sayılmıştır. Türk-İslam edebiyatının pek

¹⁶⁷ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

¹⁶⁸ Şazimet Kara, 66 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

¹⁶⁹ İsmihan Demir, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁷⁰ Hatun Sungur, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

¹⁷¹ Ümmühan Tuncer, 67 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ev hanımı.

¹⁷² Şirin Kılınç, 55 yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁷³ Gülen Duman, 1972 doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁷⁴ Sultan Sungur, 1975 Tunceli doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar. Ev hanımı

çok eserinde kırk sayısının simgeselliğine dayanır.¹⁷⁵

Bebeğin kırk yirmi günlükken hem de kırk günlükken çıkarılır. Bebek bir leğende yıkanır. Yıkandığı suya buğday, taş, nohut gibi şeyler atılır. Bebeğin bu suyla yıkadıktan sonra leğende biriken su temiz olmasına dikkat edilen bir yere dökülür.¹⁷⁶

Bu sudan kırk kaşık alınarak bir kâseye konulur. Kâsede biriken su bebeğin başının üzerine tutulan bir eleğin üzerinde bebeğe dökülür.¹⁷⁷ Su dökülürken bebeğin anneannesinden başlayarak filanın kızının kızı veya oğlunun kırk çıkıyor “yer-gök destur olsun” denir.¹⁷⁸ Bu uygulama esnasında yapılan duada “yer- gök” kelimesinin kullanılması bebeğin korunmasını sağlamaktır. Eski Türk inanışlarına göre, insanoğlu iki zıt kuvvetin (ışık ile karanlık) tesiri altındadır. Bunlardan birincisi tabii bir kuvvettir ve gök’te bulunur; yeryüzüne ışık ve iyilik saçar. Güneş, ışıkları ile yeryüzünü ısıtır, geceleyin ay ve yıldızlar, yeryüzünün soğukluk ve karanlığını azaltmaya çalışır. İkinci güç, arzın soğukluk ve katılığı üzerinde barınan karanlıktır. Kötülüğün ve ölümün kaynağı budur. Çatışan bu iki kuvvet arasında bir üçüncü kuvvet vardır ki, Türkler buna “Yer-Sub” (Yer-Su) demektirler. İnsana maddi hayatı için gerekli bütün nesnelere veren, onun yiyecek, elbise ve ikametgâhını bol bol temin eden yedi dağ ve denizi ile Yer-Su’dur.¹⁷⁹

Göğün destur olması ise yine Eski Türk inanışlarından gök kültü ile açıklanabilir. Eski Türkler ve bugünkü Alevi ve Bektaşiler, gökyüzüne, ay, güneş ve yıldızlara büyük değer verirler, onları kutlu sayarlar. Buna “Gök Kültü” demekteyiz. Diğer kültürler arasında mühim bir yer işgal etmektedir. Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre, Hun Türk’leri, göğe büyük saygı gösterirlerdi. Onların “Gök Dini”, “Güneş ve ay kültürlerinden” meydana geliyordu. Aynı kaynaklar, gökyüzüne. Aya ve güneşe gösterilen bu hürmeti “Güneş ve aya taparlar” cümlesiyle ifade ederler. İbn Fazlan, Oğuz Türklerinin bir haksızlığa uğradıkları zaman, başlarını göğe kaldırarak, “Bir Tanrı” dediklerini söylüyor.¹⁸⁰

Tüm bu çıkarımlar gösteriyor ki kırk çıkarma olarak tabir edilen uygulamada bölge halkı birer halk inancı olarak aslında eski Türk inanışlarını yansıtmaktadır.

¹⁷⁵ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul, 2006, 2006, s.209.

¹⁷⁶ Mazife Kırıkçı, 80 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar değil, ev hanımı.

¹⁷⁷ Nurcan Haydaroğlu, 1972 doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁷⁸ Zülfıye Köse, 1942 doğumlu, Tunceli’nin Pertek İlçesinde ikamet Etmekte, İlkokul mezunu, ev hanımı.

¹⁷⁹ Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s.363.

¹⁸⁰ Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s.377.

3.1.3.3. Diş Hediği

Çocuğun dişi ilk görüldüğü zaman çocuğa diş hediği yapılır. Tüm akrabalara, komşulara haber verilir. Nohut ve buğday kaynatılarak “hedik” adı verilen yemek pişirilir. Kaynatılan hediğin içinden otuz iki tane buğday tanesi bir ipe dizilerek çocuğun boynuna asılır. Bunu yapmalarında ki amaç; çocuğun çıkaracağı otuz iki dişin tamamı sağlıklı bir şekilde çıkarmasını istemektir.¹⁸¹

Çocuk bir sofranın üzerine oturtulur. Orada bulunanlardan dişleri sağlam olanlar çocuğun başında hedik taneleri atarlar. Hediği başından atacak çocuğu olan döken kişinin dişleri kadar sağlam olsun diye.¹⁸²

Diş hediği yapılan çocuğun başından hedik döktükten sonra önüne bir tepsi içerisine kitap, altın bilezik, makas, kalem, ayna gibi çeşitli mesleklerle ilgili aletler konulur. Çocuk bunlardan hangisini seçerse o aletlerle ilgili bir mesleğe sahip olacağı söylenir.¹⁸³

3.1.4.4. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet kelimesinin sözlük anlamı: 1. Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz. 2. (Erkek çocukta) Erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi. 3. Sünnet düğünü” dür. Kelimenin ikinci anlamı birinci anlamıyla da ilişkilidir.¹⁸⁴ Konu olarak ikinci anlamını burada göreceğiz.

Toplumumuzda, aileler çocuklarının sünnet olmasına son derece önem verdikleri için sünnet törenlerini bir bayram ve şölen havasında gerçekleştirirler. Dost, akraba ve komşular sünnete katılarak sünnet olan çocuğa takı takarlar. Bu arada tören sahipleri de misafirlere çeşitli ikramlarda bulunurlar.¹⁸⁵

Alevi inancında sünnet ve kirvelik oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle kirvelik beraberlerde farklı pratikleri getirir. Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler’de kirvelik hala var olan ve oldukça önem verilen bir kurum haline gelmiştir.¹⁸⁶

Erkek çocuk belli bir yaşa geldiğinde sünnet edilmesi İslamiyet’in gerektirdiği

¹⁸¹ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

¹⁸² Beyhan Kılınc, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

¹⁸³ Şazimet Seçkin, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

¹⁸⁴ Artun, a.g.e., s.142.

¹⁸⁵ Artun, a.g.e., s.143.

¹⁸⁶ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

bir şarttır. Çocuğunu sünnet ettirmeye karar veren aile öncelikle kendisine yakın olan, sevdiği, beğendiği ve Alevi olmasına dikkat edilen bir erkeği kirve olarak seçer. Kirve seçimi bazen çocuk doğar doğmaz olur. Kirve seçilen aile ile çocuğun ailesi arasında sıkı bir bağ kurulur ve bu bağ sünnetten sonrada devam eder iki aile arasında sık sık ziyaretler olur. Kirve olması istenen kişiye “Seni çocuğumun peşine vereyim mi ?” diyerek teklifte bulunulur. Teklifte bulunulan kişi bu teklifi kabul ederse o aileye kirve olur.¹⁸⁷

Kirvenin asıl görevi çocuk sünnet olurken çocuğu kucasına alarak tutmaktır. Ancak Alevilikte kirveye ve kirveliğe çok daha farklı anlamlar yüklenmiştir. Kirve olan kişi ve sünnet olan çocuğun ailesi birbirine kan bağıyla bağlanmış sayılırlar. Birbirlerini kardeş olarak bilir ve öle tanırırlar. Bu sebeple kirve ve kirve olunan aile yedi kuşak birbiriyle evlilik yapamazlar.¹⁸⁸

Sünnetin yapılacağı gün genellikle pazartesi günü olarak tercih edilir.¹⁸⁹ Bunun nedeni; Hz. Muhammed (s.a.v)’in doğduğu günün pazartesi olmasıdır. Pazartesi günü için “Pazartesi kuruldu Muhammed honçası” sözü söylenir.¹⁹⁰ Çocuğunu sünnet edecek olan aile sünnet gününden önce tüm hazırlıklarını yapar. Sünnet günü maddi gücü elverirse bir ya da birkaç koç keser ve etiyle sünnet merasimi için gelen misafirlere ikram edilir.¹⁹¹

Kirve sünnet günü sünnet merasiminden önce çocuk için aldığı sünnet kıyafetleri, saat, ayakkabı gibi hediyelerle sünnet evine gelir. Hediyeler dışında kirve sünnet için maddi anlamda ne gerekiyorsa yapmaya çalışır. Sünnet esnasında kirve çocuğun yanında bulunur gerekirse kucasına alır çocuk ağladığında ağzına lokum koyar.¹⁹² Türk gelenek ve adetlerinde de “Çocuğun yakınları toplanır. Bunlardan bir tanesi çocuğu tutar. Bu kimseye “Hatna agası” denilir. Daha sonra çocuk sünnet edilir. Çocuk ağladığı zaman, ağzına haşlanmış yumurta verilir.”¹⁹³

Sünnetin olduğu gün ve daha sonra ailenin akrabaları, komşuları, arkadaşları sünnet olan çocuğu görmeye gelirler. Gelenler mutlaka bir hediye getirirler.¹⁹⁴ Türklerde de “Çocuğu görmeye gelenler sünnet hediyesi olarak çeşitli şeyler getirirler. Ama bu

¹⁸⁷ Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, emekli.

¹⁸⁸ Cem Haydaroglu, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Üniversite mezunu.

¹⁸⁹ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

¹⁹⁰ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

¹⁹¹ Fazlı Özdemir, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, serbest meslek.

¹⁹² Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, emekli.

¹⁹³ Güngör, a.g.mk., s.7.

¹⁹⁴ Fazlı Özdemir, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, serbest meslek.

hediyeler arasında mutlaka yumurta bulunur.”¹⁹⁵

Sünnetten sonra çocuk iyileşinceye kadar kirve ile çocuk aynı evde kalmaz. Eğer aynı evde kalırlarsa çocuğun iyileşemeyeceğini veya hasta olacağına hatta ölebileceğine inanılır. Bu nedenle kirve on ya da on beş gün sonra kirvelliğini yaptığı çocuğu ziyarete gidebilir.¹⁹⁶

Sünnet merasimi bittikten ve çocuk iyileştikten sonra sünnet olan çocuk ve ailesi kirveyi ziyarete gider. Ziyarete giderken de kirve sünnet merasimi için ne harcama yapmışsa ya da hangi hediyeleri almışsa benzer hediyeler alınarak kirveye gidilir.¹⁹⁷

Bu mahallelerde yaşayan aleviler kirveye saygıya oldukça önem verirler. Kirve şehir dışında yaşıyorsa memleketine geldiğinde en yakın akrabası gibi sünnetini yaptırdığı çocuğun ailesinin evinde kalır.¹⁹⁸ Bu şekilde misafirlğe geldiğinde de maddi duruma göre bir koç kurban olarak kesilir.¹⁹⁹ Bayramlarda, önemli günlerde ilk ziyaret edilen ev kirvenin evidir.²⁰⁰ Kirvenin her türlü sıkıntısı, üzüntüsü giderilmeye çalışılır. Kirvenin bir yakını ölmüşse sünnet olan çocuğun ailesi kendi taziyesi varmış gibi tüm gerekenleri yapar. Kirveye saygı o kadar fazladır ki kirve ile komşu olduğun da kirve alt katta oturuyorsa evde yavaş dolaşılır ki kirveye toz dökülmesin ve ses gitmesin diye.²⁰¹

Bu bölgedeki aleviler kirvelik bağını Hz. Muhammed (s.a.v) ile Hz. Ali (r.a) arasında ki “sevgi bağına” benzetirler.

3.2. Evlenme

Evlenme, iki gencin hayatını birleştirmesiyle gerçekleşir. Kadına ve erkeğe yeni bir rol kazandıran evlilik ile aile olabilmenin ilk adımı atılmış olur. Evlilikle gelin ve damat artık eş ve karı koca, evli barklı olmuş; anne ve baba olmak için toplumun ilk olarak öne sürdüğü şartı yerine getirmişlerdir. Evlilikle yeni akrabalık bağları da kurulmuştur.²⁰²

¹⁹⁵ Güngör, a.g.mk., s.7-8.

¹⁹⁶ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

¹⁹⁷ İsmail Dinler, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, emekli.

¹⁹⁸ Gökmen Ercan, 41 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, doktor.

¹⁹⁹ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

²⁰⁰ Mazife Kırıkçı, 80 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar değil, ev hanımı.

²⁰¹ Derviş Aktan, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, emekli.

²⁰² Artun, a.g.e., s.147.

3.2.1. Evlilik Öncesi

Evlilik, insan hayatının ikinci önemli dönemidir. İnsanlar evlenerek hayatın yeni safhasına başlamış ve yeni bir âleme girmiş olmaktadır. İnsanların bu dönemde de inançlarına evvelki eski inançlarından karışmalar olmuştur.²⁰³

3.2.1.1. Kısmet Açma

Çocukluktan çıkıp ergenlik çağına gelindiğinde yetişkin kişinin ve ailesinin beklentisi evlilik olur. Evlenmek istedikleri halde bu isteklerini bir türlü elde edemeyen genç kız ve erkeklerin bahtlarının bağlı olduğuna inanılır. Belirli bir yaşa gelindiğinde ya da daha erken evlilik istendiğinde de kısmet açma denilen pratiklere çokça rastlanır. Bu uygulamalar yöreden yöreye, bölgeden bölgeye, ilden ile farklılıklar gösterebilir.²⁰⁴

Türkiye'de birçok yörede görülen ve bilinen kısmet açmak için gelinin ayakkabısının altına evlenmek isteyenlerin isimlerinin yazılması ve nişan kurdelesinin kesilip alınarak saklanması uygulaması Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde de görülmektedir.²⁰⁵ Nişan kurdelesi ise kesildikten sonra saklanır; eğer kaybolursa saklayan kişinin yakın zamanda kısmetinin açılacağına kanaat getirilir.²⁰⁶ Kısmet açmak için bazen de nişan kurdelesi bekâr kişilere yutturulur.²⁰⁷ Nişan kurdelesi kesilirken oldukça kısa kesmeye özen gösterilir. Ne kadar kısa kesilirse o kadar kısa zamanda kısmetin açılacağına inanılır.²⁰⁸

Gelinin ayakkabısının altına düğünden önce bekâr olup da evlenmek isteyen kişiler isimlerini yazarlar; düğünden sonra ayakkabının altında yazılı olan isimlerin silinip silinmediği kontrol edilir. İsimleri silinen kişilerin evleneceğine inanılır.²⁰⁹

Bu mahallelerde kısmet açmak için en fazla başvurulan yöntem ise ziyaretlere gitmek ve hoca olarak adlandırılan "dede"ler den yardım istemek ve dua okutmaktır. En fazla gidilen ziyaretse Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde bulunan "Sultan Hıdır" ziyaretidir. Bu ziyaretin alt biraz aşağısında bulunan ağaca dilek dilenerek bez bağlanır. Kısmetinin açılması için bu ağaca bez bağladıktan sonra kısmeti açılıp evlenen kişi tekrar "Sultan Hıdır" ziyaretine gelerek bağladığı bezi söker.²¹⁰ Bu ağacın kısmet açtığına o kadar

²⁰³ Kalafat, a.g.e., s.13.

²⁰⁴ Artun, a.g.e., s.147.

²⁰⁵ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

²⁰⁶ Ayşe Tuncel, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emeli öğretmen.

²⁰⁷ Gülşen Sungur, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

²⁰⁸ Şazimet Seçkin, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

²⁰⁹ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

²¹⁰ Fatma Dursun, 76 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

inanılır ki; bez bağlanmış herhangi bir dalı kırılırsa, dal tekrar kırıldığı yere bağlanır.²¹¹ Türklerin eski dini olan Şamanizm’de de bu uygulamanın aynısı görülmüştür. “Şamanist “nezrini” dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, umumiyetle “yer-su” dediği tanrıya bağışlar, “yer-su” ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır. Şamanist denilen Türklerin mezar veya ağaçlara veya her ikisine birden bezler bağladıkları, dağ, orman, ağaç, su ruhlarına “umumiyetle” yer-su dediği tanrıya kurban adadıkları, Müslüman Türklerde ise bu yer-su tanrısı ruhları yerine “velilerin, erenlerin geçtikleri” ve onların ruhundan, varlığından faydalanmak üzere adaklar adandığı, bezler, iplikler, paçavralar asıldığı belirtilmekte ve “bunun Moğol istilası devrinden sonra çok canlandığı” Abdülkadir İnan tarafından etraflıca açıklanmaktadır.²¹²

Ayrıca her ziyarete gidildiğinde olduğu gibi bu ziyarete de gidildiğinde maddi durum elverişli ise ziyaret için bir kurban kesilir.²¹³

Ziyarete kesilen kurban Bu mahallelerde yaşayan Alevilerle eski Türk inanışları arasındaki benzerliği ve inançların bir devamı niteliğinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Türk içtimai hayatının hiçbir safhası yoktur ki, kurbanla birlikte icra edilmesin. Doğumlar, ölümler, toy-düğünler, şölenler, bayramlar, yatır ve mezar ziyaretleri, hayvancılık ve ziraat hayatı ile ilgili bereket dilekleri, Tanrı’ya yakarışlar hep kurbanla olurdu. Hunların Hun dağı adı verilen dağda kestikleri kurbanla, Toroslar’a çıkan Yörük’lerin Bulgar Dağının zirvesindeki, Anamas Dağlarındaki Gököl ve diğer krater göllerin yanındaki yatırların başında kestikleri kurbanla, Kazdağının zirvesindeki mağaranın önünde Baba ve Sarıkız yatırları başında kestikleri kurbanla, altı yüz yıldır eylül aylarında Karakeçili Tahtacı Türkmenlerinin, Ertuğrul Gazi Türbesi önünde kestikleri kurban arasında sıkı bir kültür bağı vardır. Göktürk’lerin “Yuğ”larında kurban ana unsur iken Türkiye’nin Sünni ve Alevi Türkmen ve Yörüklerinin “ölü aşı”, “can aşı” ve “dede aşları”nda da kurban aynı rolü oynar.²¹⁴

Bir dilek sahibinin dileğinin yerine gelmesi halinde veya ataların ruhları için kesilen kurbana, Orta Asya Türk’leri, “Idhuk” veya “İdu” derlerdi. Kutlu mübarek manasına gelen bu kelime, Türkiye Türkçesinde “adak” şeklini almıştır.²¹⁵

²¹¹ Serkan Alp, 35 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, esnaf.

²¹² Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 1973, s.34,35.

²¹³ Ali Öztürk, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, memur.

²¹⁴ Mehmet Eröz, “Türk Boylarında “Kansız Kurban” Geleneği”, *Türk Kültürü*, S.211, Mayıs 1980, s.212.

²¹⁵ Eröz, Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği, s.212.

Genellikle hamurun kızarmış hali olan; bazen bisküvi, lokum, ekmek gibi yiyeceklerden de olan ve adına "lokma" denilen yiyecekler, önemli günlerde ve önemli merasimlerde ziyaret olarak bilinen yerlerde dağıtılır.²¹⁶ Kısmet açmak için de aynı uygulamayı görmek mümkündür.

Bütün bunlar dışında kısmetinin kapalı olduğu düşünülen kişinin kısmetini açmak için; yedi evden para toplanır ve toplanan para ile bir koç alınarak "Sultan Hıdır" ziyaretinde kesilir ki bu da kurbanın bir başka çeşididir.²¹⁷

3.2.1.2. Dünürcü Yollama

Geleneksel kesimde, evlenme işine girişme kız bakma, kız arama, kız soruşturma ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler, önce akrabalarından, komşularından, yakın çevrelerinden başlayarak kız aramaya çıkarlar. Bu âdete görücülük, görücüye çıkma adları verilir. Evlenecek delikanlının ya da ailesinin daha önceden bildikleri biri varsa, önce o adayın evine gidilir. Olumsuz cevap alındığı veya alınacağı sezilirse başka adaylar üzerinde durulur. Görücüye çıkma, kız bakma Türkiye'nin değişik bölgelerinde bazı farklılıklar gösterse de, yine de bu usul ana çizgileri bakımından aynıdır.²¹⁸

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerde dünürcü yollama olarak tabir edilen uygulamada Sünnilere kıyasla belirgin farklar göze çarpmamaktadır.

Evlenme çağına gelmiş bir erkeğin annesi ya da yakın akrabaları beğenilen, ailesi tanınmış ve Alevi olmasına dikkat edilen bir kız bulunduğu "kız görmeye" gidilir.²¹⁹ Kız görmesi bir gün haberli ya da habersiz kızın yaşadığı eve gidip bilgi alınmasıdır. Böylelikle kız ve ailesi oturmaya gelenlerin evlilik için talip olduklarını anlamış olurlar.²²⁰

Kız görmeye gidildiğinde kızın ailesine çok açık olmamakla birlikte evin kızına evlenme niyetiyle talip olunduğu belirtilir. Bir sonraki aşamada eğer aileler uygun görürlerse kız ve oğlanın birbirlerini görmeleri sağlanır. Eğer bu görüşmede evlenecek olan gençler anlaşırsa kız istemeye gidilir.²²¹

²¹⁶ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

²¹⁷ Ali Dinler, 81 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ilköğretim müfettişi.

²¹⁸ Artun, a.g.e., s.151.

²¹⁹ Fatma Dursun, 76 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

²²⁰ Ayşe Tuncel, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emeli öğretmen.

²²¹ Necati Odabaşı, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, muhasebe memuru.

3.2.1.3. Söz Kesme

Erkek tarafının gelin adayını beğenmesinden sonra erkek tarafı aile büyükleri ve yakınlarıyla kız istemeye gider.²²² Bu ziyarette kızın akrabalarından, ortak komşularından da yanlarına aldıkları insanlar olmaktadır. Kız arama, bulma, beğenmede kadınlar ön plandayken dünürücü gitmede ise erkekler ön plandadır.²²³

Kız istemeye gidilirken mutlaka "dede"ye haber verilir. Dedenin onayı alındıktan kız istemeye "dede" ile birlikte evlenecek olan erkek, onun anne ve babası, varsa dede ve ninesi, amcası, dayısı, halası gibi birinci ve ikinci kuşaktan akrabaları beraberce gidilir.²²⁴ Erkek tarafı kız isteme hazırlığı olarak gelin adayına takılmak üzere "dil bağı" denilen bir hediye alırlar. "Dil bağı" altından bir süs eşyasıdır ki genellikle altın bileziktir.²²⁵ Dil bağı takan genç kızın sözlenmiş olduğu anlaşılır; böylece bir başka kişi bu kıza talip olamaz.²²⁶ Erkek tarafı "dil bağı" yanında gelin adayı ve ailesi için çeşitli kıyafetler, kumaş, terlik, ayakkabı, gömlek ve birçok el işinden oluşan çeyizden bir bohça hazırlarlar ve kız istemeye giderken bu bohça da götürülür.²²⁷

Bu mahallelerde "söz kesme"nin diğer ismi "şerbet içme"dir. Çünkü kızın istendiği akşam, önce kız usulüyle istenir ve arkasından "dini nikâh" kıyılır ve şerbet denilen tatlı bir içecek içilir. İçilen bu tatlı içecek nedeniyle bu merasime "şerbet içme" de denilir. Eskiden şerbet olarak bilinen içecek limonata, bal şerbeti gibi içecekler ikram edilirken; günümüzde daha çok kola ya da toz içecekler gibi hazır gıdalarda oluşan içecekler ikram edilir.²²⁸

Kız isteme akşam saatlerinde gerçekleşir. Erkek tarafı kız evine gittiğinde biraz oturulup sohbet edildikten sonra kahve içilir ve erkek tarafından bir büyük ya da dede "Biz Allah'ın emrini ortaya koyuyoruz, bu kız bu oğlana istiyoruz" diyerek kızını isterler. Bu noktada Sünnilerde kullanılan "Allah' emri Peygamber'in kavliyle" sözleri söylenmemesi Sünnilerle Aleviler arasında bulunan bir farktır. Kız tarafı erkek tarafının bu sözleri üzerine "Allah'ın başımız üstünedir" sözleriyle karşılık verir. Böylece söz kesilmiş olur.²²⁹

²²² Ali Öztürk, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, memur.

²²³ Derviş Aktan, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, emekli.

²²⁴ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

²²⁵ Ayşe Tuncel, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emeli öğretmen.

²²⁶ Necati Odabaşı, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, muhasebe memuru.

²²⁷ İsmail Dinler, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, emekli.

²²⁸ Rasim Köse, 68 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

²²⁹ Gökmen Ercan, 41 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, doktor.

3.2.1.4. Nikâh

Söz kesildikten sonra aynı gece nikâh kıyılır. Nikâhı kız istemede de bulunan "dede" kıyar. Nikâh kıyılırken "honça" denilen bir tahta yere konulur, bu olaya "honça" indirme" denilir. Sonra honçanın üzerine bir bez serilir; dede ve nikâhı kıyılacak olan kız ve oğlan "honça"nın etrafında, yere otururlar. Dede burada "İmam-ı Cafer" üzerine nikâh kıyar ve bazı dualar okur. Nikâhtan sonra erkek tarafı yerdeki honçaya bir miktar para atar. Bu para kız tarafının söz için yapmış olduğu masrafları karşılamak içindir. Nikâhın hemen ardından şerbet ikram edilir. Şerbeti önce nikâhı kıyılan kız ve oğlan içerler; böylece şerbet içme, söz kesme ve nikâh merasimi gerçekleşmiş olur. Bu gece ayrıca nişanın yapılacağı tarih kararlaştırılır.²³⁰

3.2.1.5. Nişan

Nişan, söz kesiminden sonraki aşamadır. Nişana genellikle kız tarafının düğün töreni diye bakılsa da nişan masraflarını kız veya erkek tarafının karşılaması yöreden yöreye değişmektedir.²³¹

Nişan merasimi ve nişanın tüm masrafları kız tarafına aittir. Sözün kesildiği gece kararlaştırılan tarihte, kız tarafının belirlediği yerde nişan gerçekleştirilir. Nişan merasiminde evlenecek kişilere yüzük takılır. Her iki yüzüğün birbirine bağlandığı kırmızı kurdele aile içerisinde sayılan ve sevilen biri tarafından kesilir. Böylece nişan merasimi gerçekleşmiş olur.²³² Bekâr olup da evlenmek isteyenler kesilen bu kurdeleden bir parça alıp saklarlar; böylelikle kismetlerinin açılacağına inanırlar.²³³

Nişan takıldıktan sonra, düğüne kadar geçen sürede eğer kurban bayramı gelirse, erkek tarafı kız tarafına gelin adayı adına bir kurban edilmek üzere bir koç hediye eder.²³⁴

3.2.2. Evlilik Esnası

3.2.2.1. Düğün Merasimi

Düğün, evlenme denilen geçiş döneminin en belirgin özelliğidir. Düğünün geleneklere en uygun biçimde uygulanmasına için çaba sarf edilir.²³⁵

²³⁰ İsmail Dinler, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, emekli.

²³¹ Artun, a.g.e., s.155.

²³² Necati Odabaşı, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, muhasebe memuru.

²³³ Şazimet Seçkin, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

²³⁴ Rasim Köse, 68 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

²³⁵ Artun, a.g.e., s.156.

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerde düğün merasimi zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Göç etmeden önce kırsal kesimde yaşayan aleviler “köy düğünü” denilen, üç gün süren düğünler yapılırken; günümüzde, bu mahallelerde yaşayan aleviler “şehir düğünü” şeklinde adlandırdıkları ve bazı ritüellerin terk edildiği törenler gerçekleştirilmektedir.

Köy düğünü, düğünden bir hafta kadar önce “çeyiz serme” ile başlar. Evlenecek kızın çeyizi bir odada sergilenir ve akrabalar, komşular, arkadaşlardan oluşan bayanlar belirlenen günde “çeyiz görmeye” gelirler. Çeyiz görmeye gelenler evlenecek olan kızın yeni evinde kullanması için çeşitli hediyeler getirirlerdi.²³⁶ Ancak çeyiz serme ve çeyiz görme uygulaması günümüzde görülmemektedir.

Bu mahallelerde düğünden bir gün önce kız evinde “kına gecesi” yapılır. Sadece kadınların katıldığı bu gecede çalgı çalınarak oyunlar oynanır; sonra damat, geline kına yakılacağı zaman kendisine de kına yakılması için kına gecesine dâhil olur ve hem geline hem de damada kına yakılır.²³⁷ Kına yakılırken geline kına yakan kimsenin evli ve ailesinde mutlu olan bir bayanın olmasına dikkat edilir. Çünkü gelinin de ona kına yakan kimsenin mutluluğu gibi aile hayatında mutlu olması umut edilir. Eline kına yakılırken gelin avucunu açmaz; gelinin kayınvalidesi geline bir altın verdiğiğinde gelin avucunu açar ve kına yakılır. Kına gecesi hem köy hem de şehir düğünlerinde aynı şekilde gerçekleştirilir.²³⁸ Kına yakma pratiği, eski Türklerden günümüze kadar gelebilen inanca bağlı adetlerimizden biridir. Nitekim eski Türklerde, seçilmiş adak edilmiş olanı göstermek amacı ve inancı ile kına yakılırdı.²³⁹ Günümüzde Kurban Bayramı’na yakın bir tarihte koç, koyun gibi hayvanların sırtlarının kınalanması veya muhtelif renklere boyanması, eski Türk hayatındaki “ıduk” inancının devamı niteliğindedir.²⁴⁰

Köy düğünleri eskiden üç gün sürermiş. Bu üç gün boyunca da damadın ailesinin evinin önünde maddi duruma göre sayısı az ya da çok olmak üzere kurbanlar kesilir, kesilen bu kurbanların etiyle kurulan büyük kazanlarda yemekler yapılır, düğün için gelenlere ikram edilirmiş. Kurban kesildiğinde kurbanın kanına kırmızı ve beyaz renkte iki ip batırılır ve bu iplere birkaç düğüm atılmış. Atılan bu düğümleri damadın annesi yani kayınvalidenin düğün gecesi çözmesi beklenirmiş. Düğümler çözülsürse

²³⁶ Mazife Kırıkçı, 80 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar değil, ev hanımı.

²³⁷ Gülen Duman, 49 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı..

²³⁸ Mustafa İlbeyi, 75 yaşında, Tunceli’nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

²³⁹ Kalafat, a.g.e., s.91.

²⁴⁰ Araz, a.g.e., s.112.

gelin ve damat arasında ve aileler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir problemin kolaylıkla çözüleceğine inanılmış.²⁴¹ Kurban edilen hayvanın kanına batırılan iplerin renklerinin kırmızı ve beyaz renkte olmasının bilinçli olmamasına rağmen bir anlamı var. Eski Türklerde Kırmızı Renk; güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengidir. Eril hareket ilkesini, ateşi hükümdarlığı, aşkı, hazzı, gelin ve evlilikle ilgili bir takım hususları ifade eder. Onun genel anlamları Türklerdeki anlamlarına uygundur. Beyaz renk ise; Türk mitolojisi ve kültüründe en yaygın olarak yer bulan bir renktir. Aslında onun bu yaygınlığı muhtemelen gök renginin yerine geçerek onu ikinci planda bırakmasından kaynaklanmış olmasıdır. Bu belki de Gök Tanrı kavramının yerini birçok Türk topluluğunda görülen Ülgen'in almasıyla ilgili olabilir; aslında ikinci derecede bir tanrı olan Ülgen daha sonra Gök Tanrı'nın yerini almıştır.²⁴²

Düğünün üçüncü günü gelin evinden atla alınarak hayatını sürdüreceği evine getirilmiştir.²⁴³ Günümüzde ise üç gün düğün yapmak yerine düğün salonlarında sadece bir gün akşam düğün yapılmaktadır. Kurban kesme âdeti ise hala devam eden bir adettir. Kurban düğünden önce veya sonra kesilebiliyorken, ayrıca ziyaret olarak bilinen bir mekânda da gelin ve damat için kesilir.²⁴⁴

Kına gecesi şehirde yapılan düğünlerde aynen köy düğünlerinde olduğu gibi günümüzde de yapılmaya devam ediyor. Kına gecesinin ertesi günü damadın yakın akrabalarından birkaç kişi gelini kuaföre götürür. Sonra tekrar evine bırakılır. Düğün salonuna gidilirken gelin tekrar evinden alınır ve düğün salonuna götürülür. Bu olaya "gelin alma" denilir.²⁴⁵ Gelin evinden alınırken, gelinin en büyük abisi, abisi yoksa erkek kardeşi, erkek kardeşi yoksa da yakın akrabalarından olan bir erkek, gelinin beline kırmızı kuşak bağlar. Gelinin kuşağı bağlanırken iki defa bağlanıp sökülür ve üçüncüsünde tamamen bağlanır ve gelin belindeki kuşağıyla evden çıkar, düğün boyunca da bu kuşak hiç sökülmez.²⁴⁶ Eski Türk inanışlarında alpların ve kamların kuşandıkları kuşak ile kutsiyet ifade eden üç sayısının söz konusu kuşak çözme ve bağlama pratiğinde birleştiğini görüyoruz.²⁴⁷ Ayrıca kuşağın kırmızı renkte olması farkında olmadan eski Türk inanışlarının tezahürü niteliğindedir. Çünkü kırmızı renk

²⁴¹ Ayşe Tuncel, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emeli öğretmen.

²⁴² Çoruhlu, a.g.e., s.195.

²⁴³ Ali Dinler, 81 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ilköğretim müfettişi.

²⁴⁴ Zülfiye Köse, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²⁴⁵ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

²⁴⁶ Rasim Köse, 68 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

²⁴⁷ Kalafat, a.g.e., s.93.

eski Türklerde daha çok kanla kıyaslanıyordu; düğün ve gerdek rengiydi.²⁴⁸

Yine gelin evden çıkarken kızın erkek kardeşi, yoksa soydan gelen bir erkek akraba kapıyı kilitleyerek bekler ve para almadan kapıyı açmaz.²⁴⁹ Sebebi bilinmeden yapılan bu davranışta amaç ve inanç kız evine ait atalar ruhu ile ev iyelerinin memnuniyetini kazanmaktır.²⁵⁰

Düğün salonunda düğün merasimi gerçekleştirilir. Düğünlerde genellikle yöreye has halk türküleri söylenir. Nikâhı kıyan dede de düğünde hazır bulunur.²⁵¹

3.2.3. Evlilik Sonrası

Düğünden sonra gelin ve damat hayatlarını sürdürecekleri eve götürülürler. Gelin yeni evine girerken, köy düğünlerinde sağdıç ve damat kim oldukları anlaşılın diye ağızlarını bir mendille kapatarak evin damına çıkar, gelinin başına elma, buğday, para, şeker gibi şeyler atarlarken; günümüzde ki şehir düğünlerinde bu tür uygulamalar gözlenmemektedir.²⁵² Bu inanç başlangıçtaki Türk inançlarında, destan, hikâye, masal gibi Türk Halk Edebiyatı'nın mahsullerinde de aynı özellikleri ile tespit edilmiştir. Nitekim Köroğlu Destanı'nın Orta Asya versiyonuna bağlı Tacik rivayetinde; Gurguli(=Köroğlu)nin babası olan Ali'nin, annesi Bibi Hilal'e kendi hatunu zannı ile bir elma attığını, Ali'nin bilmeyerek yaptığı bu davranıştan "xicalet" çekmesi ile Bibi Hilal'in hamile kaldığını, ancak Bibi Hilal'in ölmesi ve çocuğun mezarda doğması neticesinde, bu çocuğa Gurguli (=Köroğlu) adının verildiğini görüyoruz.²⁵³ Elma, doğma ve çoğalmaya bağlı bir motif olarak Manas Destanı'nda da tespit edilmiştir. Çıkıp (Yakup) Han, hatunlarının kısırlığından yakınarak büyük hatunu Çıyırıldı'ya; "Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmadın..." diyor.²⁵⁴

Gelinin başından atılan yemişler ve elma gibi yiyecekler, Türk kültüründe yer alan kurban mesesi ile bağlantılıdır. Türk dünyasında iki türlü kurban olduğu anlaşılıyor; 1) Kanlı kurban, 2) Kansız kurban. Kansız kurbana, "saçı" da denir. Süt kıımız, içki ve diğer yiyecek ve içeceklerin kutlu yerlere serpilmesine "saçı" denir. Yatırlara, ulu ağaçlara bağlanan bezler de kansız kurban yerine geçer, birer saç sayılır.

²⁴⁸ Çoruhlu, a.g.e., s.192.

²⁴⁹ Gülen Duman, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²⁵⁰ Araz, a.g.e., s.114.

²⁵¹ Zülfiye Köse, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²⁵² Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

²⁵³ Araz, a.g.e., s.90.

²⁵⁴ Araz, a.g.e., s.91.

Hunlar zamanından günümüze kadar, orta Asya dağlarından ve bozkırlardan, Anadolu ve Rumeli dağ ve köylerine kadar, bu gelenek bütün canlılığı ile yaşamaktadır.²⁵⁵

Türkler Müslüman olduktan sonra, kurbanı kesmeğe ve kanını akıtmağa başladılar. Ancak eski inanç ve adetlerini de büsbütün bırakamadıklarından, kan tabusu, Alevi ve Bektaşî cemaatlerinde yaşadı. Bu cemaatlerin, kurban kesmek yerine, “tığlamak” terimini kullanmaları bunu gösterir. Bu topluluklarda kesilecek kurbanın adı, “terceman” veya “tercüman”dır. Mürşit’in, Dede’nin, Ocakoğlunun köye gelmesi ile Alevi cemaatinde dini heyecan ve sevincin son noktasına erdiği cem günlerinde, dedenin verdiği hayır dua ile tekbir getirerek, terceman dağıtılır. Eski Türk’lerden farklı olarak, kesilerek tığlanır. Ancak kanının toprağa dökülmemesine son derece dikkat edilir. On iki hizmetten birini gören iki kurbanacı, tığlanan tercemanın kanını büyük bir kara kazanın içine akıtırlar. Kurbanın kanını, bağırsaklarını, işkembesini ve diğer artıklarını kefenleyip, تنها bir yere, çok derin bir çukura gömerler.²⁵⁶

Ayrıca gelin evine girerken başının üstüne bir ayna tutulur; bunun nedeni ise, gelinin tüm hayatının ayna gibi aydınlıklı olması isteğidir. Evlerine giren gelin ve damada şerbet ikram edilir.²⁵⁷

İster köy ister şehir düğünü olsun her ikisinde de Alevilerde sağdıçlık çok önemlidir. Aleviler sağdıca “musahip” derler. Aleviler musahibe ve musahipliğe sunilerin vermediği bazı anlamlar ve değerler yüklemişlerdir.

Musahip belirlenirken tıpkı kirve belirlenirken gösterilen özen ve itina gösterilir. Musahip düğünden önce damadın kendisine yakın gördüğü, evli ve evliliğinde mutlu olan arkadaşından veya akrabasından seçilir. Kirvelikte olduğu gibi musahiplikte de seçilen kişinin alevi olması önemlidir. Musahip, kına gecesi ve düğün merasiminde hep damadın yanında hazır bulunur. Düğünden önce damat tıraşa götürülür ve tıraş olurken, gelin arabası düğün salonuna giderken, düğünden sonra gelin ve damadı evlerine götürürken ki tüm süreçlerde bahşiş isteyenlere bahşiş verir. Düğünden sonra damat ve ailesi musahibi ziyaret ederek yapmış olduğu harcamalara mukabil bazı hediyelerle beraber giyecek ve el işlerinden oluşan bir bohça götürürler.²⁵⁸

Musahiplikte bilinmesi gereken en önemli konu kirvelikte olduğu gibi musahiplikte de iki aile birbirine kan bağıyla bağlanmış gibi bağlanır. Hem musahibin

²⁵⁵ Eröz, Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği., s.212.

²⁵⁶ Eröz, Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği., s. 214.

²⁵⁷ İsmihan Demir, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

²⁵⁸ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

hem de musahip olunan ailenin çocukları ve dört kuşak soyları birbiriyle evlenemez. Bir erkek bir başka erkeğe bir defa musahip olduğunda, musahip olunan kişi boşanıp tekrar evlense bile yine aynı kişi musahip olur. Yani farklı bir kişi musahip olamaz.²⁵⁹

3.3. Ölüm

Ölüm, insan hayatının sonu ve doğal olarak da geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. Ölüm ilk çağdan günümüze kadar her toplumun çaresiz kaldığı bir durumdur. Ölüm acımasızdır. Çocuk, genç, yaşlı herkesin başına gelir ve ertelenemez, üstesinden gelinemez. İnsanoğlunun bu sonsuz yenilgisi ağıtlarda bir isyan olarak ifade edilir.²⁶⁰

3.3.1 Ölüm Öncesi

Hayatın son durağı olan ölüm, insanı korkutan, insanı çaresiz kılan ve sırrına erişilemeyen bir geçiş dönemidir. Ölüm insanı o kadar çaresiz kılar ve korkutur ki insanlar çevresindeki olup biten olayları, eşyanın şu ya da bu şekilde duruşunu ölümün ön belirtisi saymıştır. İnsan bunun için kendine ölümü sezdiren olaylardan ve nesnelere uzak durmuştur.²⁶¹

Birtakım davranışlar, olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar ölüm işareti, ölümün ön belirtisi olarak yorumlanır.

Her insan tabiatı gereği doğar, büyür ve ölür. Alevi inancında da sunilerde olduğu gibi çok hasta olup da ölmek üzere olan kişi için “sekarat halinde” sözü kullanılır.²⁶²

Ölecek olan kişinin çevresindeki insanlar, elinden geldiğince sekarat halinde olan hastanın tüm isteklerini yerine getirmeye çalışırlar.²⁶³ Öncelikle yakın akrabalarına haber verilir. Uzakta olan akrabalar çağrılır. Çocuklarının ve torunlarının bu durumda bulunan bir hastanın, ölünceye kadar yanında olması çok önemli görülür.²⁶⁴ Sekerat halindeki kişiyi Dede her gün ziyaret etmeye gayret gösterir.²⁶⁵

Sunilerde olduğu gibi hastanın başucunda Kur'an-ı Kerim ve Zemzem suyu

²⁵⁹ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

²⁶⁰ Artun, a.g.e., s.170.

²⁶¹ Artun, a.g.e., s.171.

²⁶² Mustafa İlbeyi, 75 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

²⁶³ Rasim Köse, 68 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

²⁶⁴ Mustafa İlbeyi, 75 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

²⁶⁵ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

bulundurma, Kur'an-ı Kerim okuma gibi uygulamalar bölgede yaşayan Alevilerde gözlenmemektedir.²⁶⁶ Ayrıca hasta yalnız bırakılmamaya ve etrafında O'nu rahatsız edecek gürültüler yapılmamasına büyük itina gösterilir. Ölmeden önce hasta yüzü kibleye gelecek şekilde yere yatırılır.²⁶⁷

3.3.2. Ölüm Esnası

Ölüm anı tüm inanışlarda olduğu gibi önem verilen ve bazı uygulamaları beraberinde mecbur kılan bir durumdur.

Hasta olan kişi öldüğü anda önce yattığı yerde elleri iki yana konularak sırtüstü dümdüz bir vaziyete getirilir. Açılan çenesi uygun bir bezle bağlanır.²⁶⁸

Ayak parmaklarından bağlanır. Ayak parmaklarından bağlanırken kullanılan bez parçasının veya ipin renginin kırmızı ve beyaz renkte olması gereklidir.²⁶⁹ Bilinçsiz yapılan bu uygulamayı eski Türklerde de görmek mümkündür. Eski Türklerde saygı duyulan ateş kırmızı renkle temsil edilmiştir. Tanrıça Umay'la ilişkisinin olup olmadığı tartışılan al ruhu, alkarısı, albastı gibi hamilelere ya da lohusalara musallat olduğu varsayılan ve Türk dünyasının her yerinde bugün de yaşayan bu mitin al renkle ya da ateş rengiyle ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kırmızı (al ya da kızıl) rengin Türklerde bu kadar önemli olması belki de Çinlilerde olduğu gibi onun hayat veren renk olarak düşünülmesinde yatıyor olabilir. Bilindiği gibi Çin mezarlarında cenazeye birlikte zincifre ya da kırmızı tebeşir gömüldüğü ileri sürülmektedir.²⁷⁰ Beyaz iplik bağlanması ise eski Türklerde, "Beyaz renk sıkça ölüm ya da ölümden dolayı duyulan üzüntüyü ifade etmek için de kullanılır. Bu rengin yas rengi olmasının sebebi Maniheizme, dolayısıyla Uygur devrine bağlamak pek de yanlış olmasa gerek. Zira Maniheizmde ışığı (iyiliği) temsil ettiği için çok önemli olan bu renk özellikle rahip elbiseleri olarak karşımıza çıkar."²⁷¹

Ölünün karnına ise demir olmasına özen gösterilen bıçak veya benzeri bir cisim konulur.²⁷²

Demirin Kırgız, Yabaku ve Kıpçaklarda kutsallaştırıldığı aynı inancın Doğu

²⁶⁶ İsmail Dinler, 74 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, emekli.

²⁶⁷ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

²⁶⁸ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

²⁶⁹ Mustafa İlbeyi, 75 yaşında, Tunceli'nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

²⁷⁰ Çoruhlu, a.g.e., s.192.

²⁷¹ Çoruhlu, a.g.e., s.197.

²⁷² Cem Haydaroğlu, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğrenci.

Sibirya'daki küçük halklarla beraber, Orman Tunguzlarında da mevcut olduğu bilinmektedir. Keza Bozkırlar coğrafyasında eski Türk zümrelerinin at ve demir üzerine kurdukları kendilerine has milli kültürlerinin özünde demirin sahip olduğu yapı ve fonksiyonlarda aynı inanç ve düşünceleri ihtiva etmektedir.²⁷³ Türk inanç sisteminin içinde önemli bir yer tutan demir, bölgede asıl içeriği unutulmuş, uygulama alanları daralmış bir inanç olarak mevcudiyetini sürdürmektedir.

3.3.3. Ölüm Sonrası

Hasta kişinin öldüğü gün, tüm eşyaları evden dışarıya çıkarılır. Ayakkabıları ters vaziyette kapının önüne konulur. Bunun sebebi ölüm meleği olarak bilinen “Azrail”in o eve tekrar gelmesini önlemektir.²⁷⁴ Aynı uygulama eski Türklerde de vardır. Eski Türk inançlarında ruhun eve döneceği endişesi mevcuttu. Soyatlar ile Yakutların, bu inançla ölüyü çadırında bırakıp kaçtıkları ve kamlar aracılığı ile ölüyü kaldırdıkları tespit edilmiştir.²⁷⁵

Ölen kişi kadınsa saçlarıyla gözü kapatılır. Bunun sebebi; ölen kadının korkmasını önlemektir. Bütün bunlar yapılırken ölünün yanında oldukça sessiz olunur. Bu arada dede ölünün yanına çağrılır. Dede ölüye bazı dualar okur. Bundan sonraki aşamada ölü yıkanmak üzere Cem Evin'e götürülür. Yıkanmadan önce cenaze yere uzatılır ve üç kere kaldırılıp tekrar yere konulur. Cem Evin'de dede ölüyü yıkar ve kefenler. Yıkanıp kefenlenmede sunilerde olduğu gibi ölüye abdest aldırma yoktur.²⁷⁶

Cenaze kefenlenirken, yedi adet kefen biçilir. Sunilerde olduğu gibi gömlek denilen parçayı bu mahallelerde yaşayan aleviler kullanmazlar. Kefen için biçilen kumaşların hepsi aynı boyda olan parçalardır. Biçilen bu yedi parça gökkuşağının yedi rengindedir. En üstte kullanılan parça mutlaka beyaz olmalıdır. Kefenlenmeden önce ölünün ayağına yün çorap giydirilir. Kefenlenme işlemi bittikten sonra ölen kişinin cenaze namazı kılınmaz. Ölen kişinin tüm akrabaları Cem Evinin taziye için ayrılan bölümünde toplanırlar, maddi güçleri yetiyorsa Cem evinin kurban kesme yerlerinde kurban keserler. Kesilen kurbanın etiyle cem evinde yemek pişirilir ve ölünün tüm tanıdıklarına ve taziye için gelenlere ikram edilir.²⁷⁷ Eski Türk inanışlarında ölü ile

²⁷³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara, 1987, s. 90.

²⁷⁴ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

²⁷⁵ Araz, a.g.e., s.121.

²⁷⁶ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

²⁷⁷ Abdulkadir Yokuş, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu.

ilgili olan bu uygulamanın bulunduğu göze çarpmaktadır. İnanışlara göre ölümler ancak ölümlerinden üç, yedi, ya da kırk gün sonra verilen cenaze şöleninin ardından bir daha dönmek üzere ölümler âlemine gider. Nitekim Anadolu’da ölünün yemek verilerek anıldığı belirli günlerin başında kırkıncı, elli ikinci günleriyle ölüm yıldönümü gelir. Seyrek olarak da üçüncü ve yedinci günlerde belli şekillerde anma yapılmaktadır ve bu esnada çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir.²⁷⁸ Ölüm gününde olduğu gibi, gömme gününde de akrabalar kurban keser ve yüzlerini parçalarlar. Oğuzlar, İbni Fazlan’ın yazdığına göre, ‘ölü aş’ için çok sayıda kurban keserlerdi. Göktürkler ise, ölüyü anmak ve ruhunu dinlendirmek için kurban keser ve herkesin katıldığı büyük ziyafetler verirlerdi ki, bunun adına ‘Yug’ veya ‘Yog’ denirdi. ‘Yugladı’ veya ‘Yogladı’ demek, ölünün aş’ı verilirdi, demektir. Kaşgarlı Mahmut, bu Yazıtlar’dan dörtyüz sene sonra yazdığı büyük eserinde, Türk uruklarının örf-adetlerini anlatırken, onların ölüme bağlı adetlerinden de bahseder. Onun da, ölü için verilen aş’a (yemeğe), ‘Yog’ dediğini görüyoruz. Bu kelimenin şu manalara geldiğini açıklıyor: ‘matem, yas; ölü gömülmesinden sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek’. Misal olarak şu cümleyi veriyor: ‘ol ölüğe yogladı o, ölü için yemek verdi’. Kaşgarlı, ‘Türklerin göreneği böyledir’ der. Ölü gömüldükten sonra verilen yemeğe, ‘Yog basanda’ da denir.²⁷⁹

Ölüm ve sonrası ile ilgili tüm pratikler yerine getirildikten sonra, ölü tabuta konularak gömüleceği yere götürülür. Tabutun baş kısmında bir kişinin başının geçeceği kadar bir delik bulunur.²⁸⁰

Mezar sunilerde olduğu gibi kibleye dönüktür. Her alevi mezarında olmamakla birlikte mezarın içine ölünün altına ve üstüne hiç kullanılmamış, ”haşılı” denilen birer yorgan serilir. Ölünün başının altına da yine hiç kullanılmamış bir yastık konulur.²⁸¹

Ölü mezara götürülene kadar, gömülürken ve gömüldükten sonra dede cenazenin başından ayrılmaz. Ölünün üzerine toprak atarken ölünün yakınları biraz toprak attıktan sonra yanında bulunan kişiye küreği verir, bu şekilde toprak atılma olayı devam ederken, küreğin yere konulmamasına özen gösterilir.²⁸²

Ölü gömme işlemi bittikten sonra mezarın başında mutlaka bir ateş yakılır.²⁸³ Bu uygulama eski köy yaşamında, yırtıcı hayvanların ölünün kokusunu alıp mezara zarar

²⁷⁸ Çoruhlu, a.g.e., s.209.

²⁷⁹ Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşılık, s. 329.

²⁸⁰ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

²⁸¹ Gülşen Sungur, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

²⁸² Abdulkadir Yokuş, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Lise mezunu.

²⁸³ Cem Haydaroğlu, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğrenci.

vermemesi için yapılmış. Ancak bu uygulama şehir yaşamında hala devam etmektedir. Esasen mezar başında uygulanan bu pratiğin sebebini kısa sürede yanıp kül olan ateşi, mezarı yırtıcı hayvanlarda koruması değil, ateşin Türkler tarafından kutsal sayılması inancında aramak gerekir. Nitekim Göktürklerde, Başkurlarda, Kırgız Kazaklarda, Yakutlarda ve Altay Türklerinde ateşin kutsiyetine dair inançlar mevcuttur. Tarih kaynakları dört unsur inancının İslamiye’ye girmeden çok evvel eski Türklerde tanındığını gösteriyor. Bizans İmparatoru Maurice namına Batı Göktürklerine giden elçilik heyetinde bulunan Theophilacte Simocatta’nın şu çok tanınmış kayıtları Batı Göktürklerinde dört unsur inancının kesin bir belgesi kabul edilebilir: “Türkler ateşe, fevkalade bir kutsiyet izafe ediyorlar. Aynı şekilde hava ve suyu takdis edip toprağa büyük bir önem veriyorlar.” Ateşin bu kadar büyük takdise mazhar olması, Bektaşî ve Kızılbaş zümrelerinde ocağın da takdisine yol açmıştır. Bektaşilerde ocağa “niyaz” (secde) edilir.²⁸⁴

Ölünün ardından ölümünün üçüncü günü yakın akrabaları ve taziye için gelenler tekrar mezarlığa giderler. Mezarın başında tekrar mum yakarlar ve “lokma” denilen hamurdan yapılmış bir yiyecek dağıtılır. Lokma bazen bisküvi, ekmek, şeker, lokum gibi yiyeceklerden olabilir. Bu dağıtılan lokma mezarlıkta yenilir ve tekrar taziye evine geri dönülür.²⁸⁵ Mum yakma olayı bazen kırk gün boyunca devam eder. Ölünün ardından ölümün gerçekleştiği evde kırk gün boyunca akşamları mum yakılır.²⁸⁶ Eski Türk inanışlarında da mum yakma olayı mevcuttu. Türk inançlarında ölü evine kırk gün süre ile girmeye çalışan ruhlar mevcuttu. Teleütler, ölünün kırkı çıkıncaya kadar mezarlıklarda yaşayan ve zaman zaman da eve girmeye çalışan ölüm veya ölü ruhuna “üzüt” adını vermişlerdi. Lebedler, hastalık getirdiğine inandıkları bu ruhu “aza” adı ile adlandırıyorlardı. Altay ve Telengitlerde ölü ruhları olan “körmözler”, insan ruhunu kaparak onun hastalanmasına sebebiyet verirdi. Yakutlarda bu ruha “abası” veya “yör” adını vermişlerdi. Türk hayatında adı geçen ölüm ruhlarından korunmak için, ölü evinde kırk gün süreyle ışıkların yakıldığı da tespit edilmiştir. Nitekim Kırgız-Kazaklarda, ölünün ruhu için ölü evinde her gün bir adet mum yakılmakta ve bu inanç kırk gün süreyle devam ettirilmekteydi. Bu inanç Göktürklerde, Bulgaristan ve Azerbaycan Türklerinde de görülmektedir.²⁸⁷ Bu gün Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve

²⁸⁴ Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s. 329.

²⁸⁵ Cem Haydaroglu, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğrenci.

²⁸⁶ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

²⁸⁷ Araz, a.g.e, s.125.

Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerde de tespit edilen bu inanç, ölümden sonra ruhun istediği gibi gezip dolaşması, Tanrı katına doğru yol alması hususlarının da kendisine yardımcı olması amaç ve inancına ait telakkilerde ilişkili olarak, atalar ruhuna bağlı inançlar zincirinin bir halkası niteliğindedir.

Ölümün kırkıncı günü ise bir fakir doyurulur, tekrar mezara gidilir, mum yakılır ve lokma dağıtılır.²⁸⁸

Ölünün ölümünün üzerinden elli iki gün geçtikten sonra, ölünün et ve kemiklerinin birbirinden ayrıldığına inanılır. Bu nedenle aynı gün mezar ziyaret edilir, maddi gücü yeterli olursa kurban kesilir ve lokma dağıtılır; ayrıca bu gece ölü evinde mum yakılır.²⁸⁹ Etin kemikten ayrılması ve buna kutsiyet gösterilmesi eski Türklerde “kemiklerden dirilme” konusu içerisinde görmekteyiz. Şamanist Türkler, ölümsüz olan ruhun kanda ve kemikte olduğuna inanırlardı. Ölen insanın öbür dünyadaki hayatını devam ettirebilmesi için, vücudun olduğu gibi muhafaza edilmesine gayret gösterirlerdi.²⁹⁰

²⁸⁸ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

²⁸⁹ Gülşen Sungur, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen.

²⁹⁰ Zekeriya Karadavut, "Kemiklerden Dirilme Motifinin Kaynakları ve Anadolu'daki Varyantları Üzerine", *Prof, Dr Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994, ss.232.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

4.1. Cin ve Şeytanla İlgili Olanlar

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde yaşayan Tunceli göçmeni Alevilerin cin ve şeytanın varlığına inandıkları ve bu varlıklarla ilgili oldukça fazla hikâye ve efsanelere sahip oldukları gözlenmiştir.

Özellikle cinlerin insanlara zarar veren varlıklar olduğu inancı vardır. “Cin çarpması” denilen olaya bu bölgede yaşayan Alevilerde inanmaktadır. Cinlerin genellikle pisliğin olduğu yerlerde, çöplüklerde, yıkık ve harabe olan yerlerde yaşadığı inancı yaygındır.²⁹¹ Özellikle su değirmenlerinin olduğu yerlerde görülürler. Hatta bazen su değirmeninin olduğu yerlerden davul ve zurna seslerinin geldiği ve cinlerinde çalınan davul ve zurna eşliğinde eğlence ya da düğün yaptıkları söylenir.²⁹²

Gerek Uygurlar’da, gerekse Kazaklar’da cin inancı oldukça yaygındır. Uygurlar’a göre, cinler bir meydanda tek başına duran ağaçlarda, ıssız evlerde, ahır ve küllük gibi yerlerde bulunur. Cinler insanlara beyaz yılan, beyaz kedi ve keçi şeklinde gözüktürler. Hemen her şehirde cinli olarak bilinen yerler vardır.²⁹³

Bu mahallelerde yaşayan Aleviler, kendi göç ettikleri köylerinde cinlerin yoğun olarak yaşadığı yerler olduğunu söylediler. Bu yerler bazen terk edilmiş bir ev, bazen bir tarla, bazen de bir kaya yanıdır.²⁹⁴

Cinlerin soğan ve sarımsağı sevmedikleri ve soğan ve sarımsağın olduğu yerlere gelmedikleri düşünülür. Bu nedenle mutfakların duvarına veya kapı üzerlerine soğan ve sarımsak asılması gerektiği düşünülür.²⁹⁵

Halk arasında cinlerle ilgili anlatılan birçok hadisede, cin tasfiri yapılırken cinlerin, tırnakları uzun, saçları uzun ve darmadağınık, yaşlı, ucube bir kadın olarak tasvir edilmektedir.²⁹⁶

Şeytan ise tüm inanışlarda olduğu gibi Alevi inanışlarında da önemli bir yere sahiptir. Alevilere göre şeytanın genellikle kötü insanlara görüldüğü, iyi insanlara

²⁹¹ Türkan Seçkin, 50 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

²⁹² Mehmet Ali Akyol, 40 Yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, lise mezunu, memur.

²⁹³ Güngör, a.g.mk., s. 10.

²⁹⁴ Gülen Duman, 49 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

²⁹⁵ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

²⁹⁶ Mehmet Ali Akyol, 40 Yaşında, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde ikamet etmekte, lise mezunu, memur.

görünmediği inancı vardır.²⁹⁷ Şeytanı insan şeklinde gördüğünü söyleyen birçok kişiye rastlamak mümkündür. Tüm inanışlarda olduğu gibi Alevi inanışlarında da şeytanın görevi insanları doğru yoldan saptırmaktır.²⁹⁸

4.2. Keklik, Geyik, Tavşan ve Diğer Hayvanlarla İlgili Olanlar

Alevi inancında birçok hayvanın kutsal olduğu inancı yaygındır. Öyle ki bazen insanlara karşı gösterilen saygı hayvanlara da gösterilmektedir. Ayrıca insanlara ait bazı özellikler hayvanlara da atfedilmiştir. Bu hayvanların birkaçından bahsedecek olursak;

Keklik: Keklik denilen kuş türünün etinin yenilmeyeceği ve öldürülmeyeceği, öldürülmesinin büyük günah olduğu bilinir. Keklik etinin yenmemesini en önemli nedeni olarak, Hz. Hüseyin “Kerbela” denilen yerde şehit edildiğinde keklığın Hz. Hüseyin’in kanını içen bir kuş olduğu söylenir.²⁹⁹

Tavşan: Alevi inancında Kulağı eşek gibi, ön ayağı kedi gibi, arka ayağı köpek gibi olduğu ve dişi olanı adet gördüğü için eti yenmez ve öldürülmez.³⁰⁰

Şamanist Türk topluluklarında diğer birçok hayvan gibi Altaylılar ve Yakutların duvarlara ya da sırıklara tavşan derilerini asmalarından da anlaşıldığı gibi tavşan bir tözdür. Şamanın yardımcı ruhlarından biridir. Bu nedenle şaman davulunun yüzeyi bazen tavşan derisiyle kaplanmıştır.³⁰¹

Orta Asya kamları bu hayvana “kozan”, onunla ilgili yaptıkları tasvirlerle ise, “kozan töz” adını vermişlerdi. Buretlerin “Sagan Ongon”, Urenhaların ise “Ak Eren” adını verdikleri tavşana ait tözler kutsal addedilirdi.³⁰² Zaman ve mekân içinde bu hayvan, Bektaşilikte görüldüğü gibi, sevilmeyen, uğursuzluğu uğurundan daha ağır basan bir hayvan olarak telakki edilmiş ve bu şekilde inanılmıştır.³⁰³ Dolayısıyla yörede tespit edilen tavşanla ilgili inanç, söz konusu olan eski inançların bir devamı niteliğindedir.

Geyik: Geyik hayvanının Alevilere sorulduğunda öldürülmeyen ve eti yenmeyen bir hayvan olduğu bilinir. Geyik öldürmek büyük günah olarak adlandırılır. Geyik boynuzu ve bununla yapılan eşyaların koruyucu ve kurtarıcı olarak bilindiği bir

²⁹⁷ Rasim Köse, 68 yaşında, Tunceli’nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli.

²⁹⁸ Hatun Sungur, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

²⁹⁹ Gülen Duman, 49 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

³⁰⁰ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

³⁰¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul, 2006, s.161.

³⁰² İnan, Şamanizm, s. 46.

³⁰³ Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s. 415.

gerçektir.³⁰⁴ Benzer inanışlar muhtelif Türk zümrelerinin birbirine benzeyen pratikleri içinde de rastlanılmıştır. Geyik, Türk mitolojisinin, kökleri mezolitik devre kadar inen en eski simgelerinden biridir. Gök ve yer unsurlarına bağlı olarak diğer birçok hayvanla ortak özellikler gösterir. Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan ata ya da ruhlardan biridir. Bu nedenle şaman elbisesi ya da davulu üzerinde temsili olarak ya da ona ait bir parçayla görülebilirler.³⁰⁵

Araştırma yapılan mahallelerde yapılan görüşmeler neticesinde şu gülbankın geyikle ilgili olarak söylendiği tespit edilmiştir:

*Haberim duyarsın geyikler ile
Yaramı sararsın şehitler ile
Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile
Dost senin derdinden yana yana.*³⁰⁶

Görüldüğü gibi geyik figürü yol gösteren arkadaşlık eden bir canlı şeklinde tasvir edilir.

Eski Türk inanışlarında da geyik hayvanı ile ilgili birçok figür bulunmaktadır bunlardan biri: “Hacı Bektaşî Veli’nin tarikat erleri tarafından yapılmış ünlü resminde Pir’in kucığında bir karaca olması ve bu nedenle Bektaşîlerin geyiği kutsal saymasıdır.³⁰⁷

Geyik ve karaca halk hikâyelerine de zaman zaman konu olmaktadır. Örneğin, Kerem ile Aslı hikâyesinde iki kere görülür. Kerem saz ve türkü yolu ile onlarla konuşur.³⁰⁸

Baykuş: Bir kuş türü olarak bölgede yaşayan hem Alevilerde hem de Sunnilerde uğursuzluk getiren bir hayvan olarak bilinir. Baykuş hayvanı hangi evin önünde ya da çatısında öterse o evden bir kişinin öleceğinden korkulur.³⁰⁹

³⁰⁴ Gökmen Ercan, 81 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, doktor.

³⁰⁵ Çoruhlu, a.g.e., s.146.

³⁰⁶ Beyhan Kılınç, 43 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen.

³⁰⁷ Cahit Öztelli, “Eski İnançların Bugünkü İzleri”, **I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, S.IV, Ankara, 1976,s.245.

³⁰⁸ Öztelli, a.g.mk., s.246

³⁰⁹ Meltem Sungur, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.TABIAT OLAYLARI İLE DAĞ, AĞAÇ VE SU, OCAK VE ATEŞ GİBİ UNSURLANRLA İLGİLİ OLAN İNANÇ VE UYGULAMALAR

5.1. Yağmur Yağması, Ay Ve Güneş Tutulması

Bir tabiat olayı olarak güneş tutulması ve ay tutulması insanlar üzerinde korku, heyecan ve merak gibi duygular uyandırabilir. Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler de bu iki tabiat olayını korku ve heyecanla karşılarlar. Güneş ve ay tutulmalarında güneş ve ayın azap çektiği, sıkıntı içinde olduğu düşünülür.³¹⁰ Bu durum güneş ve aya insani özelliklerin kazandırıldığına göstergesidir. Güneş tutulmasında havaya silah sıkma, çeşitli aletlerle ses çıkarma gibi uygulamalar yapılır. Bunun nedeni; ayın ve güneşin tutulduğu sırada cinlerin ve şeytanların insanlara zarar vereceği düşüncesidir. Herhangi bir zarardan korunmak için de çeşitli sesler çıkarılır. Birçok olayda olduğu gibi bu olayda da kurban kesme uygulaması gözlenmektedir.³¹¹

Yağmur yağmaması ya da yağmurun aşırı yağması gibi tabiat olaylarında bölgede yaşayan Alevilerde daha çok bir günah işlemenin sonucunda Allah tarafından başlarına gelen bir bela olarak görülür. Yağmurun çok yağdığı ve durmadığı durumlarda ailenin en büyük erkek çocuğu dışarı tuz atar. Böylelikle yağmurun durması beklenir.³¹² Yağmurun yağmadığı ve kuraklık olduğu dönemde ise yine ailenin en büyük erkek çocuğu yedi evden buğday, mercimek, nohut gibi gıda malzemeleri toplayarak getirir. Bu malzemeler uygun bir yerde pişirilir ve pişen yemek yedi eve dağıtılır. Böylece yağmurun yağacağı umut edilir.³¹³

Gök gürültüsü bölgede korkuyla karşılanır. Gök gürlediğinde dualar okunur ve başlarına bir belanın ya da bir musibetin geleceğine inanılır.³¹⁴

Eski Türk inanışlarında şimşekle birlikte meydana gelen gök gürültüsü, kükremek çok büyük korku yaratır. Bulgarlarda, içlerinden birinin evi üzerine yıldırım düştüğünde bunun Tanrı'nın kızgınlığının sonucu olduğu söylenir. Marco Polo'nun

³¹⁰ Fatma Özdemir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli.

³¹¹ Rıza Yaman, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkökul mezunu, emekli.

³¹² Servet Beyaz, 65 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı.

³¹³ Mustafa İlbeyi, 1936 Tunceli doğumlu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

³¹⁴ Zülfiye Köse, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkökul mezunu, ev hanımı.

anlatımına göre Moğollar için de aynı şey geçerlidir: “Birinin mallarına yıldırım çarptığı zaman bu kötüye alamettir. Böyle hallerde Büyük Can der ki: Tanrı ona kızgındı, bu nedenle yıldırım çarptı.” Cüveyni de şunları ekler: “İçlerinden birine yıldırım çarptığında bu kişinin kabilesini ve ailesini kendi kabilelerinden üç yıl uzaklaştırırlar ve sürülenler bu süre boyunca prensin kampına giremezler. Bir hayvana yıldırım çarptığında birkaç ay aynı şekilde hareket ederler. Ayrıca böyle bir olayın meydana geldiği ayın kalan günlerinde yemek yemezler ve kendi yas dönemlerinde olduğu gibi bu sürenin bitiminde bir tören düzenlerler.”³¹⁵

5.2. Dağ, Ağaç ve Su İle İlgili İnanışlar

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler’de dağ ve bazı ağaç türleri ile ilgili bazı değişik inanışlara rastlanmıştır. Bu bölgede yaşayan Alevilerin inanışlarına göre kurban kesme ile ilgili birçok ritüeller bulunmaktadır. Kurbanlar ise özellikle ziyaret denilen yerlerde kesilmelidir. Ziyaretler ise genellikle belli bir dağın tepesi ya da yüksek olan bir yerdir. Bu tür yerlerde bir türbenin olup olmaması önem arz etmemektedir. Bazen türbe olan yerler ziyaret olurken bazen de türbe olmadığı halde yüksek bir yerde bulunan bir ağaç ya da su, akarsu, gölet gibi yerler de ziyaret olabilir.

Örneğin 1937 yılında Dersim olayları sırasında Alevi bir vatandaşın askerden kaçarken önüne gelen ilk ağaca sığındığına ve bu ağacın arkasında yok olup ermişlere katıldığına inanılıyor. Bu ağaç günümüzde hala ziyaret olarak kabul görmektedir.³¹⁶

Bu bölgede yaşayan Aleviler Tunceli’nin muhtelif yerlerinden göç etmiş oldukları için ziyaret diye adlandırdıkları yerler Tunceli’nin değişik yerlerindedir.

Ziyaret olarak adlandırılan bölgeler arasında özellikle “Munzur gözeleri” bulunur. Bu gözelerin suyu kutsaldır, gözelerin başında kurban kesmek bir tür ibadettir.³¹⁷ Tunceli’nin merkezinde Munzur suyunun kollarının birleştiği yerde bir kurban kesme yeri ve Cem Evi bulunmaktadır. Munzur suyuna olan saygı ve değer o kadar fazladır ki Aleviler arasında Munzur suyuna yoğurt mayası katıldığında yoğurt olabileceği kadar bu suyun süt gibi aktığına inanılır. Munzur suyu ile ilgili birçok değişik efsane anlatılır. Bölgede anlatılan Munzur efsanelerinden biri şöyledir:

Munzur, İbrahim Peygamber’in çobanı idi. Bugünkü Munzur Gözeleri’nin

³¹⁵ Jean-Poul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, 2001, s.126.

³¹⁶ Mustafa İlbeyi, 75 yaşında, Tunceli’nin Pertek ilçesinde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi.

³¹⁷ Mahir Mailoğlu, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek.

bulunduğu yerde koyun sürüsünü otlatırken bir gün yanına iki kurt yaklaştı. Kurtlar Munzur'dan bir koyun istediler.

Munzur: “Bu sürü bana ait değil, bu koyunlar bana emanettir size istediğinizi veremem ” dedi.

Bunun üzerine kurtlar: “Öyleyse sen sürüyü bize teslim et. Biz sürüyü bekleriz. Sen git sürü sahibinden izin al gel” dediler.

Munzur: “Siz kurtsunuz. Ben gidip gelene kadar siz sürüyü yer bitirirsiniz. Size nasıl güvenebilirim ki” dedi.

Bunun üzerine kurtlar Munzur'a üç ağır günah üzerine yemin etiler.

- 1- Evde kalmış kızın günahı
- 2- Ekmek pişirirken yanına gelene sacdan sıcak ekmek vermeyen kadının günahı
- 3- Eski ve yeni çalı süpürgeyi bir arada bağlayıp kullanın günahı.

Kurtlar sürüye dokunmayacaklarına dair bu üç ağır günahı boyunlarına alıp yemin edince Munzur ikna oldu ve İbrahim Peygamber'e durumu anlatmak üzere yola çıktı. Bir süre gittikten sonra durdu, tereddüt etti, kendi kendine “eyvah, kurtlar beni kandırdı” diye düşünmeye başladı. Korku ve merakla İbrahim Peygamber'in yanına vardı.

İbrahim Peygamber çobanı Munzur'un sürüyü bırakıp geldiğini görünce, ona dönüp telaşla:

“Oğul, sürüyü nerede bıraktın?” diye sordu.

Munzur: “Kurtlara teslim ettim” dedi.

İbrahim Peygamber: “İnsan hiç sürüyü kurtlara teslim eder mi?” deyince,

Munzur: “Bana üç ağır günah üzerine yemin ettiler. Sürüye dokunmayacaklar” deyip olanları İbrahim Peygamber'e anlattı.

Bunun üzerine İbrahim Peygamber umutsuzca: “Git Munzur'um git. Sen gittiğinde şayet kurtlar sürüye dokunmamışlarsa, onlara söyle sürüden istedikleri bir koyunu alıp gidebilirler” dedi.

Munzur korku ile sürüyü bıraktığı yere döndü. Döndü ki ne görsün; sürü bıraktığı gibi öylece duruyordu. Koyunların yarısı ayakta yarısı yere çökmüş dinleniyor, kurdun biri bir tarafta öteki diğer tarafta sürünün çevresinde nöbet tutuyorlardı.

Kurtlar Munzur'un geldiğini görünce sordular: “Sürü sahibi ne dedi?”

Munzur cevap verdi:

“Sürüden istedikleri bir koyunu alıp gidebilirler” dedi.

Kurtlar sürüden beğendikleri bir koyunu seçip aldılar. Bu Munzur'un koyunu idi. Sürüde Munzur'a ait bir tek koyun vardı ve kurtlar onu seçmişti. Munzur bir şey demedi. Munzur'un koyunu yedi yıldır döl tutmamıştı. Şansına o yıl döl tutmuş ve kuzulamak üzereydi.

Kurtlar Munzur'un koyununu alıp sırtın öte tarafında gizli bir yerde kuzulattılar. Doğan iki erkek kuzuyu alıp koyunu bıraktılar. Koyun meleyip sürüye geri döndü.

Munzur elleriyle koyunun karnını yokladı ve kurtların koyunu kuzulattığını anladı.

İbrahim Peygamber tam o anda sürünün bulunduğu yere vardı. Gördükleri karşısında şaşkınlık içinde kalmıştı. Bir baktı ki sürünün yarısı ak yarısı kara.

Öylece uzaktan durup Munzur'a: "Oğul oğul, bu sır sana nereden geldi?" dedi.

Munzur cevap vermedi. İbrahim Peygamber öyle ayakta durdu.

Munzur çok dürüst bir çobandı. Ekmeğine katık etmek için bile bir kaşık süt sağlamaz, bu sürü bana emanettir der, ekmeğini yavan olarak yerdi.

İbrahim Peygamber Munzur'u oyalayıp yanına varmak için onu söze tuttu. Yanına varmak, ona dokunmak istiyordu. Bunu anlayan Munzur kaçtı. İbrahim Peygamber Munzur'un peşine düştü. Munzur her adım atışında topuğunu bastığı yerden süt gibi beyaz bir su fışkırdı ve bu su Munzur ile İbrahim Peygamber'in arasını kesti. Bu şekilde Munzur kırk adım attı. Kırkıncı adımda, kırkıncı gözenin olduğu yerde sır oldu gitti.

Kurtların götürdüğü iki koçtan biri İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'in yerine kurban edildi. Kurbanın bağırsakları boncuk posası kına oldu. Etinden kırk kez sofraya kuruldu ve insanlar yedi, hiçbir parçası boşa gitmedi.

İkinci koç ise insanoğlu büyük bir darlığa düştüğünde ona kalkan olması için kurban edilmek üzere beklemektedir.³¹⁸

Bölgede bu şekilde daha birçok kutsal sayılan ve ziyaret kabul edilen mekân vardır. Özellikle Yıldızbağları mahallesinde oturan Aleviler Elazığ iline bağlı Ulupınar köyünde bulunan kaynak suyuna ve suyun oluşturduğu küçük havuza her yıl, yılda iki kez olmak üzere kurban sunarlar. Bu kurban için birçok kişi il dışından hatta yurt dışından gelirler. Kurban olarak küçükbaş hayvan kesilir ve kesilen hayvan hemen orada yani ziyarette pişirilir ve yenir. Beraberinde bulgur pilavıyla yenen bu etler mahalle sakinleri için şifa olarak görülür ve gelemeyenlere araçlarla götürülerek

³¹⁸ Cemal Taş, "Gerçek Munzur Efsanesi", *Dersim*, S.8, İzmir, Ocak 2008, s.59.

yenmesi sağlanır.³¹⁹

Bütün bu inanış ve uygulamalar eski Türk inanışlarında da mevcuttur. Su kenarlarının, Munzur'un ve Ulupınar gibi ziyaret yerlerinin kutsal sayılması, ziyaret denilerek kurban kesilen yerlerin dağ yamaçları ya da ağaçlar olması su, ağaç ve dağ kültleri ile doğrudan ilgilidir.

Su kültü, Türkler arasında görülen Yer-Su kültlerinin en mühimlerinden biridir. Çin'lilerin verdikleri haberlere göre Hun Türkleri, "sulara ve ağaçlara kurban verirler" idi. Kutlu dağların tepesinde bazen volkanik bir göl bulunur ki, eski Türk kültüründe bunlara "Gök Gölü" denirdi ve kutlu sayılırlardı.³²⁰

Yer-Su ruhlarının en mühim mümessili dağdır. "Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültü ile ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarında ki Han yoan dağı, Hunları her yıl Gök Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Bundan başka Gan-tsuan-şan dağı da Hunların mukaddes dağlarından biri idi. Hun hakanları Çin'le yapılan sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi.³²¹

Türk efsanelerinde Kuttağ, veya Kutludağ farklı şekillerde de olsa ortak noktalarında dağla bir ilgi kurulmaktadır. Prof. Abdulkadir İnan, önemli efsaneyi naklederken:" Cuveyni tarafından tespit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları vardır. Bu dağa Kuttağ denirdi. Bu dağ Çinliler tarafından götürüldükten sonra Uygurlar perişan olmuşlardır" dedikten sonra: "Bugünkü Moğolistan'da Eski Kara Balgasun harabeleri yanındaki Erdene- Ula (Saadet dağı) hakkında da aynı rivayet söylenmekte ve "Moğolların taptıkları Saadet dağına, Erdene Ula'yı, Çinlilerin alıp" götürdüğü ve " Bu dağın bulunduğu yerde bir kadın şamanın "ayın yaparak Tanrı'ya dua ettiğini ve "Saadet dağına geri getirdiğini anlatmaktadır.³²²

Orman kültü de Türklerde mevcut olmuş olan kültlerdendir. To-ba'larda bu kült, kayın ormanı dikmek şeklinde beliriyordu. Bunlar kurban kestikten sonra kayın ağacı dikerlerdi, buradan mukaddes kayın ormanı meydana gelirdi. Hunlar arasında bazı boylar, ağaçtan türediklerine inanırlardı. Oğuz destanına göre; Oğuzlar yerin ve göğün bütün kuvvetlerini ve unsurlarını kendilerinde toplayarak meydana gelmişlerdi. Bu anlamda Türk milletini meydana getiren unsurlar, yer ve göğün (makro-kozmoz) hem

³¹⁹ Ümmühan Tuncer, 67 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ev hanımı.

³²⁰ Eröz, Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği, s. 107.

³²¹ Eröz, Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği, s. 98.

³²² Tanyu, *Türklerde Dağla ilgili İnançlar, Dinler Tarihi Araştırmaları*, s.28.

kutsal hem de maddi varlıkları idiler. Bu düşüncenin bir ürünü olsa gerek; Oğuz destanında, Oğuz Kağanın birinci karısı gökten inmişken, ikinci karısı ise bir ağaç kovuğundan, yani; yerin sonsuzluklarından gelmişti. Böylece Oğuzlar, soylarını yerin ve göğün kutsallıklarından almış oluyorlardı. Yine Oğuz Kağan destanında; Oğuz Kağan bir gün avlanırken, bir suya ve suyun ortasında da bir adaya ulaşır. Bu adada bir ağaç kovuğunda ikinci karısına rastlar. Diğerinde olduğu gibi, bu kızın ne nurları ne de ışıkları vardır. Çünkü bu kızı, ona yer-su iyeleri göndermiştir. Ancak kızın özelliklerinden biri, gözlerinin gök oluşudur. Çünkü gök rengi, Tanrının bir sembolüdür. Böylece Oğuz ve Türk Milletinin varlığı, kâinatın yapısına uygun hale getirilmiş oluyordu. Nitekim Oğuz Kağanın annesi, nehir ortasında bulunan bir ağaç kovuğunda doğmuş ve yine Uygurların menşe efsanesinde de Uygurların atası olan beş prens iki nehir kavşağında bulunan bir adacıktaki kayın ağacından doğmuşlardı.³²³

5.3. Ocak ve Ateş İle İlgili İnanışlar

Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Alevilerle yapılan görüşmelerde ocak ve ateşin koruyucu olduğu ile ilgili bilgiler elde edilmiştir.

Eskiden köy evlerinde yemek yapmak için kullanılan ocaklar Tunceli'den göç edip bu mahallelerde şehir merkezinde yaşayan Alevilerde ocak yerine elektrikli ve tüplü aletlere bırakmıştır. Ancak evlerinde halen soba bulduran aileler özellikle yeşil bitkilerin, ekmeğin ve tüketilen yiyeceklerin ateşe atıldığında eve bereketsizlik geleceğine ve büyük günah sayıldığına inanırlar.³²⁴ Yeşil bitkilerin ateşe atılmama sebebi halen canlı olmaları dolayısıyla bir ruh taşıdıklarına inanılmasıdır. Ayrıca yanan ocak ya da ateş üzerine su dökülerek söndürülmez. Nedenine gelince bunun iyi olmadığı söylenir.³²⁵ Aslında tam olarak sebebi bilinmeden yapılan bu uygulamaya eski Türklerde de rastlamak mümkündür; Ortaçağ'da Moğollar'da olduğu gibi ateşe tükürmek, kirli ve pis nesnelere atmak, su ile söndürmek, bıçak sokmak ve benzeri yapılması şiddetle yasak olan işler vardır.³²⁶

³²³ Ramazan Işık, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültürler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9, 2004, ss.91.

³²⁴ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

³²⁵ Şirin Kılınç, 55 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı.

³²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, s.192.

Ayrıca bölgede yaşayan Alevilerce ateş insanları korkudan emin kılmaya yarayan bir araç gibi görülmektedir. Ölü mezara gömüldükten sonra, mezarın başında yakılan ateş, taziyelerde kurulan ocaklar ve bu ocaklarda pişirilen yemekler, ay ve güneş tutulmalarında yakılan ateş, eskiden loğusa kadının evinin eşiğinde yakılan ateş, nazardan korunmak için “üzerlik” denilen bitkinin ateşe atılarak yakılması ve tütsü yapılması, bunun bir göstergesi olsa gerek.

Bunlar dışında “nevruz” bayramlarında mahallelerde yaşayan Aleviler bir ateş yakarak üzerinden atlarlar. Her ne kadar bir eğlenceymiş gibi görünse de aslında üzerinden atlayan insanların kötülüklerden korunacağına ya da mutluluk saadet bulacaklarına inanılır.³²⁷ Bütün bunlar incelendiğinde bölgede yaşayan bir ateşe ve ocağa karşı bir saygının olduğunu gösteriyor.

Ateş ve ocakla ilgi olan bu benzeri inanışları Eski Türk inanışlarında da görmek mümkündür. Müslüman olmadan evvel Türlerde ateş kültünün mevcudiyetini açıklayan oldukça fazla tarihi habere sahibiz. Aslında ateş kültünün, dört unsur inancından da bahsederken de görüldüğü üzere, bu unsurlardan biri olarak, mütalaa edilmesi gerektiği düşünülebilir. Şu var ki, öteki üç unsurun ateş kadar eski Türk topluluklarında büyük bir önemi olduğunu söylemek zordur. Oysa ateşin, dört unsurdan biri oluşunun gerektirdiğinden fazla bir yeri bulunduğu tarihi haberlerden anlaşılmaktadır.³²⁸

Şamanizm'deki ateşle yapılan ayinlerden bazılarında ateşe duaların okunduğunu A. İnan kaydetmekte ve bunlardan örnekler vermektedir. Bunlar incelendiğinde, ateşin insanların iyilik ve kötülükleriyle, kaderleriyle ilgili görüldüğü, onlara saadet getirebileceği gibi bir kısım inançları yansıttığı sezilir. Bununla birlikte bu duaların hiç birinde ateşin önemli bir ilah olarak mütalaa olduğuna dair bir ipucuna rastlanmaz. Ona sırf insanlara faydası dokunan üstün bir güç sıfatıyla dua edilip kurban kesildiği anlaşılıyor.³²⁹

Ateş ve ocak ile ilgili bütün bu anlatılanlar ateş ve ocağın maddi ve somut yönüyle alakalıdır. Eski Türklerden bu yana Anadolu'da ocak kelimesi aynı zamanda manevi ve soyut anlamda aile için de kullanılır.”Ocağı tütme” kelimesi soyun devamı anlamında kullanılırken; “ocağı batmış”, “ocağı körelmiş” gibi kelimeler de soyun devam etmediğini, yani kısırlığı ifade etmek için kullanılır. Alevilikte ve adı geçen mahallelerde yaşayan Alevilerde dedelik, ibadetler, ziyaretler gibi birçok unsuru

³²⁷ Cem Haydaroglu, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Üniversite mezunu.

³²⁸ Ocak, a.g.e., s.187.

³²⁹ Ocak, a.g.e., s.192.

belirleyen temel konulardan biri ocaklardır. Çünkü her bir ocak bir sülaleyi ifade eder ve ocaklar dedeleri belirler.³³⁰

Dersim'deki ocaklar şunlardır:

1-Kureyşanlılar: Bu tarikatın saliki ve bilhassa seyyid ve dedeler Kureyşanlılardır. Nazimiye ve Mazgirt kazaları dolayında bulunurlar. Seyyidlerin en büyükleridir.

2- Babamansurlar: Mazgirt ve Pülümür kazalarında bulunurlar.

3- Pir Sultanlar: Pülümür'ün Saçlı köyündendirler.

4-Ağu İçenler: Perakendedirler. Kemah, Harput, Erzincan köylerindedirler.

5-Sarı Saltuklar: Bunlara Sarı Sultan da derler. Ocağı Hozat'a yakın Karaca köyündedir. Tuna ağzında da vardır (Baha Said).

6- Uryan Hızırlar: Harput cihetlerinde otururlar. Pertek'in Zeve köyünde türbesi de vardır.

7-Seyyid Sabunlar: Nazimiye kazasındadırlar.

8-Mündiler: Erzincan, Kemah, Elbistan, Akçadağ kazasındadırlar.

9-Derviş Cemaller: Hozat, Erzincan, Pülümür, Eşkerik, Danzik Köylerindedirler. Şeyh Hasan zümresinin piri bu seyyidlerdir.

10- Şeyh Ahmet Dedeler: Tercan, Mazgirt, kazalarıyla Malatya'dadırlar.

11-Hacı Bektaş Veli Dergai'nı hacc mükabili ziyaretlerde seyyidlik selahiyetini haizdirler.³³¹

³³⁰ Cafer Yeşil, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek.

³³¹ Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim(Tunceli) Tarihi*, Ankara, 1994, s. 99- 100.

SONUÇ

Tarihi, Türklerin Müslüman oluşu ve Anadolu'ya göçü ile başlayan Anadolu Aleviliği, ortaya çıktığı günden bu güne, var olduğu coğrafyada her zaman hakkında konuşulan, tartışılan ve üzerinde fikirler üretilen konulardan biri olagelmıştır. Ancak bu konargöçer halk, İslamiyet'ten önce mensup oldukları Gök Tanrı kültü, tabiat kültürleri, atalar kültü gibi eski Türk inançları gibi inançların izlerini silmemiş, bunların etkisi altında yeni bir dini kabul edip kısa zamanda kendi sosyo-ekonomik yapılarına uydurmuşlardır. Özellikle konargöçer hayatı yaşayan ve yeni dini öğrenmek için yeterli imkân bulamayan kişi ve grupların psikolojik ve sosyal açıdan, önceki inançlarını tamamen terk edip yeni bir inancı benimsemesi, kabul edilen yeni inançların gerektirdiği düşünce ve davranışları hayatına aksettirmesi oldukça zordur. İşte bu günkü Alevi-Bektâşi çevrelerin ataları olan Müslüman Türkmenler, Orta Asya'da göçebe hayatı yaşayan ve kitâbî ya da orijinal İslam'la yüz yüze gelememiş, Müslümanlığı'nı "halk İslam'ı yahut "halk Müslümanlığı" diye niteleyebileceğimiz biçimde, eski inanç ve gelenekleriyle mezcederek sürdürmeye çalışmış zümrelerdir. Nitekim yerleşik hayat yaşayan ve kitabi İslam'la tanışan diğer Müslüman Türk toplulukları belirli bir zaman sonra İslami inanç ve amelleri ferdi ve sosyal hayatlarına güçlü bir şekilde yansıtmışlardır.

Araştırma Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler üzerine yapılmıştır. Bu üç mahalle Aleviliğin ve Alevi cemaatinin yoğun olarak yaşadığı ve ibadethane olarak Cem Evi'nin bulunduğu yerlerdir.

Tezin birinci bölümünde Elazığ ilinin tarihi, coğrafyası, sosyo-ekonomik durumu, sosyo- kültürel yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Alevilik, dede, kirvelik, musahiplik ve düşkünlük başlıklarında temel kavramlar ile ilgili genel çerçevede bilgi verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde mahallelerde yaşayan insanlarla yapılan mülakatlar ve gözlemler sonrasında doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili mahallede yaşayan Alevilerin inanışları ve uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Bu inanışlar ve uygulamalar günümüzde mahalle sakinleri tarafından kalıplaşmış olarak devam etmekte, ancak uygulamaların ve pratiklerin neredeyse tamamının nedeni bilinmeden yapılmaktadır. Bakıldığında eski Türk inanışları ile doğrudan ilgili ve bağlantılı olan bu uygulamalar,

yıllarca evvel yaşamış atalar tarafından sıkı sıkıya bağlanması gereken kurallar olarak günümüze kadar taşınmıştır.

Yapılan mülakatlar ve gözlemler gösteriyor ki inanışlar ve uygulamalar, birer Türk inanışı olarak, gök kültü, su, ağaç, dağ, ateş kültü ve atalar kültü gibi kültürlerle açıklanabilir.

Doğum başlığında incelenen kısırlığı giderme konusunda yapılan pratikler gösteriyor ki, kısırlığın tedavisinde en fazla yapılan uygulama ziyaretlere gitmektir. Ziyaretlere gitmek, hatta ziyaretlerde bir gece sabahlamak ve ziyaret için bir kurban kesmek en önemli ritüellerden biridir. Bu da gösteriyor ki eski Türk inanışı olarak atalar kültü ile doğrudan bağlantılıdır. Alkarısı, albastı konusunda, alkarısının şekli ve alkarısından korunma yolları birçok inanışta rastlanmıştır. Eski Türklerde de bu uygulamalar birebir bulunmaktadır.

Evlenme ana başlığında incelenen, kismet açma olayında ağaca bez bağlama ve yine ziyaretlere kurban kesme hem atalar kültü hem de ağaç kültü ile ilgilidir. Düğün merasimi esnasında kesilen kurbanlar, gelin başına atılan yemişler ve diğer bazı pratikler eski Türk inanışlarında geçen kansız kurbanla (saçı) doğrudan bağlantılıdır.

Ölüm ana başlığındaki ölünün sevdiği eşyalar ve yorgan, yastık gibi nesnelere gömülmesi pratiği ise Türklerin Gök Tanrı inancında ki ölümden sonra hayatın varlığı inancının devamı niteliğindedir. Ayrıca aynı uygulama eski Türklerde de görülmüştür.

Dördüncü bölümde, hayvanlarla ilgi inanç ve uygulamalara yer verilmiş ve bu inanışların eski Türk inanışlarıyla olan benzerlikleri ortaya konulmuştur.

Beşinci bölümde, tabiat olayları ile dağ, ağaç ve su, ocak ve ateş gibi unsurlarla ilgili olan inanç ve uygulamalardan bahsedilmiştir.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümde işlenen konular da gösteriyor ki Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları mahallelerinde oturan Tunceli göçmeni Aleviler gündelik hayatlarında uygulamaya geldikleri pratikler aslında eski Türk inanışları, Gök Tanrı inancı ve atalar kültü, gök kültü, su, ateş, ağaç, dağ kültü ile doğrudan ilgilidir.

BİBLİYOGRAFYA

A. KAYNAK KİTAPLAR VE MAKALELER

- Araz, Rıfat, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara 1995
- Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, İstanbul 2005
- Başar, Ziya, "Şifalarına İnanılan Kutsal Sular", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, 23-25 Kasım 1988, ss.47-58.
- Bilişmek, Abdulbahri, *Alevilikte Ayinler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul 2006
- Danık, Ertuğrul, *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşları*, Ankara 1993
- Dincer, Bülent, *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)*, DTP, Nisan, 2004, s.162.
- Elazığ İl Yıllığı 1973,1992
- Elazığ valiliği, Sayılarla Elazığ, 2011
- Er, Piri, "Türlerde Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevi İnancındaki İzleri", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, S.30, Ankara, 1996, ss. 61-65
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1976
- "Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği", *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, S.211, Mayıs 1980, ss. 211-214
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, Ankara 1990
- "Ali" *D.İ.A.*, C.II, Ankara 2002
- *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir 2004
- Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, 2009 yılı İstatistik verileri
- Göde, Kemal, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi*, Isparta, 1997
- Gökçe, Birsen, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara 1992
- Güngör, Harun, "Kayseri'de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Adet ve İnanışları", *Milli Folklor*, S.14, 1992, ss. 7-21
- <http://www.elazig.gov.tr/p309-elazigin-tarihi.html>.24.09.2011
- <http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php>. 27.09.2011.
- Işık, Ramazan, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:9, 2004, ss. 89-106
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972

- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980
- *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara, 1987
- Kalafat, Yaşar, *İslamiyet ve Türk Halk İnanışları*, Ankara 1996
- Karadavut, Zekeriya, "Kemiklerden Dirilme Motifinin Kaynakları ve Anadolu'daki Varyantları Üzerine", *Prof, Dr Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994, ss. 232–237
- Karakaya, Handan, *Elazığ ili Fevzi Çakmak Mahallesi'nde Oturan Alevilerde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları*, Fırat Ün. Sos. Bil. Ens. Yüksek lisans Semineri, Elazığ 2007
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara 2008
- Keskin, Y. Mustafa, *Kentleşme Sürecinde Alevilik*, İstanbul 2009
- *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği-Elazığ Sünköy Örneği*, 1. Baskı, Ankara 2004
- Komisyon, "Elazığ", *Yurt Ansiklopedisi*, C.4, Ankara 1982, ss. 2474–2583
- Korkmaz, Esat, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, İstanbul 2007
- *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yay, 1. Baskı, İstanbul, 1993
- Kutlu, Sönmez, *Alevilik- Bektaşilik Yazıları*, Ankara 2006
- Melikoff, İrene, *Hacı Bektâş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin) , İstanbul, 1998
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983.
- Öztelli, Cahit, "Eski İnançların Bugünkü İzleri", *I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.IV, Ankara 1976, ss. 241–247
- Roux, Jean-Poul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, 2001
- Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektaşî Veli ve Bektaşilik*, Ankara 1990
- Şahin, Mehmet Kenan, "Alevi Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı", *Kelam Araştırmaları*, Sayı:9, 2011, ss. 263–284
- Tanyu, Hikmet, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", *Milli Folklor*, Kültür Bakanlığı Araştırma Dairesi Yay., S.17, Ankara, 1975, ss. 129–142
- Türklerde Dağla İlgili İnançlar, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 1973
- "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", *I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.IV, Ankara, 1976, ss.283–303

Ülker, Hasan, "Karaçay-Malkar Türklerinde Ağaç Kültü", *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S.344, (Aralık 1991), Ankara 1991, ss.735–742

Üzüm, İlyas, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul 2008

B. KAYNAK KİŞİLER

- Aktan Derviş, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, emekli
- Akyol Mehmet Ali, 40 yaşında, lise mezunu, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, memur
- Akyol Türkan, 49 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı
- Alp Serkan, 35 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, esnaf
- Beyaz Servet, 65 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı
- Bıkmaz Miyese, 71 Yaşında, lise mezunu, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ev hanımı
- Demir İsmihan, 74 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı
- Dinler Ali, 81 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ilköğretim müfettişi
- Duman Gülen, 49 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı
- Dursun Fatma, 70 Yaşında, Elazığ merkez'de ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı
- Ercan Gökmen, 41 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, doktor
- Özdemir Fazlı, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Yüksek okul mezunu, serbest meslek
- Haydaroğlu Cem, 22 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Üniversite mezunu, öğrenci
- Haydaroğlu Nurcan, 39 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı
- İlbey Mustafa, 75 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, çiftçi
- Kara Şazimet, 66 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, emekli
- Kaplan Kıymet, 48 Yaşında, Elazığ Merkez'de ikamet etmekte, ilkokul mezunu, aşçı
- Kılınç Beyhan, 43 Yaşında, Elazığ merkez'de ikamet etmekte, üniversite mezunu emekli öğretmen
- Kılınç Şirin, 55 Yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesi'nde ikamet etmekte, ilkokul mezunu ev hanımı
- Kırıkcı Mazife, 80 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar değil, ev hanımı
- Köse Zülfiye, 69 yaşında, Tunceli'nin Pertek İlçesinde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, ev hanımı

Mailoğlu Mahir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, serbest meslek

Odabaşı Necati, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, lise mezunu, muhasebe memuru

Özdemir Fatma, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli

Öztürk Ali, 46 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, yüksek okul mezunu, memur

Seçkin Türkan, 50 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı

Sungur Gülşen, 28 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, öğretmen

Sungur Hatun, 62 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı

Sungur Meltem, 47 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, memur

Sungur Sultan, 36 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı

Tuncel Ayşe, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Üniversite mezunu, emekli öğretmen

Tuncer Hayrettin, 68 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, emekli öğretmen

Tuncer Ümmühan, 67 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, üniversite mezunu, ev hanımı

Yaman Rıza, 57 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, İlkokul mezunu, emekli

Yeşil Cafer, 40 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, ilkokul mezunu, serbest meslek

Yokuş Abdulkadir, 56 yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, Lise mezunu, esnaf

Yüksel Emine, 50 Yaşında, Elazığ merkezde ikamet etmekte, okur-yazar, ev hanımı

EK1. MÜLAKAT SORULARI

İsim ve soy isminiz nedir?

Doğum tarihiniz ve yeriniz nedir?

Eğitim durumunuz nedir?

Kısırlığı gidermek için neler yaparsınız?

Kısırlığın giderilmesi için özellikle gidilen bir ziyaret var mıdır, varsa isimleri nelerdir?

Hamile bir kadını çocuğunun kız mı erkek mi olduğunu nasıl anlarsınız?

Doğumu kolaylaştırmada ne gibi uygulamalarda bulunursunuz?

Alkarısı (Albastı)'na inanır mısınız?

Alkarısı (Albastı)'dan korunmak için neler yaparsınız?

Alkarısı (Albastı) ile ilgili bir olay yaşadınız mı? Yaşadıysanız anlatır mısınız?

Çocuğa isim koyarken nelere dikkat edersiniz ve en çok hangi isimleri tercih eder hangileri tercih etmezsiniz?

Yaşamayan çocuk için ne gibi önlemler alırsınız?

Çocuğu nazardan korumak için neler yaparsınız?

Kırk çıkarma adetleriniz nelerdir?

Diş hediği yapar mısınız, yapıyorsanız nasıl yaparsınız?

Sünnet olayını anlatır mısınız?

Kirvelik nedir, ne gibi özellikleri vardır?

Kısmet açmak için neler yaparsınız?

Dünürcü yollama adetini anlatır mısınız?

Nişan ve söz kesme olaylarını anlatınız?

Düğün olayını anlatınız.

Düğünden sonra gelin yeni evine girinceye kadar yapılan uygulamaları anlatınız.

Ölecek bir hasta için alınan ilk tedbirler nelerdir?

Ölü gömme ve mezar şekli nasıldır?

Ölünün kırkinci ve elli ikinci gecelerinde neler yapılır?

Cin ve şeytanla ilgili inançlarınız var mı varsa nelerdir?

Çeşitli hayvanlarla ilgili inançlarınız var mıdır, varsa nelerdir?

Yağmurun yağmaması ya da çok yağması gibi durumlarda neler yaparsınız?

Ay ve güneş tutulması sırasında neler yaparsınız?

Dağ, ağaç ve su ile ilgili inanışlarınız var mıdır, varsa nelerdir?

Ateş ve ocak ile ilgili inanışlarınız var mıdır, varsa nelerdir?

Gök gürültüsü, şimşek çakması gibi doğa olaylarında neler yaparsınız?

ÖZGEÇMİŞ

Adım Sümeyye Gülbay Küçük. 1983 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta ve lise eğitimimi Elazığ'da tamamladım. 2000 yılında Elazığ İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne lisans eğitimine başladım. 2006 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum. 2007 yılından beri Kur'an Kursu Öğreticisi olarak çalışmaktayım.

CURRUCULUM VITAE

My name is Sümeyye Gülbay Küçük. I was born in 1983. I graduated the primary, secondary and high school in Elazığ. After finishing Elazığ High school in year of 2000. I started studying in Theology Faculty of Fırat University. I graduated from Theology Faculty of Fırat Üniversitesi in 2006. Quranic schools since 2007 been working as a teacher.